

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Mit sulykolnak belénk a plakátok?

A tudomány mai állása szerint az emberiség egynegyede könnyen befolyásolható, az erős akaratú személyekkel könnyen függő viszonyba kerül. Így kerül a mindenkori divatok, sztárok és politikusok hatása alá, lesz elszánt rajongó, aki mindenáron hasonlítani akar kedvenceihez. Úgy öltözködik, úgy fésüli a haját, mint azok, és mindig könnyen magáévá teszi a közvélemény-formálók, a médiaszereplők, a „megmondó emberek” véleményét. A társadalom további 50 százaléka is nagy figyelmet fordít a divatokra és a sztárokra, de ők épp annyira hallgatnak a környezetükben élő, szeretett személyekre is. Az erős, társadalmi hatásokkal, szuggesztívókkal szemben több bennük a távolságtartás, nem követik feltétel nélkül azokat, de végül is nem tudják kivonni magukat a befolyásuk alól.

Végül a maradék 25 százalék az, aki elsősorban a saját tapasztalatai, ismeretei és érzelmei alapján dönt. A ráirányuló erős társadalmi, ideológiai hatásokat képes mérlegelni: racionálisan vagy megérzése alapján saját véleményét alkot, értékelni tudja élete eseményeit. A meggyőződése mellett kitart, ha az elvei megkövetelik, az erősebbet is elutasítja, sőt, szembe mer szegülni vele. Számára a világ szellemi tartománya is érzékelhető: hisz az Istenben és az erkölcsi értékekben.

Az, hogy melyik csoportba tartozunk, hogy a felénk özönlő erős, külső ingerek között tudunk-e válogatni, vagy egyszerűen csak elfogadjuk és kiszolgáljuk azokat, ez nem csak egyéniségünktől, de neveltetésünktől is függ. Azoktól a mintáktól, amelyek gyermekkorunktól hatást tesznek ránk.

Nyilván gyermekkori környezetünk legfontosabb szereplői jelentik a mértékadó példákat. Nagy szerencse, ha jólelkű, önzetlen családtagok veszik körül a gyermeket, szeretettel fordulnak felé, mert szerető gondoskodás nélkül rideg a világ, és szerencsétlenek, kiszolgáltatottnak érezzük benne magunkat.

De nem elég, hogy megismerjük, megtanuljuk elfogadni az emberi jószágot: meg kell tanulnunk viszonzni, tovább is adni azt. Ha egy kisgyerek megszokja, hogy környezete szeretetének ő a középpontja, függetlenül attól, hogy viszonzná vagy továbbadná a feléje áradó figyelmet, előbb-utóbb elkezd kihasználni, bosszantani azokat, akik így is, úgy is jók hozzá. Ami csak úgy, az ölünkbe pottyán, azt nem becsüljük.

De hát kinek tudja egy kisgyermek a szeretetet a legtermészetesebben továbbadni? A még nála is esendőbbnek: például a kistestvéreinek. A több gyermekes család azért is egészségesebb az egy gyermekesnél, mert benne a kicsik is megtanulhatják a szerető gondoskodás, az önzetlenség leckéjét. A jó példa ragadós, és jó, ha van, akin gyakorolhatjuk az erényeket.

Sok szó esik manapság egész Európában arról, hogy kevés a tartós és boldog család, ezért kevés a gyermek. Alapvető és fontos, hogy a felelős vezetők törődnek ezzel a nagy problémával, de épp ilyen fontos a minta is, amivel mindennapi környezetünk szolgál. Például, amit az örökösen élénk toladó hirdetésekben és plakátokon látunk.

Nézem a banki reklámot: egy kislányt és két mosolygós felnőttet mutat. A nyaralásra ösztönző plakáton, de az áruház reklámján is egy gyermek szalad két szülője között. Az ilyen képek tárgyukon túl az *egy gyermekes család modelljét* is hirdetik. Pedig ezeken a csábító képeken a derűs felnőttek mellett nyugodtan elférne akár két-három mosolygós gyermek is. A felelős intézkedéseken túl ez is kedvet csinálna több gyermek vállalásához. És még külön pénzbe sem kerülne: csak egy kis odafigyelés kellene hozzá.

Mezey Katalin

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné
(gazdasági ügyintéző)

Csontos János
(Nyitott Műhely)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-8147

Réger Ádám (Könyvszemle, szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Borító: **Oláh Mátyás László**

A címlapon: **Kobzos Kiss Tamás**
(**Oláh Gergely Máté** felvétele)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Mezey Katalin: *Mit sulykolnak belénk a plakátok?* 1

SZEMHATÁR

Hárs Ernő: <i>Nem tudom...; Az ajtót nem szabad...</i>	3
<i>Mindenkinek van...; Az életünk...</i>	4
<i>Áldatlan korban éltünk...</i>	5
Zsille Gábor: <i>A mindenség rácsai közt. Hárs Ernő halálára</i>	6
Beke Mihály András: <i>Március árnyékában.</i> <i>A romániai forradalom évfordulójára</i>	7
Ivány Balázs: <i>A múlt század megmentése;</i> <i>Elkülönülten, tépázva; Alkony, sivatag</i>	11
Loschitz Ferenc: <i>Testet, tárgyat; A szó súlya</i>	12
Farkas Gábor: <i>Az értékválság karakterei Csenger Levente novelláiban</i>	13
Ferenczi László: <i>Amíg csak engedik</i>	18
Majoros Sándor: <i>A nyúl</i>	19
Csontos János: <i>Búcsú és megérkezés.</i> <i>Gondolatok Majoros Sándor „vándorprójájához”</i>	23
Serfőző Simon: <i>Sose tudom; Ki vigyázná?; Örök vesztesek</i>	28
Oberczán Géza: <i>Néma vadászat</i>	29
Zsille Gábor: <i>A nyelváltás kalandja. Magyar származású külföldi költők</i>	33
Julia Schiff: <i>Katonatemető; Enyhe óra</i>	34
<i>Fénykép Sepiában; Éjlepkedő</i>	35
Teresa Ferenc: <i>Haza; Fürdetés</i>	36
<i>Védelem</i>	37
Mike Foldes: <i>Az új családom</i>	38
<i>Idekint nem lehet képeket játszani</i>	39
Paul Sohar: <i>Szeszélyes szél; Az éjszaka hírei</i>	40
Tomaso Kemény: <i>A Duna bűvöletében</i>	41
<i>A dolgok ingadozása; Titkos harmónia; A csend középpontjában</i>	42
<i>Kelepcék; Esőben; A pipacsok vért hánynak</i>	43
Frigyesy Ágnes: <i>„Minden művészet egyedüli oka és végső célja,</i> <i>hogy a mindenható örök Istent dicsőítse”.</i> <i>Beszélgetés Ozsvári Csaba ötvösművésszel</i>	44
Szebeni Olivér: <i>Visszatérés a társadalomba</i>	46
Szakály Sándor: <i>A temetők mint történelmi források</i>	53
Bíró József: <i>Akkor gemma; My generation</i>	56

NYITOTT MŰHELY

Erdélyi György: *Európa nyűtt ruhái. Beszélgetés Kobzos Kiss Tamással* 57

KÖNYVSZEMLE

Kelemen Erzsébet: <i>Báger Gusztáv: Mondtam-e?</i>	63
Kovács Flóra: <i>Vincze Ferenc: Desertum</i>	64
Mórocz Gábor: <i>Az érzékiség mint szakralitás</i> (Zsávolya Zoltán: <i>Égi Rozi ideje</i>)	66

SZERZŐINK 68

Számunkat Ozsvári Csaba ötvösművész munkáival illusztráltuk.
A felvételeket Alapfy László, Dienes Judit, Fábíán Attila, Szathmári Zoltán, Széll-Balogh Mihály készítette.

HÁRS ERNŐ

Nem tudom...

*Nem tudom, hogy ki vagy, s azt sem, hol lakozol,
csak azt érzem, hogy a táguló végtelenben
mind összébb zsugorít, Uram, hatalmad engem,
s nem segít az se már, ha megjutalmazol.*

*Mert nincs oly túlvilág, mely feledtetni tudja
a földi elszakadt kapcsok okozta kint,
hogy sose láthatom viszont őket, akik
elkísértek e nem én választottam útra.*

*Legbölcsebbnek tűnik, ha azt terjeszteném
végső kérésül így magas színed elébe:
nem kell a folytatás, ígéret és remény.*

*Törölj ki, hogyha nincs tetszésed ellenére –
hogy semmi se legyen, ami a múltba kapcsol –
jót, rosszat egyaránt boldogtalan agyamból.*

Az ajtót nem szabad...

*Az ajtót nem szabad talán mégsem becsapnom,
kell, hogy támadjon a vég falán csöppnyi rés,
ezt suttogja a szív, ezen töpreng az ész,
ne csak a hiú dac maradhasson hatalmon.*

*Lehet, hogy valami nem ismert új közegben
más törvények szerint hangolt érzékeink
felfogják, ami nem látható sosem itt,
s mi mégis mi vagyunk, csak átlényegítetten.*

*Az elragadtatás számtalan látomása
tán mégsem öncsalás, vigasztaló hazugság,
de inkább üzenet, hogy a feltámadásra*

*kínálkozik esély, ha végigjárjuk útját,
keresztől roskadón, pálmás virágvasárnap
rövid üdve után, a földi Golgotának.*

Mindenkinek van...

*Mindenkinek van egy titkos belső szobája,
hol magáról talál egy hajdankori festményt,
mely mást és mást mutat életfejezetenként,
hogy a halál legyen, amely kanonizálja.*

*Ez az a hely, ahol lelkiismeretével
tanácsot tarthat úgy, hogy senki sem zavarja,
kiterítheti, mint egy roppant ravatalra,
mindazt, amit kapott s mindazt, amit nem ért el.*

*S rá fog döbbsenni, hogy a jóhoz bűn tapad,
s ami nem sikerült, számára az a mentség,
mert akkor másokét nem keresztelte útja.*

*Az embermilliók közt senki sem szabad,
minden nagyság körül sorjázik becstelenség.
Jobb a belső szobát békében hagyni – csukva.*

Az életünk...

*Az életünk csupa búcsúzkodásból áll.
Az ősi ok: kifut alólunk az idő.
Egy füst alatt reményt adó és rémítő,
hogy mindig valami más, amit kitalál.*

*Van oly helyzet, mikor korszakváltás a tét.
Ez történt meg velem a Lajta-parti kertben,
míg késő éjjelig egy hintán ülve lengtem,
mialatt eltakart a bársonyos sötét.*

*Irtózatossá vált szívemben a feszültség:
gyermek- s ifjúkorom békéje ütközött
jövendőm suttogó lidérceivel össze.*

*Tudtam, nincs irgalom, hiába menekülnék,
mennem kell bármilyen előjelek között
a mindenki előtt függönnyel elfödöttbe.*

Áldatlan korban éltünk...

*Áldatlan korban éltünk,
mégis áldottra váltunk,
megtisztította létünk
későre nyúlt halálunk.*

*Sorstárs, időm lejárt,
nem hagytam mást reád,
csak egy testet s egy lelket:
ezt azért, hogy elásd,
azt, hogy belégezzed.*

(Kórházban, 2014)

Misekönyv, 32 × 23 cm, 1995, Olaszország (Brescia), ezüstdomborítás drágakövekkel

A mindenség rácsai közt

Hárs Ernő halálára

Rövid szenvedés után, életének kilencvennegyedik évében, június 4-én este elhunyt Hárs Ernő költő, író, műfordító, diplomata, a Magyar Írószövetség örökös tagja. 1920-ban született Magyaróvárott. Kitüntetéssel érettségizett a helyi piarista gimnáziumban. 1939-ben ösztöndíjasként Párizsban, majd egy évig Bécsben tanult. 1943-ban Budapesten közgazdaságtudományi doktortúst szerzett, és két diplomáciai tanfolyamot is elvégzett. Ugyanazon év őszén behívták sorkatonai szolgálatra. 1944 karácsonyán feleségül vette élete hűséges társát, Sándor Judit operaénekesnőt. Budapest ostromakor súlyosan megsebesült, s egészen 1945 májusáig egy foglyokórház lakója volt. Felépülése után a Földművelésügyi Minisztérium,

majd a Külügyminisztérium állományába került, ahol három évtizeden át dolgozott, mindvégig megtagadva a belépést a kommunista pártba. Ezért is különösen nagy eredmény, hogy a Nemzetközi Szervezetek Főosztályának vezetője lett, és számos államközi kereskedelmi tárgyaláson képviselte hazánkat. 1968-ban egy ENSZ-ösztöndíj révén végigjárta a legfontosabb világszervezetek európai és amerikai székhelyeit. A hetvenes évek derekától – a kommunista hatalom börtönétől fenyegetetten, keserves körülmények között kikerülve a hivatali lét igájából – szabadfoglalkozású íróként alkotott. Diplomáciai pályafutását az ezredfordulón e szakkal összegezte: „Evangélikus papi család és monarchiabeli művészcsalád oldalági sarjaként nem tudtam volna feldolgozni magamban, hogy belépjek az üdvözítő állampártba, bár ezt civil pályám során többször is felkínálták. Ugyanakkor a kívülállók számára nehezen érthető és elfogadható ellentmondásként harminc évig szolgáltam a kommunista külügyminisztériumban. A helyzet bármily furcsa, van rá magyarázat. Kötelességtudó ember vagyok, és nem tudtam volna úgy elképzelni az életemet, hogy bármikor is mások általi eltartásra szoruljak. Kezdetből fogva tisztában voltam vele, hogy pusztán versírásból nem lehet megélni, hanem valamilyen kenyérkereső foglalkozást kell hozzá választani. Lehet, hogy súlyosan tévedtem, de ifjúkori

képzletvilágom, mindenekelőtt csillapíthatatlan utazási szomjamat ezt a mellékfoglalkozást nem a tanári, könyvtárosi vagy újságírói szakmában, hanem a diplomáciai pályán vélte megtalálni. Az évek folyamán valamennyi külügyi munkatársam kihullott a rostán, én maradtam – pártonkívüli létemre – talpon egyedül. Ennek oka az lehetett, hogy sohasem törekedtem a nagy anyagi előnyökkel járó tartós külföldi kihelyezésre, gazdasági képzettségemre hivatkozva mindig távol tartottam magam a politikai jellegű munkától, és lehetőség

szerint minden feltűnő szereplésből kivontam magam.” Persze az is lehet, hogy a rendszer sznobsága a javára írta, hogy felesége, Sándor Judit az Operaház tagjaként élvonalbeli énekesnőnek számított.

Magas életkora mellé emberöltőnyi munkásság társul: hetven esztendő átívelő irodalmi pályafutás! Ez csupán a legnagyobbak (és legszerencsésebbek) kiváltsága, és önmagában feltétlen tiszteletet érdemel. Hűsz saját kötete (versek, tanulmányok, illetve egy szakkönyv a diplomácia világáról)

mellett rendkívül gazdag műfordítói életművet hozott létre, főként német, olasz és portugál nyelvű alkotások magyarra átültetésével – ám angolból, oroszról és franciából is fordított. Az általa megszólaltatott világirodalmi klasszikusok sorából kiemelkedik két eposz: Torquato Tasso tollából *A megszábadított Jeruzsálem*, illetve Luís de Camões műve, *A lusiadák*, amelynek magyarra fordításáért a portugál államtól megkapta a Tengerész Henrik Érdemrend lovagkeresztjét. Aki egyszer is kézbe vette e könyveket, tudhatja: hihetetlen szorgalmat és elkötelezettséget igénylő, már-már emberfeletti fordítói teljesítményről beszélünk. Ám egyik kései fordítói vállalkozása, Francesco Petrarca *Diadalmenetek* című, korábban magyarul kiadatlan, sok száz soros művének tolmácsolása is gigászi munka. Jelentőségét növeli, hogy Hárs Ernő nyolcvanötödik születésnapján túl készült el vele, mintegy megkoronázva fordítói életművét.

Kiemelkedő alkotói pályája a rendszerváltást követően hivatalos elismeréseket is termelt: József Attila-, Radnóti-, Déry Tibor-, Hieronymus- és Stephanus-díjjal jutalmazták, 2009-ben pedig a Magyar Írószövetség örökös tagja lett. Személyében egy kristálytisztá jellemű, nagy műveltségű, elhivatott alkotó távozott közülünk.

Zsille Gábor

BEKE MIHÁLY ANDRÁS
Március árnyékában

A romániai forradalom évfordulójára

Egy romániai felmérés szerint, éppen a rendszerváltás 25. évfordulóján, a román lakosság kétharmada a néhai diktátort, Ceaușescu-t megválasztaná elnöknek. Ezúttal persze demokratikusan. Ha leszámítjuk az azóta felnőtt gyerekeket és – gondolom, érthető módon – a romániai magyarságot, akkor ez a kétharmad számszerűleg nagyjából azonos lehet a Conducator „aranykorát” még megélt román korosztályok egészével.

Meglepő lenne?

Az évfordulók jönnek-mennek, a rendszerváltások, a romániai rendszerváltás negyedszázados évfordulója is elenyészik majd megválaszolatlan kérdéseivel együtt. A negyedszázada születettek számára Kádár, Ceaușescu, Honecker, Brezsnyev, sőt Gorbacsov is már régmúlt, história, az akkor húsz-harmincévesek számára azonban még *bennünk* élő, lezáratlan, sokszor sajtó történelem. Teli nyitott kérdésekkel. Közünk élő kísértetekkel. Ahhoz, hogy igazából megértsük, mi történt valójában az elmúlt negyed században, és főként, hogy mi történik *ma* velünk, újra és újra kell gondolnunk mindazt, ami *akkor* történt. Magyarországon, Erdélyben, szerte mindenütt.

Sütő András *Naplójegyzeteiben* 1989. június 16-án, Nagy Imre újratemetése napján nincs bejegyzés. Ne tudott volna róla? Ne tartotta volna fontosnak? Én inkább azt hiszem, hogy a bejegyzés hiánya jelképesen jelzi azt a tényt, hogy a magyarországi és a romániai, ezen belül erdélyi rendszerváltó folyamatok megítélésében eltérő meglátások érvényesülnek, és hogy ezek a folyamatok csak közvetett kapcsolatban álltak egymással. Azért is lehet a rendszerváltozásokról többes számban beszélni: egészen más belső – szociális-gazdasági-politikai-szellemi – folyamatok vezettek a romániai és a magyarországi, meg persze a többi országban lezajlott fordulatokhoz.

Persze, magyar vonatkozásban egyfajta kölcsönhatás nyilvánvaló. Hiszen nem maradhatott hatás nélkül a magyar belpolitikai fejleményekre az erdélyi menekültek előbb szórványos, majd tömeges áradata, amely végül kikényszerítette a befogadást tiltó, éppen lejáráó magyar–román egyezmény meghosszab-

bításának felmondását magyar részről; nem maradhatott hatás nélkül a Hősök terére összegyűlt tiltakozó magyarok százezres tömege sem. (És itt persze nem hagyhatók figyelmen kívül azon kevesek, akiknek katalizátorszerepük volt az erdélyi magyarság magyar belpolitikai fejleményekre gyakorolt hatásának fölerősítésében. Míg másutt Budapesten a szamizdatosok gyülekeztek, például Németh Géza lakásán az akkori magyar hatalom egy másfajta ellenzéke készítette elő a jövőt!) És ha jogosnak érzem Zalatnay Istvánnak, a budapesti erdélyi közösség református lelkészének az észrevételét, miszerint közvetlen kapcsolatot lát Trianon és a német újraegyesülés között, hiszen a Trianon miatt elszakadt erdélyiek magyarországi áradata kényszerítette ki a magyar határ megnyitását, amely aztán „nyitva maradt” a kelet-németek számára is; akkor talán azt sem túlzás állítani, hogy az elkeseredett erdélyi magyarságnak komoly hatása volt mind a magyarországi, mind az egész kelet-európai rendszerváltozásokra.

Nyilván, a közép-európai és a magyarországi politikai mozgásoktól lényegileg eltérő folyamatok vezettek a '89 decemberi romániai fordulat előkészítéséhez vagy előkészítetlenségéhez, attól függően, ki hogyan mívósíti a decemberi „nagy tülekedést” – a román költő, Mircea Dinescu szavaival élve. Hogy szellemileg-lelkileg előkészített forradalom volt-e, vagy pedig kívülről manipulált államcsíny, az Romániában mindmáig vitatéma.

Kevesen voltunk, sokan maradtunk – így a rezignált mondás. Csata után mindig sok a vitéz! Szembe kell néznem azzal a ténnyel, és ezzel bizonyosan nem vagyok egyedül, hogy ilyen mérvű, radikális fordulatra egyáltalán nem számítottunk. Talán Magyarországon sem, de Romániában bizonyosan nem. Természetesen hallgattuk a híreket, a Szabad Európa Rádiót már nem is nagyon halkítottuk le, hébe-hóba egy-egy magyarországi újság is eljutott Kolozsvárra, Csíkszeredába vagy Sepsiszentgyörgyre, de a közép-európai események várható romániai kihatásairól igen keveseknek volt elképzelésük és reményük. Nemzedékem alapvető létélménye a rendszer adottsága volt. Esmélésünk éppen Ceaușescu hatalomra kerülésével kezdődött, a Conducator életünk része volt. Fantáziáltunk a forradalomról, de nem számítottunk és nem készültünk rá. Nem Ceaușescu bukásában reménykedtünk, hanem az egészségi állapotról keringő hírekben. Sokkal inkább a mozgástér növelése, a határok feszegetése volt a tét, ha úgy tet-

szik, a rendszeren belüli reformokban, annak emberarcúvá válásában reménykedtünk. A robbanásmentes puliszka volt kiinduló hivatkozásunk. És ez apámék nemzedékére, amely nosztalgiával emlékezett a saját '45 utáni baloldali – a magyarság védelmével biztató – illúzióira, talán még inkább igaz volt. A rendszer kritikusi közül számosan ott ültek a Központi Bizottságban. Hadd ne említsem a közismert magyar neveket, mert – bár ez a tény akkoriban nem csorbította a hitelüket, és számunkra egyáltalán nem okozott gondot – mostanság némelyek utólagos, helyzetidegen szempontokat érvényesítve, ítéleznek hajdani tettek és személyek fölött.

A rendszerváltást megelőző magyar és a romániai helyzet között az igazi különbség nem csupán az, hogy a magyar egy bársonyosabb, rafináltabb és manipulatívabb diktatúra volt, szemben a kíméletlen, véres romániaival. Aczél György tudta: nem az az igazi rabság, ha nem tehetjük azt, amit akarunk, hanem, ha nem akarhatjuk azt, amit igazán akarunk. A román diktatúra a szabadságot, a magyar a szabadság *vágyát* korlátozta. A lényegi különbség azonban mégiscsak az volt, hogy a magyar egy *marxista diktatúra* volt, annak minden *nemzetellenes* vonásával, a román pedig alapvetően *nacionalista diktatúra* volt, minden *marxista vonása ellenére*. Bukarestben a legutolsó pártkongresszus végén, amikor a protokoll szerint a kommunisták nemzetközi himnuszra zárta a rendezvényt, a „Nép Szeretett Fia”, akit természetesen újból elnökké választottak, megengedte magának azt a pikírt megjegyzést, hogy: „és akkor, elvtársaim, énekeljük el az *Internacionálét!* Már ha valaki még emlékszik rá!” Kevesen emlékeztek rá... Ebben az országban a diktatúrának igen hiányos volt a marxista ideológiai alapja, sőt még a máza is csak annyi, amennyiben nem kockáztatta Ceaușescu azon történelmi „hivatását”, hogy – Vitéz Mihály fejedelmre hivatkozással és a nemzeti kisebbségek elűntetésével – tüzzel-vassal, demográfiai terrorral megteremtse a román nemzet jócskán megkésett egységét. És tekintettel arra, hogy valós megkésettége miatt ez a szándék, román szemmel nézve, némi indokoltsággal bírt, ennek a nemzeti programnak nem elhanyagolható társadalmi és értelmiségi támogatottsága volt. (Amivel egyébként mindmáig számolnunk kell, mert mellőzése nem jószomszédi toleranciára, hanem ostoba rövidlátásra vall. És valahol itt rejlik a román kétharmad magyarázata!) E diktatórikus személyi kurzus román kritikusi

rendre magányosak maradtak, gondoljunk csak a Párizsba távozott Paul Gomára, vagy a háziórizetre ítélt Mircea Dinescúra és Doina Corneára.

A Moszkvával szembeni jól megkoreografált dacolás jegyében megtúrt ideológiai szabadosság az élet vette minden rendszerkritikának, amelynek ilyenformán kevés fogantaja volt. Ideológiailag nehéz volt fogást találni a marxizmusnak immár a mázát is már csak alig őrző rendszeren. Tanulságos lenne elgondolkodni azon, mi célt szolgálhatott vajon az, hogy a kolozsvári Korunk című folyóirat, amely Bukarest hallgatólagos és – némely visszaemlékezések szerint anyagi – támogatásával a két világháború közötti nem igazán marxista Romániában a Magyarországon betiltott marxista szerzők írásait közölte, a hetvenes évektől a látszólag marxista Romániában laza engedékenységgel publikálta Magyarországon betiltott antimarxista ellenzékiek írásait... Egyébként a magyarhoz hasonlóan a román rezsim is mindig sokkal kisebb ellenállást tanúsított az avantgarde szabados eszmékkel, mintsem a nemzeti érzelmekkel szemben. Ebből is nyilvánvaló, hogy melyiket tartotta magára nézve veszélyesebbnek.

A '45 előtti korszakból megörökölt nacionalista román kurzus persze nem folytatódott minden törés nélkül Petru Grozáék kommunista hatalomátvétele után. Bár a '44 augusztusi páfördülés csak szokványos román taktikai mozzanat volt, amely egyáltalán nem járt együtt a román társadalom eredendően meglévő oroszellenes érzelmeinek megszűntével, a kötelező internacionalista eszmék máza egy ideig elfedte a mindvégig lappangó román nacionalizmust, amely valójában a magyar '56-os forradalommal szolidáris romániai – magyar és román – szimpátia-megnyilvánulások letörésével került igazán a felszínre. A magyarországi közvélemény által még mindig elégtelenül ismert '56-os romániai események – a temesvári diáklázadás, az erdélyi magyarok egyéni és csoportos akciói és az őket ért megtorlások – kapcsán Bukarest leginkább a magyar nemzettel való azonosulást büntette, az ekkortól erősödő román nacionalizmus például a nevezetes Illyés-vers elmondását több éves börtönnel honorálta. Bukarest az erdélyi magyarság nemzeti érzelmeinek föléledésétől riadt meg a leginkább, ezeket torolta meg a legkeményebben, sok esetben halálbüntetéssel.

Ez a román nacionalizmus a Ceaușescu-diktatúrával együtt a nyolcvanas évekre kiteljesedett. És mivel a román köztudatban gyökeret vert történelmi

doktrina alapján indokoltnak is tűnt a román nemzeti egység megkésett, ezért erőltetett ütemű megteremtése, a román tömegek lelkében a Ceaușescu-féle, a marxista máz alól cinkosan kikacsintó nacionalista kurzus nem is okozott volna túl nagy lelki törést, ha a gazdasági prioritásokat domináló, a gazdasági érdekeket is felülíró nacionalista politika végül nem vezetett volna a tömegek végletes elnyomorodásához. Ilyenformán a '89 decemberi eseményeknek, akárcsak a korábbi, a valós civil kurázsira valló egyéni és csoportos akcióknak, a brassói és Zsíl-völgyi megmozdulásoknak igazából nem volt rendszer-változtató szándékú ideológiai megalapozottságuk, inkább tekinthetők éhséglázadásoknak.

Ebben a közegben az erdélyi magyarság helyzete reménytelennek látszott. Talán az is volt. A romániai magyarság Trianon óta – leszámítva a hazatérésnek a minden későbbi remény forrását jelentő négyéves intermezzóját – a reménytelenséggel – reménytelennek látszó helyzetével és saját reményvesztettségével – való küzdelem állapotában élt. Sorsa maga volt a reménytelenség, egyedüli reménytelen reménye a madáchi biztatás.

Kós Károly *Kiáltó Szó* című, az erdélyi magyar közösséget a helyzetével szembeállító, felrázó erejű röpiratával kezdődött ez a küzdelem, amelynek egyik emlékezetes és tanulságos mozzanata volt a Makkai-féle „ahogy lehet – nem lehet – lehet, mert kell”-vita. A szólásszabadság hiányában ez a küzdelem természetesen módon került át a metaforikus nyelvezet síkjára, és vált – az írók közéleti szerepe folytán – metaforikus cselekvéssé. A '80-as évekre azonban – amikor a romániai magyarság helyzete mind egzisztenciálisan, mind a nemzeti kilátásai tekintetében végletesen reménytelenné vált – a metaforikus cselekvés már elégtelennek bizonyult.

Az erdélyi magyar értelmiség sajátos helyzetben volt. Kisebbségi, az anyaországtól elszakítottágának „előnyeként” korlátozott, de mégiscsak közvetlenebb és hitelesebb magyarországi információs csatornáinak köszönhetően felkészültebb volt a demokratikus alternatíva kifermálására, mint a saját társadalmával kevésbé együtt rezonáló, erőteljesebben a távolabbi Nyugat felé orientálódó román értelmiség, amely sok esetben – akárcsak '56-ban – gyakran éppen az erdélyi magyarok közvetítésével jutott információkhoz. Magyarán: az erdélyi magyar értelmiség sokkal felkészültebb volt egy esetleges demokratikus fordulatra, de nem volt módja azt kezdeményezni. Mivel, és

ez a rendszerváltás előtti korszakot leglényegesebben meghatározó tényező, a romániai magyar értelmiség helyzetét jelentősen súlyosbította, hogy más közép-európai országoktól eltérően nem számíthatott osztársadalmi támogatottságra, sőt, a ritka kivételektől eltekintve – és itt megint említést érdemel Mircea Dinescu neve –, értelmiségi szolidaritásra sem. Hiába az egész társadalmat átfogó antikommunista konszenzus, a román nacionalizmus dominanciája okafogyottá, értelmetlenné tett minden antikommunista retorikát. A román nacionalista kurzus elleni küzdelemben pedig az erdélyi magyarság nem számíthatott a románság szolidaritására. Magyarországon a kommunista vezetés osztársadalmi összefogást kovácsolt maga ellen, megteremtette a maga ellenzékének egységét, még ha utólag mind a társadalmi szolidaritás, mind az ellenzék egysége igen törékenynek bizonyult is. Ilyesfajta osztársadalmi egység a román diktatúrában nem jöhetett létre. Kevés ponton, például a személyi kultusz és a diktatórikus rendszer kritikájában találkozott a magyar és a román nézőpont, ez a találkozás a decemberi fordulat végletes helyzetében végül is megteremtett egy pillanatnyi és roppant törékeny, spontán osztársadalmi és ezen belül magyar–román szolidaritást, amely azonban már a fordulat napjaiban bomlani kezdett.

A reménytelen belső emigrációba szorított erdélyi magyarok – egyébként a románok többségéhez hasonlóan – jobbára az egyéni túlélési-menekülési stratégiákat választották: a legális vagy inkább, ha lehetőség adódott rá, a külső emigrációt. A kényszerű belső emigráció reménytelen helyzetében felértékelődtek a magyarság lelki-szellemi ellenállásának ezer- és ezerféle gócai az irodalmi köröktől a színházi műhelyekig, a folyóiratok szerkesztőségeitől a Szent Anna-tónál szervezett Anne-art képzőművészeti fesztiválig. Természetesen, különösen utólag méltatni lehet a különböző szellemi műhelyek, irodalmi folyóiratok és körök jelentőségét a szellemi ellenállás tekintetében, ezek azonban megmaradtak – bár nem elhanyagolható hatással – a már említett metaforikus cselekvés körében, vagy az értelmiségi elszigeteltségben. Hatásuk igen szűk körű maradt, mozgó erejük nem volt. A román diktatúra közegében közösségi ellenállási stratégia kiforrására nem volt lehetőség. Romániában semmiféle esélye nem volt a lakitelekihez hasonló találkozóknak; semmiféle kerekasztal-tárgyaláshoz nem akadtak partnerek az asztal egyik oldalán sem. Persze, asztal sem volt...

Ebben az összefüggésben nem lehet véletlen, hogy míg romániai magyar szamizdat több is megjelent, román szamizdat nem volt.

Szamizdat-kiadási szándékkal indult a Molnár Gusztáv nevéhez kötődő Limes-kör, a rendszerrel szemben kritikus bukaresti és erdélyi fiatal magyar értelmiségiek rendszeres tematikus beszélgetéseinek zárt körű fóruma, amelyre azonban hamar lecsapott a Securitate. Kiemelten említést érdemel a Nagyváradon 1982-ben indított, Szőcs Géza nevéhez fűződő, a hajdani magyarországi liberális ellenzékhez kötődő *Ellenpontok*, amelynek a szerkesztői 1982 nyarán *Memorandumban*, illetve egy *Programjavaslatban* bíralták a kelet-európai rezsimek emberjogi – és ezen belül a kisebbségekkel szembeni – elnyomó politikáját, amelyet eljuttattak az akkor éppen Madridban üléselő Helsinki-utókonferenciához. Az *Ellenpontok* a Szabad Európa Rádió rendszeres híradásai révén viszonylag nagy nyilvánosságot kapott, hatása azonban meglehetősen szűk körű volt. Kevésbé ismert a másik – későbbi, ezért kifutási esély és visszhang nélkül maradt – magyar szamizdat: a kolozsvári filozófus Balázs Sándor és társai, az idősebb kolozsvári és marosvásárhelyi magyar értelmiségiek, írók, történészek által szerkesztett, fénymásolatban terjesztett, a román nemzetiségpolitikát bíráló dokumentumokat tartalmazó *Kiáltó Szó* című kiadvány. A kiadvány és szerzőinek ismeretében állíthatom: nem a civil kurázi, mintsem inkább a megfelelő nemzetközi háttér hiánya folytán enyészett el ez a kísérlet.

A romániai magyar szellemi ellenállás legintenzívebb gócai főként a táncházmozgalom környékén alakultak ki. A táncházak és a körülötte kialakult mozgalom – a magyarországihoz hasonló módon – jól artikulálta az erdélyi magyarság nemzeti ellenállását, emellett nem lebecsülendő, erjesztő hatású kétirányú információáramlást biztosított – gondoljunk csak az őszi feketetői vásárra, az erdélyi és magyarországi fiatalok szertartásossá vált találkozóira.

Mindezek lelkileg és szellemileg, közvetett vagy éppen közvetlen módon előkészítették Tökés Lászlónak a társadalom szolidaritását mozgósító fellépését az ismert következményekkel. Akkor, legalábbis egy heroikus pillanatig úgy látszott, megszületett a végleges válasz az „ahogy lehet – nem lehet – lehet, mert kell”-vitában.

A román „forradalom” valójában ’90 nyaráig tartott: eddig tartottak ki az illúziók, ekkor szedték fel a síneket. A váltókat – vajon kicsodák? – addigra már kétszer is átállították: egyszer március 19–20-án a jól szervezett marosvásárhelyi magyarellenes pogrommal, majd nyáron, június 13–15-én a nem kevésbé jól szervezett bukaresti „bányászjárással”. A demokratikus köpenyt öltött hatalom két, a forradalom illúziójának bűvöletében élő, valós kihívást, alternatívát és ilyenformán számára veszedelmet megjelenítő közösséget: a magyar kisebbséget és a román értelmiséget (a fiatalokat, a „szemüvegesekeket” stb.) két sakk lépésben máig hatóan megfélemlítette, szétzilálta, megbénította, kiszorította a partvonalra. Csak mert elhitték, hogy valóban rendszerváltozás történt.

Márciusig a romániai magyarság is komolyan, forradalomnak vette a „forradalmat”. Komolyan vette a demokráciát és nemzeti igényeinek érvényesítését. A regnáló hatalomra veszélyes alternatívát jelenített meg. Akárcsak – júniusig – a román értelmiségi ifjúság. Az új időszámítás az erdélyi magyarság számára valójában nem decemberben, hanem 1990 márciusában kezdődött. A magyarok többsége a magatartását, szemléletét és politikai stratégiáit az eltelt huszonöt esztendőben nem a Decemberrel, hanem a Márciussal legitímálta. A magyar közösségen belüli politikai viták végső soron erre a legitimációs szembenállásra csupaszíthatók le: a „radikálisok” a decemberi forradalmi ideálokat tekintik hivatkozási alapnak, a „reálpolitikusok” („a tájba simulók”) a márciusi rettenetet. Nem véletlen, hogy csonkolt emlékezet magát a márciusi eseményeket is meghamisítja: hiszen végeredményben, a város környéki magyar cigányság közbelépésének köszönhetően – amelyre a „szervezők” nem számítottak – az ütközetben a magyarság kerekedett felül. Akár az önvédő székely virtus diadalának is tekinthetnők a marosvásárhelyi etnikai ütközetet. Ha nem lettek volna az áldozatul esett, a börtönre ítélt, az emigrációba kényszerült magyarok és Sütő András odaveszett fél szeme! Pürrhoszi győzelem volt, a következő évtizedek félelmével teljes. Az erdélyi magyarság azóta sem december fényében, hanem március árnyékában él. Negyed század Március árnyékában!

Matt két lépésben. De még mielőtt felborítanók a királyt, gondoljunk Henry Ford intelmére: akár hisszük, hogy meg tudjuk változtatni a sorsunkat, akár nem hisszük – mindenképpen igazunk van!

IVÁDY BALÁZS

A múlt század megmentése

*Hans Castorp körött
tömött a köd.
A katlan lakatlan,
a faházon lakat van.
Az álom és az eszme
ráfagyott az ereszre.
És Castorp mégis felkel.
Hóban lécnymok.
Beletaposva művét
a Davos-i hegyoldalba
a mester megmenti a századot.*

Elkülönülten, tépázva

*Mint az eső, ha csak éppen szitál,
permetez ránk őseink veritéke, a múlt.
Ha összegyűlik arcunk redőiben,
és lecseppen a padlóra ízes sava,
kimarja talpbőrét annak, ki belelép.
Kimarja a lelkét annak,
ki sokat akar felejtteni.

És elkülönülten, tépázva éri a halál azt.*

Alkony, sivatag

*a nap alatt e szürke, szakadt kelme,
alkony-szötte fényselyem.
de ránk már az ős-sötét nehezül,
sorsunk bélyege: a félelem.
tízezer fekete atmoszféra dühöng köröttünk.
a lét-kuktában önnön húsunk puhul.
préssel a vágy, a bűn, az öntudat.
Isten hajnalt akart, s most mégis alkonyul.
magány-kövek görögnek hangtalan
a mindenség ereiben.
hol találunk, béke, irgalom?
ha erre nem, merre igen?
könnyek sója a szemgödörben,
benne kristályosodó egyedüllét.
szél fodrozza éjjelente
bánatunkat, e homokdűnét.
ez a jussunk. ez a vízió.
ez a sivatag, a kárhozat sivataga.
madarak talán laknak itt.
a porban tipegő hitünk lábnyoma.*

LOSCHITZ FERENC

Testet, tárgyat

*Testet, tárgyat érinteni. Ha sejtjeik,
 érzed, serényen áramolnak,
 mint tenger, mely kiveti dúlt hullámait,
 szorítsd azt a testet, ahol vagy,
 nem angyalként, nyújtva még növő szárnyadat,
 se ne lásson ördög fiának.
 Van olyan test, kinek a másik test te vagy.
 Vagy a hullám, ami kiárad.
 A test beszívja hosszan, ami szellemi.
 Mocsár, amely szív émelyegve,
 mint süllyedőt, csak hagy zászlóként lengeni,
 mielőtt még végleg lenyelne.
 A test beszívja azt áramlásaiból,
 tárgyakból, fényből és időből,*

*amihez köti egy belső köldökzsinór;
 amíg falánk, nem lép a körből
 soha ki, marad magának talán remek
 kelepce, marad csalfa csapda. –
 Testet, tárgyat kell egyszer megérintened,
 hogy belül ne maradj magadra.
 Futó folyó az áramlás, ahogy sodor,
 remeg lassú vérköreidben,
 az érintés hártyavékony bugyraiból
 nem látsz előbukni semmit sem –
 de mégis körülvesz most mindenforma tárgy,
 villannak, mint nehéz ígéret.
 Lépéseid föl-alá ingajaratát
 majd tárgyakra botolva léped.*

A szó súlya

*A szó súlya a legjobb nehezéknek.
 Amint kimondod, rögtön beleméred
 mondatba, igébe és névelőbe,
 s nem hazádnak, nyelvednek vagy a bölcse.
 A szó súlyosabb, mint a ránk kimért lét,
 mint az ablak tágassága, ha néznéd,
 mint a szemek befogóival látva
 a határtalan, teljes panoráma,
 mely kibomlik, s magává szélesedve
 ráfeszül a látható felületre.
 A szó súlyos – de nézd csak: ami könnyebb,
 rád még az is úgy döng, nehéz rögöt vet,
 rád az is úgy vetül, mint egy tárgy árnya
 élesedik közelebb fókuszálva.
 Kimondom mégis, bár nyelvem lehúzza,
 hogy legjobb nehezék a szavak súlya,
 s millió évig nehezül e törvény
 a nyelv örökké lengő serpenyőjén.*

FARKAS GÁBOR
Az értékválság karakterei
Csender Levente novelláiban

Csender Levente (1977) prózájában az értékválság az ábrázolt valóság ontológiai jellemzője, írásaiban szociológiai és lélektani értelemben is mélyre ás. Tette ezt már első bemutatkozó kötetében is (*Zsírnak való*, Magyar Napló, 2003), amelyben az 1980-as évek diktatórikus Romániájában megtört, ellehetetlenült emberi sorsokat ábrázolta, majd a második kötetében, a címében is sokat mondó *Szűnőföldemben* (Magyar Napló, 2006). A novelláiban feltárt mélységek szociografikus pontosságúak, ugyanakkor poétikai értelemben asszociatív, mitikus jellegűek. E mélységek rétegei leginkább a harmadik, *Fordított zuhanás* című kötetében érzékelhetőek (Magyar Napló, 2010). A különböző rétegeket az írói narráció szenvtelen, mérsékelt hangneme, tömörsége uralja, amit általában ellensúlyoz a választott téma nyomasztó vagy olykor felkavaró jellege.

Csender Levente novelláiban a történetek sokszor családi emlékek formájában ábrázolják a tragikus élethelyzetben keményen és reménnyel küzdő, egyszerű emberek időnként komikumba hajló tragédiáit. Szociografikus, személyes sorsokon keresztül társadalmi keresztmetszetet vázoló koncentrált, pátosmentes stílusa az erdélyi széppróza hagyományait követi, és ilyen módon köthető Tamási Áron, Székely János vagy Sütő András epikájához. Esztétikai szempontból érett írásművészete egyben hiteles is, hiszen „íróként abból az életvilágból profitál, amit emberként megél. (...) A hangulatjelentésnek, állapotrajznak, életminőség-tudósításnak, közérzet-analízisnek egyként tekinthető írások a kívül-belül elnyomordásnak az emberi egzisztenciát elsorvasztó, megrázó dokumentumai.”¹

Az embernek kötődése lehet több, de identitása csak egy. Az identitás magában foglalja a kulturális,

vallási, etnikai és lokális önazonosságot. Nem lehet egyszerre két kultúrához, valláshoz, etnikumhoz, területhez tartozni, legfeljebb érdeklődni, együtt érezni, kötődni. Ezért vannak nehéz helyzetben, akik az identitásukat meghatározó országtól, néptől, kultúrától, vallástól önként vállalva vagy erőszakkal elszakadnak: hiszen „aki két országban él, annak csak fél ideje van mindkét helyen, csak két fél életet él az egy egész helyett, és azt is valahogy úgy, hogy egyik helyen a teste, másikon a lelke. És pont ott nincs, ahol épp akkor lennie kéne” – fogalmazza meg Csender Levente *Tranzitváró* című novellájában a kétlakosság okozta identitásválságot.

Csender Levente generációja gyermekként élte meg az 1980-as évek kemény diktatúráját, majd a forradalmat. A '90-es évek Magyarországon érett gondolkodó íróvá, tapasztalta meg a szülőföldtől való elszakadás és a kétszínű (ál)demokrácia visszasságait, hogy írásaiban lenyomatot adjon minderről. Nem akar megbontránkoztatni, de világszemlélete megkülönbözteti az idősebb nemzedékektől is: dokumentál, nem foglal állást; novellái éppen ezért kordokumentumokként is értelmezhetőek. Szereplői típusok, nemzedékeket, korszakokat mintáznak. Csender a narráció helyett gyakran választja a jelenlét személyességét: mintha a történetek mind hozzá vagy családtagjaihoz kötődnének. Éppen ez a személyesség teszi általánosíthatóvá történeteit: nincsenek kivételek, bármelyik (nem csak erdélyi) család átélheti az alkoholizmus, a kilátástalan anyagi helyzet, az idegenbe szakadás, általában a tradicionális értékek szertefoszlásának kegyetlenségét.

Bemutatkozó kötetének történetei mind a rendszerváltás előtti '80-as évek társadalmi metszetét ábrázolják. Nem a Ceaușescu házaspár faluromboló, megfélemlítő diktatúrája áll a novellák középpontjában, hanem azok hatása az emberek mindennapjaira gyermeki perspektívából. Ez a nézőpont egy kicsit mindent megszelídít, magától értetődővé, természetessé tesz. Hiszen a gyermek (normális körülmények között) minden tragikumot a felnőttek szűrőjén keresztül tapasztal. Csender Levente gyermekszereplői azonban lélektani, mentális szempontból felnőttek. Vagy azért, mert a felnőtt minta nem követhető, és ezért szükséges a gyorsabb felnőtté válás például a *Műanya* című történet féltestvér főhősei számára, vagy a környezet kezeli idejekorán felnőtként a gyermekeket, mint például a *Magyarország messzire van* című novella suhancait.

Elhangzott az Írott Szó Alapítvány *Történelmi emlékezet, szociográfia és fikció a mai magyar prózában* című konferencián, 2013. szeptember 20-án.

1 „A határhelyzet bennem van”. *Portré Csender Leventéről*. Kódöböcz Gábor. In: *Pályatükrök. Húsz portré fiatal alkotókról*. Szerk.: Ekler Andrea, Erős Kinga. Bp. 2009.

A kötet hét hosszabb-rövidebb novellát tartalmaz. A történeteket több szempontból is a kettősség jellemzi. A novelláknak általában két főhősük van, akiknek nemcsak személye, de egymáshoz és a környezetükhöz fűződő viszonya is szimbolikus. A kötet nyitó novellájának, a *Hat fekete kakócának* nagymama-unoka párosa, valamint a mellékszereplők, az udvarló öregember, a házsártos szomszédasszony nem személyében fontos, hanem viszonyrendszerük utal az erdélyi falu mindennapi tragikumaira: az elszegényedésre, az elvándorlásra, az elöregedésre és a kihalálásra. A címszereplők, a kakasok sorsa is ezt jelképezi. Pusztulásuk predestinált, szinte elkerülhetetlen – azonos a járványt is elszennvedő falu sorsával.

Az Isten lába, a *Harmat és vér*, valamint a *Műanya* című novellák ellentétekre épülnek. Utóbbi szemantikai rétegei is ellentéteket képeznek: a cím denotatív jelentése utal a főszereplők technika iránti érdeklődésére, a motorok iránti rajongásra, konnotatív jelentése pedig az utált mostoha szülőt jelöli, tehát rajongás és ellenszenv feszül a szóösszetétel jelentésrétegeiben. A főhősök, a féltestvér-pár személyisége is meghatározó a köztük feszülő ellentétekben, amelyek evidens módon meghatározzák a mű tragikus végkifejletét, az indulatból elkövetett gyilkossági kísérletet. A *Harmat és vér* szemantikai ellentéte egyértelmű: a harmat áttetsző színe áll szemben a vér vörössével és feketéjével – a tisztaság a szennyel, az ártatlanság a bűnnel. A kutya alkalmatlansága az őrzésre, fölöslegessége szimbolikus, egyrészt a minden helyzetben a felnőttek jóindulatának vagy kegyetlenségének kiszolgáltatott gyermeket jelképezi (gondoljunk itt az ókori Spártára, ahol a harcra berendezkedett társadalom számára alkalmatlan gyermeket szintén megölték), másrészt utalhat a kisebbségi lét kiszolgáltatottságában élő erdélyi magyarságra is. A védtelen állatokat leölő rokon balesete értelmezhető a sors büntetéseként. *Az Isten lába* című novella jelen idejű közlésmódja, személyes hangneme, egyszerű, lejegyzés jellegű stílusa meghatározza az elbeszélte történetet is: a befogadó mintha Erdély mindennapjairól gyermeki perspektívából látna riportfilmet. Több humor, kevesebb tragikum jellemzi, mint a könyv többi novelláját, egyben tükrözi Csender már első kötetére is jellemző stiláris sokszínűségét. A humor, a groteszk attitűd a címadó novellának is jellemző sajátossága. A „Zsírnak való igen sokat lefed a kötetből. Van egy komolyabb mondanivalója és van egy humoros rétege. Előbbi azt próbálja megragadni, ami

a nyolcvanas évek végéről jellemzően elmondható, így például azt, hogyan vált a zsír 'főszereplővé' abban a korszakban. Utóbbi viszont a konkrét kondér zsír történetének komikumából ered" – fejt ki maga a szerző egy, a Magyar Naplóban megjelent interjúban.² A *Magyarország messzire van* című elbeszélésben is jelentős stílusárnyalat a groteszk. A történet antihősei személyiségükkel, körülményeikkel tükrözik azt a korszakot, amelyet az abszurditás, a züllés és a nyomor jellemez, és amelyből kitörni (a történet alapján szó szerint) lehetetlen.

„Nincs már család, ezt már nem lehet összerakni, ez a régen családnak nevezett valami már nem létezik, mintha egy zsák lisztet szórtak volna szét, atomjaira hullt, mindenki külön, a szálak elszakadtak, s mindig az erősebb kutya baszik, az egyik elhullt, a másik elzüllött, a harmadik megalkudott, abba gebedt bele, fölösleges is számolni a pusztulás fajtáit, csak az a baj, hogy az egészből hiányzik az emberi méltóság, és ez az egész olyan kilátástalanul megy a pusztulás felé" – így foglalja össze saját tematikáját Csender Levente második, *Szűnőföldem* című kötetének első novellájában (*A pusztulás örvénye*). A *Szűnőföldem* című kötet a napjainkra egyre inkább jellemző identitásválság megrázó szociográfiája. „Legnagyobb erénye a tömörség" – jegyzi meg Ferdinandy György a könyv ajánlójában, és ez az, amelyben a két Csender-kötet leginkább megkülönböztethető: az írások – bár elbeszélések – nem történeteikkel mutatnak a lényegre, az „Erdélyben kisebbség, Magyarországon román" kilátástalan léthelyzetre, hanem a lételemzéssel felérő rövid leírásokkal: „Az új iskolában az első mondat, amit Eleknek mondtak a diákok, az volt, hogy üssük meg a román gecit. Aztán megkérdezték, hogy honnan tud magyarul" (*Keresés*). A történetek tehát keretek a léthelyzet bemutatásához, amelyet a folyamatos, megállíthatatlan pusztulás jellemez. A legszemélyesebb hangnemű *Szűnőföldem* és *Fehér Oltcit*, valamint a szimbolikus jelentésrétegeket is tartalmazó *Orvok árnyéka* című novellákat kivéve az ábrázolás középpontjában az alkoholfogyasztás áll, mint oka és következménye a kilátástalanságnak. Csender elbeszéléseiben nem az alkoholizmus a tragikus, hanem annak okozója: az értékek eltűnése, felülírása egy olyan korban, amelyben – ahogy Pieldner Judit írja *Variációk a pusztulásra* című recenzió-

² *A hazám, az otthonom bennem van. Beszélgetés Csender Leventével.* Ekler Andrea. In: *Magyar Napló*. 2003. október

jában – „az emberi méltóság is megszűnőben van, sem az agrárfaluban, sem a konzumtársadalomban, a cityben nem lelhető fel, innen az ábrázolt világ és hőseinek kisszerűsége, az ember alatti léthelyzetek, a kiszolgáltatottság különböző verziói.”³ A szenvedélybetegség variációinak ábrázolása kicsit monotonná teszi a kötet tematikáját, de egyben élesen rávilágít a társadalmi értékvesztés és az individuális identitásválság globális méretű – tehát nemcsak Erdélyre vagy általában a kisebbségi léthelyzetben élőkre jellemző – folyamataira. Vagyis az alkoholizmus ok-okozati viszonyban áll az általános emberi értékek, az erkölcs, a hit és a család értékének megkérdőjelezésével. Ahogy ez az identitásválság a kötet címadó novellájának kilátástalanságot tükröző, meg-

válaszolatlan, önreflexív kérdéseiben megfogalmazódik: „hiába éltem le Pesten a fél életem, akkor most mit csináljak?, hogy leszek én így boldog? (...) mi az, hogy otthon, haza?, mama, ahányszor csak kimondom ezt a szót, mindig ezerfelé esik szét a fejem, már oda is hazamegyek, ahol csak egy éjjel hálók, most akkor én legyek boldog, vagy inkább a nő?, vagy menjünk egy harmadik helyre, ahol majd egyikünk se, aztán megoldás ez, mama?”

Csender Levente harmadik kötetének címe ellentmondásos, az emelkedéssel összekötött leesést kifejező *Fordított zuhanás* kifejezésmódját, stílusát és tartalmi jellemzőit tekintve nem határolható el a korábbi kötetektől, mégis más megközelítésben, más perspektívából, a részben kívülálló szemszögéből ábrázolja ugyanazt: az identitásválságot egy széteső világban. A történetek hősei azonban igyekeznek felülemelkedni, nem azonosulni ezzel a világgal. Tragikumuk, hogy ez a mentális felülemelkedés fiziológiai szempontból mégis bukáshoz vezet. Az erkölcsi igazság megléte mellett is elkerülhetetlen a halál.

A kötet első novellája, a *Barbárok vagytok, emberek!*, hasonlóan a *Zsírnak való* című kötet történeteinek, gyermeki perspektívából mutatja be az 1989-es romániai forradalmat, kihasználva a groteszk ábrá-

zolás lehetőségeit is (ilyen például a tévé kidobásának megakadályozása vagy a szomszéd gyermek vasút-mániája). A *forradalom hőse* című novellában Csender Levente bár mindvégig megtartja távolságtartó dokumentarista stílusát, a mű végén mégis ítéletet fogalmaz meg, még ha átvitt értelemben is: „Gyilkosként halt meg, noha soha nem ölt embert, az öngyilkosok közé temették, noha kétséges, hogy az volt-e, szabadnak érezte magát a forradalom után, noha a diktatúra helyett az (ál)demokrácia fordította tragikusra a sorsát”. A címadó *Fordított zuhanás* szociografikus témáját a személyesség és a záró kép misztikus-szimbolikus jelentésrétege ellenpontozza. Az egykori tanár nő meglátogatását a hallott információk által kiváltott sajnálat és kíváncsiság indokolja,

de a befogadó számára később nyilvánvalóvá válik, hogy a sorsán felülemelkedni képes főhős nem ad okot sajnálatra. A tanár nő életének zuhanó szakaszából tudott a hit segítségével visszafordulni, tehát a cím – bármilyen furcsa – nem jelképes, hanem témamegjelölő. A mű végén az öngyilkosság cselekményéből kifejtett átváltozás

szimbolikussága mellett magyarázható a keresztény dogmatika feltámadás-mítoszával is.

A *Retúrjegy*, a *Görcs* és a *Debilek* című novellákat a deviancia különböző formáinak ábrázolása jellemzi. A *Retúrjegy* Bélájának emberölésbe torkolló alkoholizmusa mellett a novella kifejezi a szülői szeretetet, a segítségre szoruló gyermekhez és a szülőföldhöz való ragaszkodást. A *Görcs* a normálistól eltérő anyagyermek kapcsolatot, általában a nevelés elméletét teszi nagyító alá. Érdekes a novella időkezelés-technikája: a befogadó számára a címben kifejezett állapot csak a narráció előrehaladtával, egyben a múlt folyamatos felidézésével válik indokolttá. A *Debilek* szereplői: Saci, Dezső, Ilona és Géza egészségi állapotukban jelképesen megjelenítik sorsukat is; sőt, falujuk és védenceik, az intézeti gyermekek sorsát is. Így a cím nemcsak a bezárásra ítélt otthon és iskola lakóira vonatkozik, hanem kifejezi a szereplők aktuális léthelyzetét is. A *Sanyi utazása* című novella egyszerű és groteszk cselekménye mellett kitágul a tér és az idő, így válik a budiban zajló utazás sorsábrázolássá.

Feszület (részlet), 50 × 70 cm, 1993. ezüstdomborítás és fa

3 Variációk a pusztulásra. Pieldner Judit. In: *Napút*. 2007/9.

A kötet három utolsó novellájából eltűnik a korábbiakra jellemző nyomasztó, megrendítő jelleg, és a hangnem is személyesebbé válik. A *London* tulajdonképpen élményekre, benyomásokra épülő útinapló. Londont mindvégig a munkát kereső és folyton kudarcokat átélő, idegenségét megrázóan, mégis könnyed stílusban rögzítő főhős perspektívájából látjuk. Mind témáját, mind attitűdjét tekintve ez a novella eltér a kötet többi írásától. Hogy mégis helyet kapott, arra az egyik utazó szereplő mondata ad magyarázatot: „Olyan országba megyünk, ahol nem várnak minket.” Ez is – mint a könyv összes alkotása – a mindenütt (szülőföldön, „Magyarban”, külföldön) létidegen, destruktív, embert próbáló körülményeket dokumentálja.

A könyv utolsó, *Födni ofszetlemezzel* című novellájában a cselekmény egyszerűségét, hétköznapiságát (a régi háztető felújítása) a tér és az idő kitágításának írói technikája ellenpontozza. A hegyen álló régi kőházról háromszáz év történelmére asszociál a szerző úgy, hogy a ház több „régie jeléhez” (tető, kőfalak, tálas stb.) köt kisebb történeteket. Természetesen a középpontban megmarad a kis ház mint „főszereplő”, de a mű végére a befogadó számára lényegesebbé válnak a történelmi anekdoták, mint maga a felújítás. Ennek a novellának is vannak szimbolikus jelentésszintjei: az ellopott régi tálas és a padok, az Adria Biztosító táblája mind egy letűnt kort jelképeznek, amelynek értékei a jelenben – sajnos – megkérdőjeleződnek. A Monarchia korának említésekor is akaratlanul a boldog békeidőre asszociálhat a befogadó – arra a korra, amelyben Erdély még Magyarországhoz tartozott. A háztető felújítása is eléggé kétértelmű: a ház ugyan megújul – tehát jobb állapotú lesz – az új födésnek köszönhetően, de a fedőanyag, a nyomdai ofszetlemez az erotikus képekkel mégis elcsúfítja a hagyományos értékeket képviselő épületet. Tehát az új, a modern egyben értékromboló.

A korábbi kötetekre jellemző szenttelen hangnem, tömörség, szociografikus igényű leíró stílus és humor jellemzi Csenger Levente negyedik, *Murok-szedők* (Magyar Napló, 2013) című könyvét is. A tíz novellát tartalmazó kötet – csakúgy, mint a szerző korábbi művei – meglehetősen szűkszavú. Csenger tömören közöl. E tömörség prózapoétikai hátterére világít rá Nagy Gábor is *Prózamesterek* című tanulmányában: „Minden Csenger-írás különleges védjegye a hallatlan tömörség, a különleges készség a lényeglátásra, sűrítésre – legyen szó egyetlen nap vagy

akár hét év történéseiről.”⁴ Csenger Levente korábbi, de legújabb novelláira még inkább igaz, hogy – Pécsi Györgyi szavaival – „amit megjelenít, íróért kiált”⁵. Tehát nem attól abszurd egy-egy megírt téma, mert a szerző olyan – a funkcionalitástól élesen eltérő – elemeket illeszt egymáshoz a műben, hogy azok a groteszk humor forrásává válnak. Csengernél nincs szükség papírdobozokra, „árnyék-gödrökre”, vagy a Sátánra Füreden ahhoz, hogy a történet groteszk legyen – elég csak az író ítéletektől és érzelmektől mentes közlése. Mindez azért van így, mert maga a téma – a minket körülvevő valóság – kreál olyan abszurd helyzeteket – egy hat gyermeket nevelő édesanya öngyilkos kísérleteit, egy „fényevő” félbolond meggyilkolását, egy nyugdíjas pedagógus mániába hajló hipochondriáját stb. –, amelyekhez nem kell olyan írói bravúrt „hozzátenni”, amitől a történet meghökkentőbb, botrányosabb, lebilincselőbb lenne.

A szerző negyedik kötetének novelláit az egyes szám első személy perspektívája uralja. Ez alól csak a negyedik, *A folt* című történet a kivétel, amelyben az írói narráció egyes szám harmadik személye a cselekmény „mesélője”. Bár a többi novellában egyes szám első személyű tehát a narráció, ez nem jelenti azt, hogy a narrátor az események elszenvédője. Így például a kötet nyitó, *Egyszer majd el kell mondani...* című novellájában sem a tanár a „főszereplő”, hanem az öngyilkosságot elkövető édesanya és az osztályból „lebukott”, teherbe ejtett tanuló. Mégis fontos prózapoétikai tényező a kívülálló mesélő személyes perspektívája: a befogadó egyszerre tud azonosulni a tragikummal, és távol maradni attól. Az események szereplői felett nem ítélik sem az egy személyben szereplő, narrátor és „írói hang” tanár, ezáltal pedig nem ítélik a „távol tartott” olvasó sem. Fontos jellemzője a kötet többi novellájának is az ítélet hiánya, ami „megengedi” a befogadónak a történetek továbbgondolását, egyben teret nyit újabb, a fő cselekményből elágazó novellák „fejben” történő végigírására. Jó példa erre az *Előzetes* pár oldalnyi története, amely legalább két másik elbeszélést rejt magában. A főszereplő letartóztatásának helyszíne, a vallomásaiban előadott események, a rabtárs: Zoli mind egy-egy rétegét alkotják az előzetesben eltöltött idő elbeszélésének, és mind lehetnének újabb több

4 *Prózamesterek* (Oravecz Imre, Rott József, Csenger Levente). Nagy Gábor. In: Magyar Napló. 2008. január

5 *Kivándorlók haldoklása*. Pécsi Györgyi. In: Irodalmi Jelen. 2007. március

oldalal írások alapjai, amely történetek végiggondolását Csender a befogadóra bizza.

„Élethosszig tartó önáltatás. (...) Hogy is mondják? Élethazugság” – foglalja össze tömören a *Tennisz* című novella főhőse (antihőse) – akár a kötet első felének egészére alkalmazható mottójaként – saját sorsának jellemzését. A kettős jelentésű címet (a tennisz egyszerre jelöli a gyermekkorban félbehagyott sportot és a szomszédasszonnyal folytatott konyakolást) kapott történet hősnője tipikus figura a Csender-novellákban: a beletörődés és a kitörni akarás kettőssége határozza meg életének kilátástalanságát. Tudatában van annak, hogy életének minden iránya döntéseinek okozata, és gyakran dönt rosszul. A sors jó és rossz választásaiban a pozitív döntés fakultatív, mint a zongora, a tennisz, Papa és a válás. De ugyanígy fakultatív az elfogadás vagy a változtatni akarás.

A könyv második, lágyabbra hangolt fele a negyedik történettel kezdődik. *A folt* nyugdíjas pedagógus-nagymamája, a *Prána* heréit süttető Lacija, a *Dekresszió* falusi miliője, vagy a *Hendrix* világró legénye már inkább groteszken komikus, mint megrendítően abszurd. Ez nem jelenti azt, hogy ezek a történetek súlytalanabbak lennének, csak – és ez inkább erény – Csender, Ferdinandy György szavaival, „csendes humora” jobban érvényesül, feloldva az olykor tragédiába torkolló események sűrűjét. Ezekről két okból is elkülöníthető azonban az *Ülni hiába* és a címadó *Murokszedők* című novella. Egyrészt azért, mert Csender legújabb kötetében – a korábbiaktól eltérően – csak ez a két történet köthető egyértelműen Erdélyhez és a kisebbségi létsorshoz. Másrészt azért, mert mindkét novellában egyensúlyban van a komikum és a tragikus hangulati jelleg. Az elsőben a főszereplő unoka göngyölíti fel részlegesen a nagyapának és társainak fiatalkori esetét a román pártállami hatósággal. A cselekmény ugyan bővelkedik tragikumban (lelki és fizikai terror ábrázolása, kínzás, értelmetlen halál), de mivel minden a múltban történt, a befogadó számára „oldottabbá” válnak a tragédiák, az idő távolságot, gátat is jelent az azonosulásnak. Miközben lassan – a kutatás, a beszélgetések nyomán – feltárulnak a szervezkedés és a megtorlás részletei, szociografikus mélységű korrajzzá válik a történet, amely nemcsak az elbeszélte múltat, hanem annak hatástörténetét is megjeleníti: a jelen hallgatásai, lelki sebei

a feltárt múlt által válnak érthetővé a főszereplő és egyben az olvasó számára is.

A kötet címadó novellájának kerete a romániai magyarságra is jellemző külföldi (elsősorban németországi) munkavállalás. A répa betakarítása nyilvánvalóan egyben jelkép is. A főszereplő asszony perspektívájában megírt novella nemcsak az otthonról távoli munka sivár kilátástalanságát, az emberek kiszolgáltatottságát mutatja be. Az események tükrében a murokszedés egyszerre jelenti a társadalmi tagoltság mozdulatlanságát, a család fogalmának degradálódását, az íratlan erkölcsi szabályok felülírását és a gyermek – mint a jövő jelképének – jelentéktelenségét. Azt a tragikumot, hogy az asszony kétszer is elveszíti gyermekeit a jobb élet reményében (először az abortusz, másodsor önkéntes lemondás következtében), egyrészt a mesélő mindenbe belenyugvó, szenttelen hangneme, másrészt a történet többi, „kisebb” tragédiája ellenpontozza (Zsiga, a férj alkoholizmusa és „vásárhelyi fehérnépe”, a végzett munka nehézségei, a falusi pletyka igaztalansága). A hatalmas murokföld – „melynek nem látni a végét, mert az olyan, mint az óceán, hamarabb görbül, mint ahogy vége lenne” – jelképe az asszony abortusszal, megvetéssel, alkoholista férjjel, Ömerrel, a hűtlen török szeretővel „kikövezett” sorsának, és jelképe a család, az otthon mint kötelék elbomlásának. Így a történet végén nem marad más, mint nézni „a murokföldet, hogy milyen hosszúak a sorok”, és hallgatni „éjszakánként azt a vékony hangot, de már egyre távolabbról.”

Csender Levente prózájának titka az lehet, hogy amit megél, azt írja. Nem teremt új prózanyelvet, nem épít divatos nyelvi játékokra, humora sem harsány, megbotránkoztató. Viszont eszköztelen epikája, póztalansága mögött stabil értékrendet közvetít: ami hiányzik hőseinek életéből – a megbocsájtás, a szánalom, a magasztos cél –, azt fűzheti bele a történetekbe az olvasó. Az értékítéletet, a katarzist nem kínálja a szerző készen, annak a befogadóban kell megfogannia. A XX. század létidegen folyamatai miatt lassan mindenkinél megkérdőjeleződik a hovatartozás, a gyökerek jelentősége. Az értékválság, az identitás elvesztése tehát világjelenség, azaz az egész emberiségre jellemzővé vált. Csender karakterei ezt a folyamatot tükrözik megjelenítve olyan sorsokat, amelyek figyelmeztető felkiáltójelekként értelmezhetőek napjaink Európájának valóságában.

FERENCZI LÁSZLÓ

Amíg csak engedik

*Az első hó
a hetvenhetedik első hó
hátam derekam sajog*

*mint iskoláskoromban
visszaszámlálom
hány nap még tavaszig –*

*akkor e szót még nem ismertük
a fogalmat sem*

*hány szót és fogalmat tanulok
és felejték el naponta.*

*

*Ihletett rögtönző szertartásaiban
Elkülönít minden egyes percet
Kitűzve a jelenlét lobogóit.*

*

Hetvenhat

*Hajnal. Mintha az éjszaka
Létrán mászna felfelé.
Egyek vagyunk,
Te indulatban,
Én szemlélődve
Ugyanazt a történetet variáljuk,
Amennyire variálni lehet,
És mint az idő vagy a remény,
Hűségünk végtelen.*

*

*A thing of beauty is joy for ever
Szépséged merész műalkotás
Természet vagy akarat formálta így
Varázsló ki maga is varázs*

*Varázslónak és varázslatnak
Íródeákja egyként hadd legyenek
A thing of beauty is joy for ever
Amíg csak engedik az istenek.*

MAJOROS SÁNDOR

A nyúl

Az a szóbeszéd járja, hogy nem is völgy az, hanem frissen vágott seb. Ők lesznek rajta a kötszer: megakadályozzák az ellenség átszivárgását a fronton, nagy szolgálatot téve ezzel a császárnak meg a hazának. Tizenkét ember, egy tizedessel és egy őrmesterrel, pompás kis helyőrség. A térkép szerint van ott valami erdészház is, majd helyrepopofozzák és megerősítik, ahogy a szolgálati szabályzat előírja. Aztán jöhet a táj fürkészése, kétóránkénti váltással, közte meg négy óra szundikálással. Már szinte érzik az orrukban a szénával megrakott priccsek illatát. El se merik hinni, hogy az átélt gyötrelmek után, alig két héttel maguk mögött hagyva az elfelejtésre méltó 1915-ös esztendő, végre rájuk mosolyoghat a szerencse.

Kaptak egy ösvért is. Az őrmester kétheti ellátmányt, meg egy kanna petróleumot pakoltat rá, aztán agyó, első vonal, agyó, lövészárkok! Vígán menetelnek a hegyoldalról levezető úton, amely egy idő után kellemesen kiszélesedik, de ahogy ereszkednek, úgy kerülnek fölébük egyre fenyegetőbbben a hósapkás hegycsúcsok. A magassághoz szokott osztrákok nem is bírják megállni szó nélkül. Azt mondogatják, olyan a hó, mint a porcukor, bármikor megindulhat. Az őrmester nem hallja ezt. A menet élén diktálja a tempót, és csak akkor áll meg, ha keresztúthoz érnek. Ilyenkor mindig hosszan tanulmányozza a térképet, időt hagyva a legénységnek, hogy pőfékelhessen egyet.

Az ég közben teljesen kitisztul, ereje is lesz a napnak, és ez még jobban aggasztja az osztrákokat. Magunkra fogjuk haragítani az Úristent, mondogatják, és ez már az őrmester fülébe is eljut, mert amikor az út mellett megjelennek az első mohafoltok, kiadja a kötélmentén rendeződni parancsot. Az osztrákok morognak valamit, aztán úgy tesznek, mintha átbújtatnák a derékszíjuk alatt a kötelet, de csak hozzászorítják. Mögöttük két magyar lépked, ők is összesúgnak: ha ezek a hegyiek nem akarnak velünk közösködni, annak oka van. Ne kössük be mi se magunkat, pajtás.

A sziklák tónusa közben vörösre változik, és a sánya, didergős moharéteg helyére tüskés bozót tolaszik. Az ágaikon ragadt levelek úgy lógnak, mint a halott denevérek. Az út ezen a helyen elkeskenyedik, aztán meredek lejtővé változik, és egy hajtúkanyar után, úgy tűnik, véget is ér.

Itt már nyoma sincs az őrmester magabiztosságának. Megint előveszi a térképet, de csak a rend kedvéért. Percekig eltart, mire nekidurálja magát és int, hogy tovább. Az alakulat libasorba rendeződve indul el az alig kocsiderék széles járaton, ám a kanyar után egy sziklaperemre érve, összetorlódva megáll. Az ösvény mindkét oldalán szinte függőleges sziklafalakkal körülvett mély völgybe vezet, amelyben szappanos vízként bugyborékol a köd.

Az őrmester megbabonázva nézi az alattuk fortyogó mélységet, az osztrákok pedig kihasználják az alkalmat, hogy figyelmeztessék: ha továbbmennek, a sziklaperemen összegyűlt hó a fejük fölé kerül, és az nem egy életbiztosítás. De hiába minden, a parancsnok hajthatatlan. Azzal ő is tisztában van, hogy az ereszkedés halogatása egyenlő a veszély fokozásával, ezért „a lehető leggyorsabban legyünk túl rajta” elvet alkalmazza.

A csapat kelletlenül indul lefelé az ösvényen. Minden lépéssel közelebb kerülnek az alattuk terpszkedő szürkeséghez, és már majdnem meg is kavarhatják a kinyújtott kezükkel, amikor egy hosszú, fájdalmas sóhajtással utoléri őket valami kósza hegyi szellő. A katonák úgy ugrálnak be a kiugró sziklák alá, mint a hegyi kecskék, de az ellátmánnyal megrakott ösvér kint marad az úton. Az a katona, akire rábízták, úgy véli, maradt még annyi ideje, hogy berángathassa maga mellé, ám amikor a biztonságból kihajolva a kantár után kap, letarolja a dübörögve, szélvihart kavarva érkező hótömeg.

A morajlás sokáig labdázik a sziklák között, és amikor megint csönd lesz, már csak a két osztrák és a két magyar kapaszkodik a sziklafalba. Mögöttük vagy száz méter hosszan egy lekopasztott, majdnem teljesen függőleges fal maradt az ösvényből.

Az osztrákok rögtön válságtanácskozást tartanak, és arra jutnak, hogy meg kéne próbálni visszamászni oda, ahonnét elindultak, mert ezek után, amikor az állomány kétharmada odaveszett, nem lehet szó a küldetés folytatásáról. A magyarok ereszkedjenek le a völgybe, és valahogy tartsanak ki, amíg értük nem jönnek a segítséggel.

A két magyar nem vitatkozik. Olyan vidékről származnak, ahol egy ganédombra is úgy néznek az emberek, mint valami hegyre. Fogalmuk sincs, mit rejt a köd odalent, de még ha egy teljes olasz gyalogsági dandárt, akkor se fordulnának vissza. Nyolcadik hónapja aszalódnak itt fönt, pedig az ilyen magaslati kirándulásból az alföldi embernek egy nap is elég.

Ettől a sok fagyoskodástól, nélkülözéstől a fogság se lehet rosszabb. Elviszik az embert Toszkánába, vagy még délebbre, a Nápolyi-öbölbe, ahol mindig süt a nap. Ott már a narancs is megérik, úgy kapkodják le a népek a fáról, ahogy otthon az epret. Menjenek csak vissza ezek a knédlizabálók, és jelentsék, hogy rajtuk kívül mindenki odaveszett, mert hogy ide még egyszer nem merészkednek vissza, arra mérget lehet venni.

Az osztrákok már azon tanakodnak, hogyan kezdjék meg a mászást, amikor a közelben nyöszörgést hallanak, és mint a sírból kikelő tetszhalott, fölül a hóban az őrmester. A bokája furcsán kicsavarodva áll a térdéhez képest, és ez azt jelenti, hogy képtelen lesz önerőből járni. Ez a körülmény megváltoztatja a haditervet. Két összekötözött puskából hordszéket eskábálnak, és az őrmestert cipelve, egymást támogatva mindnyájan tovább ereszkednek a völgybe.

Mire lekecmeregnek a felhőig, a hegyek árnyéka már befedi az alattuk hömpölygő szürke masszát. Minden lépéssel mélyebbre süllyednek ebbe a fojtogató, zúzmarát érlelő kavargásba, amely sötét, kietlen tájat rejteget. A lejtő alján eltűnik a hó, és átadja a helyét egy homályba vesző, fűvel borított legelőnek. A hegyről lekanyarodó út egyenesen az erdészházhoz vezet. Elhagyatott, romos építményre számítanak, de a házban egy bizonytalan korú asszonyt és egy hétéves forma kisfiút találnak. A ruhájuk alapján csavargóknak tűnnek, mert a hegylakók erre felé nagyon pedánsak, nem hagyják, hogy elgazosodjon körülöttük a kert, és ügyelnek a tisztaságra, akár az öltözékükről, akár a környezetükről legyen szó. Ennek itt nyoma sincs. Az ócska deszkaépület úgy magasodik a tófenékre hasonlító legelőn, akár egy síremlék.

Az asszony fásult beletörődéssel nyugtazza, hogy egyenruhások érkeznek a hajlékába. Azon a nyelven szól hozzájuk, amit sem a front innenső, sem a túlsó oldalán nem ért senki. Ez a motyogás valami zavart sajnálkozásféle lehet, hogy ide aztán hiába jönnek az urak, még egy tál levessel sem tudja őket megkínálni.

Az őrmester lába majd leszakad a fájdalomtól, de nem hagyja el magát. Tudja, hogy az olaszoknak éppen úgy nem kellene a foglyok, ahogy nekik sem, ezért két őrhelyet jelöl ki, mindkettőt olyan távolságban, ahonnan már nem látható a ház. Az örök így a céltól távol kerülve észrevétlenül maradhatnak.

A kisfiú a kályha mellől lesi a jövevényeket. Mellette vékony lécekből ácsolt kalitkában kopott bundá-

jú nyúl pislog. Hosszú, sündisznótüskékre emlékeztető szőre alapján legalább kétéves lehet, ami egy nyúl életében tisztas öregkor. Annyira ronda és megviselt, mint a pocsolyából kihalászott rongycsomó, de a kisfiú láthatóan ragaszkodik hozzá. Biztosan úgy nyaggatja és tutujgatja, ahogy egy lélektelen tárgyat szokás, és a nyúl ezt mélan tűri, mert nincs más választása. A rabélet azért nagyon meglátszik rajta: olyan sovány, hogy szinte lóg a bőre. Jól mutatja, milyen siralmas élet van ezen a tanyán.

A ház belsejét kitevő egyetlen szobát oltárként uralja a közepére állított hosszúkás tölgyfaasztal. Erre fektetik rá az őrmestert, hogy alaposabban megvizsgálhassák a sérülését. Az alacsonyabb magyar a bajonettjével óvatosan fölhasítja a sebesült lába szárán vértől és sártól megfeketedett nadrágot. Ha a csont nem döfte át a bőrt, akkor a törést helyre lehet igazítani, de az alvadt vér nem kecséget semmi jóval.

A házhoz közelebb eső őrhelyen posztoló magasabb magyar eközben fázósan húzza össze magán a koszlott, kirojtosodott katonaköpenyt. A köd átnyalábolja, és kiszakítja ebből a gyötrelmes világból, amitől úgy érzi magát, mintha otthon lenne a faluja szélén. Háta mögött ott van a szélső utca, előtte meg a végtelenbe alábukó alföldi határ, amiből most csak egy apró darab látszik, de ha behunyja a szemét, és nem vesz tudomást a hidegről, megidézheti a tavaszt. Selymes napsütéssel, friss kaszálás illatával és a nyár ígéretét hozó, langyos déli széllel, amitől a búza kacéran hullámszani kezd. Csakhogy itt nincs se búza, se napsütés. Mintha lent állna a tenger alján, olyan mélyen, ahonnan már nem látszik a felszín ezüstös ragyogása. Jó lenne elrugaszkodni, és hagyni, hogy az a misztikus erő, ami a vízben motoszkál, fölörpítse az ég felé, mint egy lenyomott fadarabot. De ez csak vágyalom. Lassanként elfogy a tüdejéből a levegő, és kénytelen lesz beszívni ezt az émelyítően csípős anyagot, ami se nem levegő, se nem víz, hanem valami átmenet a kettő között.

Egy vaskos árnyék bontakozik ki előtte. Lekapja válláról a Mausert, és már majdnem elkiáltja magát, hogy állj, amikor észreveszi, hogy a zömökebb osztrák közeledik. Reszket, mint akinek láza van. Azt mondja, hol itt, hol ott bukkan föl egy árnyék, és nincs egy fal, aminek nekinyomhatná a hátát. Be kellett volna húzódnia az eresz alá, és mozdulatlanul ott maradni. Aki nem mozog, az a félhomályban láthatatlan.

Kell, hogy legyen valahol eldugva egy tehénük, int a fejével a ház felé a magyar. Tehén nélkül nem húznák ki a telet, hacsak nem az olaszok látják el őket ennivalóval. Lehet, hogy itt pihenik ki magukat, mielőtt továbbmennének, de egy üresen álló és mégis lakottnak tűnő viskó több, mint gyanús. Ezért tartják itt az asszonyt meg a gyereket. Ha egy járőr idetéved, azt gondolja, ez csak egy szegény, ártalmatlan pásztorcsalád, és azért nincs velük férfiember, mert valahol a hazát védi. Rafinált trükk, és hatásos is, mert bármennyire gyanakszik, senki sem annyira elvetemült, hogy egy nőt veréssel bírjon rá az igazmondásra. Főként, ha ott van mellette a kishfia. Pedig könnyű átlátni a szitán: mindenki tudja, hogy ezek a hegyoldalakon tengődő, magányos pásztorcsaládok télen lehúzódnak a falvakba, és csak akkor jönnek vissza, ha a fű már alkalmas a legeltetésre.

Az osztrák nem figyel rá. Egyre csak azt hajtogatja, hogy átkozott hely ez, még a levegőnek is halál-szaga van, ez a köd meg olyan, mint a szemfedő. Ők ketten, a cimborájával már eldöntötték, hogy holnap visszamennek. Most még megvan hozzá az erejük, de minden nappal gyöngébbek lesznek, és ez csökkenti az esélyeiket. Ha átjutnak az omláson, a többi már gyerekjáték lesz. Egy nap oda, egy meg vissza. Csak így úszhatják meg, mert ez a völgy akkor se tarthat el hét embert, ha az asszonynak tényleg van valahol egy tehene. Egy hétig étlen-szomjan is ki lehet bírni, aztán kampec.

A magyar nem ért meg mindent a tiroli tájszavakkal kevert, ideges beszédből, de az elképzelést helyesli. Most már itt van velük az őrmester túsznak, és a két osztrák nem kockáztathatja meg, hogy később, amikor a háború szele idáig is elér, valaki megtalálja a maradványait. Ez egyenlő lenne a halálos ítéletükkel, ezért, ha sikerül átvergődniük a letarolt szakaszon, biztosan az igazat fogják jelenteni. Más kérdés, hogy az ezredes hajlandó lesz-e újabb alakulatot ideküldeni, de ez momentán nem lényeges. Meg kell próbálni a kijutást, és mert a szabály úgy szól, hogy

a hegyek közt egy ember nem ember, tényleg ők ketten a legalkalmasabbak.

Az osztrák többé már nem hajlandó visszamenni az őrhelyére, hanem a ház felé veszi az irányt. A magyar egyedül marad a lassan szurokszerűvé változó

Pásztorbot (részlet), 1997. ezüstdomborítás

éjszakában, és átragad rá a nyugtalanság. Mintha itt is, ott is megvillanna egy, a feketénél is sötétebb árnyék, de csak úgy, ahogy a gyors mozgás illúziója mutatja. Ismeri azt a trükköt, hogy ha éjjel olyan módon pillantunk rá egy fénypontra, hogy a sugara a recehártyánk külső szélét érje, a pont sokkal fényesebbnek látszik. Ez most nem ér semmit. Valaki bujkál a ködben, de mivel éjszaka van, csak kést használhat. Ehhez a háta mögé

kell lopóznia, és miután a száját bal kézzel betapasztotta, jobbal át kell metszenie a torkát. Amikor összeroskad, mindkét térde fölött át kell vágnia az inakat. Egyfajta biztonsági intézkedés ez arra az esetre, ha mégsem sikerülne a művelet, és később magához térne. Inak nélkül képtelenség lábra állni és elvándorolni segítségért. A magyar csőre tölti a puskát, és olyan görcsösen szorítja, hogy nem is érzi a fém hidegét.

Az erdészházba visszatérő osztrák, mint valami fertőző kórt, magával cipeli a nyugtalanságot. Azzal állít be, hogy odakint fokozódott az ellenséges mozgólódás, de a magyar nem volt hajlandó visszavonulni. Az őrmester sebén egyelőre még nincs rögzítő kötés, mert az alacsonyabb magyar és a másik osztrák azon tanakodnak, hogy a nyílt törést valahogy meg kéne operálni, ám ehhez nem elég egy szál gyeritya fénye. Az őrmester is tudja ezt. Elhaló hangon utasítja a zömök osztrákot, hogy menjen ki a magyarért, és mondja meg neki, hogy az éjszakai őrség szabályai szerint húzódjon vissza a védelemre kijelölt épülethez, de mielőtt erre sor kerülne, odakint lövés dörren.

A katonák úgy merednek egymásra, mintha valami ízetlen tréfával megspékelt vásári mutatványról lenne szó, amelyet rajtuk próbál ki a nagyérdemű kegyeire pályázó mágus. Aztán az őrmester elfújja

a gyertyát, és a sötétben ritmustalan összevisszasággal durrogni kezdenek a puskák. Hol itt, hol ott villan meg egy fénycsík, a levegő megtelik csípős szagú füsttel, a padlót nehéz bakancsok ropogtatják, nagy csattanással földől az asztal, nyikorogva kitárul az ajtó, és csilingelve kopognak a földre szóródó töltényhüvelyek. Aztán minden elcsöndesedik.

A füstfátyol kifelé vonaglik az ajtó sötétkéek négy-szögén, miközben percről percre, óráról órára világosabb lesz. A szoba falához tapadó rongykupacok lassanként visszaváltoznak katonákká, és már az is látszik, hogy a fölborított asztal egyik lába csáléra áll, a nyúl kalitkája pedig földöntve, darabokra törve hever a kályha mellett. A kiszabadult állat kíváncsiskodva szaglássza a szerteszt heverő töltényhüvelyeket, aztán az ajtó felé fordul, hátsó lábaira ágaszkodik, és egy szökkenéssel átlendül a halványszürke derengésbe vezető nyíláson.

Ha van kint valaki, arra se méltatja, hogy utána pörköljön egyet, pedig négykézláb menekülő embernek is nézheti. A kisebbik magyar ebből arra következtet, hogy a támadók visszavonultak. Óvatosan kinéz az ablakon, és meglátja a pajtását alig néhány lépésre a háztól. Arcra borulva fekszik, hátán olyan vékony lyuk szakítja át a köpenyt, hogy az frontviszonylatban szinte már nevetséges. A zömök osztrák elsőnek merészkedik oda hozzá, fölveszi a füből a halott jégvirágokkal körbefont puskáját, és megnézi a tárat. Egyetlen töltény hiányzik belőle, ami még nem lenne furcsa, ha a magyar szembe kapta volna a lövést, de az elhelyezkedése azt bizonyítja, hogy éppen a ház felé hátrált, amikor – talán ijedtében – beledurrantott a sötétbe. Innentől pedig egyértelmű, hogy nem az ellenség szedte le, hanem ők a házból. Az összes muníciójukat elpuffogtatták, ráadásul teljesen fölöslegesen: a házon sehol sincs kiszállásodva a deszka, ami alátámasztaná, hogy a föltételezett ellenség akár csak egyszer is visszalőtt volna.

És ez nem is minden: amikor földől az asztal, az őrmester ráesett a törött lábára, és egy csontszilánk átdöfte az ütőerét. Szép csöndben elvérzett, miközben az asszony a ribilliót kihasználva meglépett a gyerekével. Csak ők tudják, mikor és hogyan osonnak ki az ajtón, de azóta már biztosan mindent elmondtak az olaszoknak.

Ez is egy okkal több a két osztráknak, hogy ne hlogassák az indulást. Tudják az irányt, és ha sietnek, két órán belül odaérnek a fölfelé vezető ösvényhez. Az ellenség megpróbálja majd elvágni az útjukat, de

nem számít arra, hogy hivatásos mászókkal van dolguk. Gyorsak lesznek, mint a villám, a magyar meg barikádozza el magát a házban, és próbáljon meg kirtartani, amíg az erősítés meg nem érkezik.

Legyen meg a Te akaratod, suttozja a kisebbik magyar a halott földije mellett, aztán észreveszi, hogy temetői csöndesség veszi körül. A dértől csillogó fűben jól látszanak az osztrákok bakancsnyomai, de a fagy szorítása már enged, és mintha a köd is ritkulna. A nyúl itt mászkálhat valahol a közelben, ha le vadássza és megeszi, nyer egy kis időt, hogy eldöntse, mihez kezdjen. Két lehetőség közül választhat: vagy föl kutatja az asszonyt és megérteti vele, hogy a sorsuk innentől összefonódik, vagy megkeresi az olaszokhoz vezető másik ösvényt. De a nyulat semmiképpen sem szabad futni hagyni.

Fölveszi a cimborája mellől a puskát, csőre tölti, és vár. A köd még tartja magát, de ez már nem a tegnapi átláthatatlan tömörség. Egyre több benne a hasadék, mintha egy hatalmas mancs tépné és karmolná, aztán egy szélfuvallattól el is hömpölyög. Az otthoni mezőket idéző kék ég alatt emberi léptékkal fölfoghatatlan mélységű hasadék alján találja magát. Teljesen helyénvaló, hogy itt csak a menedékháznak van helye, meg a belőle kiszökött nyúlnak, de öreg szabály, hogy a menekülő állat nem juthat messzire. A ketrecből szabaduló nyúl annyira belefeledkezik az új illatok szaglászásába, hogy a vásári bádogtáblához hasonló célpont válik belőle. Nem is szökhet távolabb annál a pontnál, ahol a magasabb magyar örködött. Orrával a katonabakancs nyomait bökdösi, ahonnét tán a széttaposott fű essenciája párolog, és sejtelmé sincs róla, hogy zsákmányként kínálhatja magát.

Az egyedül maradt katona szíve nyugtalanul kalimpál, amikor ráfogja a puskát, de észreveszi, hogy a cső hegye egy másik fegyverben folytatódik. Rongyos, beesett arcú olasz baka dacol a tekintetével, miközben fönt, az elérhetetlen magasságban az égi felcser egyre összébb férceli a selymes puhaságú sziklafalakat. Makacs kirtartással méregetik egymást, pedig csak egy apró mozdulat kéne, hogy a nyúl fölbukfencezzen. Vagy az ember, vagy a nyúl, de nem mindkettő. Ha az ember, akkor a nyúl eltűnik valamelyik üregben, ha pedig a nyúl, akkor az ember saját tükörképének áldozatává válik. A hegycsúcsok közt egyre fogy a távolság, ők pedig nem tudják elszánni magukat. Már csak néhány öltés marad a mindent beborító, teljes sötétségig. Együtt számolnak, ki-ki a saját anyanyelvén: három, kettő, egy.

CSONTOS JÁNOS
Búcsú és megérkezés
 Gondolatok Majoros Sándor
 „vándorprózájához”

Szerző és személyiség

Mióta csak ismerem, önazonosnak érzem Majoros Sándort. Érdekes dolog ez, hiszen azt feltételezi, hogy előbb ismerjük meg a szerzőt, mint a művet. Ha fordítva volna, az azzal járna, hogy az írói személyiséget próbálhatnánk több-kevesebb sikerrel beazonosítani a szerzővel (ez a klasszikus felállás; az esetek többségében így is van). Ám a személyes ismeretség esetében a feje tetejére áll az identifikációs képlet; viszont ha mégis arra az eredményre jutunk, hogy a szerző önazonos, az szegről-végről annyit jelent, hogy harmóniában van a személyiséggel.

Kevésbé nyakatekerten úgy is fogalmazhatnánk: Majoros Sándornak van írói hitele; prózája mögött az élete és a jelleme az aranyfedezet. Mindez mégsem sültrealista megközelítés, mert nem egyszerűen arról van szó, hogy az író visszaemlékezik életének egyik markáns mozzanatára, aztán tehetségét és nyelvi erejét mozgósítva, afféle beavató krónikásként elénk tárja. Ez sem volna kevés; sokaknak nem is sikerül. Majoros Sándor azonban korának gyermeke, nem hagyják érintetlenül a prózapoétikai forradalmak, merít a modernből és a posztmodernből, így az ő esetében még az egyes szám első személy használatát sem szabad feltétlenül készpénznek vennünk. Az írói szerep mindazonáltal nem feltétlenül terheli meg a befogadást: elbeszéléseinek van egy naiv történetmondó olvasata, és csupán az életmű nagyobb szeletét összeolvastva verhet fészket bennünk a gyanú, hogy amit naivitásnak gondoltunk, az bizony álnaivitás, az írói manipuláció egyik legérettebb, legkiforrottabb eszköze: a szigettenger összefüggő kontinenssé olvad össze.

Ha tehát Majoros Sándor egyre terebélyesedő munkásságából önkényesen, de nem minden hátsó gondolat és prekonceptió nélkül kiemelünk két könyvet, akkor tanácsos a szintézis felől olvasni a tézist, hogy erre az álnaiv írói módszerre fény derüljön. Legyen ez két „vándorpróza”: a *Távolodás Bácskától* címet

viselő novellagyűjtemény 1994-ből a tézis, a *Meghalni Vukovárnál* című regény 2003-ból pedig a szintézis. A befogadói élmény sorrendjén utólag nincs mód változtatnom, ráadásul a Bácska-könyv annak idején nagy kedvencem volt – de ha Vukovár felől olvassuk újra Bácskát, nemcsak egy írói érésfolyamat tárul fel előttünk, de világosan látjuk a korábbi novellák sokszor rejtve maradt alkotói és identitásküzdelmét is.

Tartozom azzal, miért épp ezt a két könyvet ajánlatos kiemelni a Majoros-életműből, amikor ennek a mégiscsak realista alapozású írói világnak a nyitját keressük. Majoros Sándor (vagy az alteregója) több ízben is utalást tesz a szövegeiben arra, hogy az író a saját életanyagával gazdálkodik. Amikor a nem éppen irodalmi közeg ellenére való íróvá válását emlegeti, amit valósággal szégyellnie kell az értetlen környezetben, meglepően illúziótlanul tekint pályakezdésére, irodalmi indulását esetlegesnek és szerencsésnek ábrázolja, tehetségét és biográfiáját – és vele az életanyagát – lefelé stilizálja. Így aztán eltökélt művészi ambícióit akár pusztá akarnokságnak is vehetnénk, ha nem sütné minden sorából: írói programja világos, megtalálta élete első felének nagy témáját; vagy, ha úgy tetszik, megtalálta őt a nagy téma.

Voltaképpen két témáról beszélhetünk, de a történelem e kettőt egybegyúrta, s egy született írónak a zsigereiben kell éreznie, hogy ezeknek az összeszikkasztására jött a világra. Ez a két téma: a bácskai magyar – s a háttérben a soknemzetiségű jugoszláv – élet, ez a lefojtott, hamu alatt parázsló titói békeidő; illetve a balkáni háború, amikor a parázsból láng lesz, a drámaira hangolt idillből pedig népirtás, véres tragédia. A szerző a háború előtti történeteiben – amelynek egyik foglalata a Bácska-könyv – ezt a robbanás előtti állapotot írja körbe: ülnek az emberek és a népek a löporos hordón, valami időnként sistereg, de még egyáltalán nem biztos, hogy az egy meggyújtott kanóc volna. A Vukovár-könyvben is szakadatlanul Bácskáról esik szó, de már részben a kívülálló szemszögéből, s e tekintetben a Drávaszögben, idegen háborúban harcoló, illetve a katonaszökevényként az idealizált Budapestre menekülő skizofrén hősvariáns egyaránt kívülállónak tekinthető. A személyiség kérdése ekkorra már legalább annyira bonyolult, mint a balkáni – valamint a balkáni világ peremvidékeként bemutatott bácskai – helyzet. Ilyenkor jön jól Majoros Sándor önazonossága és írói hitele, hogy kézen fogjon és vezessen bennünket háború és béke káoszában.

Elhangzott az Írott Szó Alapítvány *Történelmi emlékezet, szociográfia és fikció a mai magyar prózában* című konferencián, 2013. szeptember 20-án.

Szerelmes és szakító földrajz

Bácska tehát életrajzi adottság: egyszerre elrendelés és írói kincseshánya – de nem vonatkoztathatunk el attól, hogy itt született a nevezetes „couleur local”-elmélet. Majoros Sándor alkata szerint mintha a legnagyobb természetességgel „ülne rá” erre a teóriára, holott e vidékről is jó néhány példát ismerünk arra, hogy a provinciális globalizmusoknál mennyivel virulensebbek a globális provincializmusok. Mindazonáltal a trianoni döntés, majd az azt követő kölcsönös népirtások, hideg és még hidegebb napok olyan kisebbségi sorsot kreáltak az elszakított délvidéki magyarságnak, amely akár több Móricz Zsigmondot is elláthatna írói munícióval. Szerzőnk, miközben Budapestre szökéséig ebben az anyaországból nézve már-már szürreális multikulturális közegben eszmél magára, erre az írói földrajzra egyaránt felaggathatná a *szerelmes* és a *szakító* jelzőt.

Szerelmes földrajz, hiszen Bácska az ő számára a legjobb értelemben vett anyaföld, rajongott kisvilág – még akkor is, ha korántsem tud felhőtlen idillről beszámolni: ő már a dolgok után született; igaz, más szempontból meg a dolgok előtt. Ha nagyobb léptékben a magyar elem kisebbségbe kerül Bácskában, kisebb léptékben viszont többségben van – a barátságok, szerelmek és kocsmái verekedések nem feltétlenül etnikai alapon zajlanak, s ha antropológiai szempontból hiteles adalékokat kapunk is a szerb, bosnyák, horvát, montenegrói vagy épp albán mentalitásról, nem titkoltatik el a magyarság önsorsrontó hajlama, sokszor öngyilkosságra hajló kedélyvilága sem. Ez a geográfia a titói realitáshoz illeszkedve nem szorítkozhat a bácskai „helyi szín” pingálására, hiszen az élet tere nemcsak háborúban, de békében is tágasabb: a jugoszláv világ mindennapi valóság, ahol nemcsak állampárt van, de nemzetalkotó nép és államnyelv is – s a magyarság mindkettőn kívül esik. A gazdagodás olyan apróságokból áll össze, mint a figurák legnagyobb természetességgel kevert, néha igen regényes nevei vagy a bosnyák/török zaccos kávé dicsérete az idegméregnek beállított budapesti változattal szemben.

Tabernákulum (részlet), 2005, ezüstdomborítás

A szakító földrajz ezzel szemben nemcsak Majoros Sándor nyughatatlan, kalandra éhes jelleméből, de generációjának történelmi léthelyzetéből is adódik. Ezt a nemzedéket – legalábbis a szerző által középpontba állított figurákat – mintha a folyamatos elvagyodás jellemezné: faluról kisvárosba, kisvárosból nagyvárosba, Bácskából Budapestre vágynak. Budapest áll a várospiramis csúcsán: még az Ivó Andrics expressz is azért késik órákat, mert a magyar főváros odafenn van, és a mozdonynak – mintha csak az alpesi emelkedőkkel küzdene – folyamatosan felfelé kell kapaszkodnia. Ez a gyerekkori, ifjúkori képzet akkor lesz borzongatóan valóságossá, amikor a bácskai fiatalembernek – ha nem akar a délszláv testvérháború értelmetlen áldozata, ágyútölteléke lenni – Budapestre kell dezertálnia a puszta túlélés érdekében.

Túl egyszerű volna azonban ez a szakítás, ha a trianoni mintájú nemzetállamok és államnemzetek kategóriájában gondolkodnánk. Ez a lakosságcsere sovinizta logikája lenne, amelyben természetes, ha az üldözött egyén kényszerűen anyanemzetének a fővárosába tart. Budapest sem az ígért földje; és nemcsak azért, mert nem ígér sokat, hanem azért is, mert még azt a keveset sem tartja be. Majoros életrajzilag többé-kevésbé beazonosítható hősei azonban nem tudják, de nem is akarják maguk mögött hagyni a balkáni városképzeteket: nemcsak Szabadkát hordozzák magukban, de például Vukovárt és Travnikot is. Budapest ezekhez képest éjszakai fényeket mutató képeslap, átlelkesítendő térkép, olyan új Jeruzsálem, aminek el tudnak fogyni a terei és az utcái. S ha el tudnak, akkor el is fogynak. A szerelemnek része lehet a szakítás, de a szakítás nem feltétlenül jár új szerelemmel.

Nyelvek és kultúrák

Majoros Sándor textusaiban a népek békés vagy békétlen bácskai együttélésének markáns nyelvi következményei is vannak. Miközben stílusa klasszikusan letisztult, és a magyar mondat szinte életre kel a tolla

nyomán, a nyelvek és kultúrák keveredését magától értetődő módon környezetfestő elemnek, szöveg-szervező fogásnak használja. A nyelvi értelemben vett bácskaiságnak két rétegét alkalmazza. Egyrészt a tájnyelvi szavakat – visszatérő fordulata például, hogy „anyám így mondaná”. Már ezek a kifejezések is a szláv kultúrkörnyezetről tanúskodnak; a titói Jugoszláviában cseperedő magyar fiatalok azonban – például a katonai kiképzéseknek köszönhetően – magától értetődően beépítik nyelvezetükbe a szerb szókinccset, s ezzel a nyelv mögött rejtőző gondolkodásmódot. A Vukovár-könyv már előzékenyen láb-jegyzeteli is ezeket az államreazon szülte kifejezéseket, szervezeteket, olykor fegyvertípusokat.

A vajdasági autonóm tartományt Budapestről és Belgrádból nézve is perifériaként kezelik, a délszláv állam pedig afféle etnikai missziós területnek tekintti Bácskát a montenegrói telepések behívásával. Ez a kétféle kisebbségi helyzet, illetve az államszövetségi realitás azonban nem csupán sújtja, de gazdagítja is ezt a sajátos kultúrközeget: mivel a kádári anyaország közönyét az új demokrácia pártossága váltja fel, amely a háborúban kulturális és vallási okokból a horvát lóra tesz a szerbvel szemben, a bácskai magyarok kénytelenek a saját észjárásuk szerint élni és túlélni. Ennek a prózapoétikai megfeleltetése a kölcsönzavak tudatos használata, bár a szerző kétségtelenné teszi: nem egyenrangú kétnyelvűségről van szó. Noha a Vukovár-könyv magyar főhőse James Joyce *Ulysses*-ét horvát fordításban olvassa inkább, mert a Szentkuthy-féle változat kifog rajta; a horvát kivégzőosztag elől épp csak elmenekülő magyar katonák csak egyik társuk kiváló szerbtudása révén tudják hitelesen tisztázni magukat a szerbek előtt a katonaszökevényiség vádjá alól.

Az *Ulysses* – vagy horvátul: az *Uliks* – az egyik jelképe Majoros Sándornál ennek a nyelvi sokszínűséggel járó kulturális otthontalanságnak. Ezt azzal érzékelteti, hogy a Vukovár-regényben a szövegtestbe hosszan, horvátul emeli be a vonatkozó Joyce-passzusokat. Már az is szürreális, hogy a fegyveres harc szüneteiben a főhős épp ezt a könyvet bújja; amint Budapestre szökött regénybeli alteregója is ezt cipeli magával a hátizsákjában. Képzeljük ezt el: a horvátok lövik és a horvátokat lövi, miközben horvátul olvassa azt az *Ulysses*-t, amelynek budapesti pikareszk változatát épp az ő katonaszökevény alteregója járja a rettentően magasan elhelyezkedő magyar fővárosban. Lelkesítő feladat, szép filológiai

aprómunka volna sorra megfeleltetni a dublini bolyongást a budapestivel: a felbukkanó szereplők és egyes helyszínek már első olvasásra is egymásra vonatkozathatók.

Erre céloztam, amikor azt említettem, hogy Majoros Sándor a realista alapozás dacára a moderntől és a posztmoderntől is tanult: a *Meghalni Vukovárnál* nemcsak Budapestet és Vukovárt/Travnikot vetíti egymásra, hanem ezek tükörképét és az ír fővárosbeli nevezetes odüsszeiát is. Ez még akkor is így van, ha Majoros Sándor „Bloomsday”-e nem június, hanem szeptember idusára esik. Ez az a pont, ahol a realista ellenáll a modernista idősíkelésnek és a bizonytalan posztmodernista identitáshasználatnak: ragaszkodnia kell bizonyos történelmi tényekhez; a fikció nem kebelezheti be mindenestül az alapjául szolgáló életet.

Valóság és fikció

Ha realitás és írói önkény viszonyát vizsgáljuk, remekül nyomon követhető Majoros Sándor prózaművészetének tudatos elmozdulása. A Bácska-könyvben (már az anyaországi új egzisztenciájából visszatekintve) a távolodás nem jelent automatikusan búcsút a felnevelő közegtől; a Vukovár-regény viszont igen: a távolodó megállt az ellipszis gyűjtőpontjában, ahonnét mindkét világ – az elhagyott és a befogadó – egyaránt belátható, sőt irányítható. A *Távolodás Bácskától* novelláiban az író nemcsak élteti speciális életanyaga, hanem foglyul is ejti; a *Meghalni Vukovárnál* szerzője viszont – a háborús tapasztalással felvértezve – már egyértelműen úrrá lesz ugyanezen az életanyagon. Úgy is fogalmazhatnánk: az ábrázolás szolgálatába állítja a fikciót.

Valóság és fikció természetesen már a Bácska-novellákban sem válik szét: szemléletmást minden opuszban jelen van a mítoszteremtés szándéka, még ha ezek apró emberi mítoszok is, amelyek csupán az élet és a halál feloldhatatlan feszültségében kapnak egyetemes jelleget. Majoros ekkor még nem a profán mítoszokhoz keres történeteket, hanem a történeteket ruhazza fel mitikus rekvizitumokkal. Talán legemlékezetesebb ilyen opuszában, *A tengeri kígyó* című novellájában a fregattkapitányhoz férjhez adott mutáns szörny meseszerű motívuma a kicsinyes kommunista jugoszláv valóság alacsony égboltozata alá szorul be, így teremtve meg a végtelenség érzetét

a reménytelen végesség körülményei között. A gyakran kedélyesen anekdotázó, összességében mégis nyomasztó novellák nem mindig érik el ezt a teljességérzetet keltő hatást, de az olyan kis prózai gyöngyszemekben, mint *A daloskönyv*, ahol a gyerekkor fetiszált tárgyáról, Lujzika néni énekgyűjteményéről kiderül, hogy csupán recepteket és a Donnál eltűnt örök szerelem fotóját tartalmazza, Majoros Sándor képes megvillantani az emberléptékű örökkévalóságot. A legkedvesebb főszereplők, Göcse, Joci és a többiek érezhetően a háromdimenziós valóságból lépnek elő, de soha nem oda érkeznek: minden gyarlóságuk ellenére héroszok ők, félistenek, a mítoszok ősidők óta való benépesítői. A szerző trükkje, hogy mindezt huzamosan leplezi előttünk, csupán az alapos összeolvasás során derülnek ki bizonyos összefüggések. Elbeszélés közben kedvtelve kalandozik el, mintha Mikszáth Kálmán vagy Jaroslav Hašek módjára anekdotázna – de az ő adomái valahogy nem epizódok, hanem a történetet lendítik előre; és mintha még a Vukovár-könyvbe applikált sztorizások sem egy, az eredetnél azért kevésbé kedélyes Svejk-típusú elbeszélésmód kései parafrázisai volnának, hanem a szerzői szándék szerint egyfajta szociografikus tablót kívánnának kifestíteni a történet fő szála mögé.

Tézis és szintézis kapcsolata azonban a már emlegetett „visszaolvasás” során világosodhat meg az olvasóban. A Vukovár-könyvben az idegenlégiós Joci, aki a balkáni háborúban a horvátok kiképzőtisztje lesz, és így a szerb színekben besorozott főhős potenciális ellenségévé válik, egy kevésbé fajsúlyos és mitikus verzióban már a Bácska-könyv *Légiós trükkök* című novellafüzérében is felbukkan. Figurája azonban inkább a szivárványos bácskai valóság egyik színfoltja a sok közül – Dzsibuti messze van, az ellenség elvágott inai és a tőle megtagadott skorpió-ellenmérég egzotikus história; ugyanez viszont a horvát–szerb fronton már nem borzongást keltő anekdota, hanem a konkrét pusztulás előérzete. Ugyanilyen előkép *A vértócsa* című novella – a *Meghalni Vukovárnál* bonyolult, egymásra rétegződő szimbólumrendszerében a vér és az arany, a pörgő pénzérmék, töltények, női fejek levágása árán zsákmányolt nyakláncok, az örök háromszáz márka és a nevezetes Joyce-kötet mellett a vértócsa is világszervező elem: beletekintve nemcsak az élő, hanem a halott arca is megpillantható; és még csak el sem mossa már az eső, mint az előzmény-novellában.

Mese és filozófia

Majoros Sándor prózája mindenekelőtt érzéki próza; indulásakor ezért is tekinthették – nem minden alap nélkül – a vajdasági tradicionális irodalom továbbörökítőjének. Novelláiban azonban – a családi krónikák, történelmi kataklizmák érintőleges feldolgozása mellett – mindig jelen volt a filozofikum. A Bácska-könyvben leginkább még az elmesélt történetek nyomtatékosításában – a Vukovár-regényben viszont a sokrétegű kompozíció egyik egyenrangú elemeként. Ez a filozófia nem díszítősor, nem idegen test, hanem a szintetizáló szándékú regényszerkesztési koncepció szolgálatában áll. Nemcsak a már említett Joyce-párhuzamra gondolok; s nem is csak Milorad Pavity *Kazár szótárának* emlegetésére, melynek szövege minden fordításban más, hiszen az ábécésorrend megkeveri a szócikkek sorrendjét, és ez megtámogatja Majoros Sándor előbb következetes, majd az örületig egymásba mosott párhuzamos történetező technikáját. Ez a technika mindent magába olvaszt, ami a laboratóriumként szolgáló novellairásból hasznosítható, és egyfajta filmes látásmóddal csúsztatja egymásra az idősíkokat és a különböző valóságos, fiktív vagy álombéli történetrétegeket. A főhős megkettőzése eleve furcsán lebegővé, feszültséggel telivé teszi a kompozíciót, ám az epizódokat (snittek) filmregényként olvasva sok minden megvilágosodik: a vászonra kívánczó „forgatókönyvet” a megfelelő montázsokkal, áttűnésekkel, képi idézetekkel feldúsítva revelatív tablót kapunk a háborúba sodródott vagy az elől menekülő, sokszorosan kiszolgáltatott kisember mitikussá emelt sorsáról, élet és halál egyetemessé növelt dilemmáiról, a nagybetűs Fátumról.

Az érzéki prózát író Majoros pontosan érzi: sem a búcsú, sem a megérkezés rítusa nem írható le hagyományos prózapoétikai eszközökkel – a balkáni és budapesti abszurd egy művön belüli ábrázolása pedig pláne nem. Leginkább még Borges Alef-példázatába kapaszkodhat. Csakhogy Borgesnél az Alef-pont olyan, amely a világmindenség minden pontját tartalmazza; a Vukovár-regény főhőse viszont az Alef-pillanatot látja olyannak, amelyben legalább az emberi élet minden pillanata összesűrűsödik. Erre a konstrukcióra szükség is van: ha az áldozatnak széttrancsírozzák vagy széjjellövik az agyát, esetleg levágják a fejét, hogy aztán a megcsönkített női testet Vukovár főterén sorra, komótosan megerősokolják – az ember kihunyó tudatában hogy is tudna leperegni életének filmje?

A helyette kínált „regényfilmben” végképp összekeveredik mese és filozófia, fikció és valóság. Relativizálódik a *Meghalni Vukovárnál* súlyos kezdőmondata is: „Harmincöt éves múltam, s még nem öltem embert.” Még azt sem tudhatjuk biztosan, vajon az alteregó ölt-e. Majoros ugyanis akár kétszer is elmeséli ugyanazt az epizódot, hogy elbizonytalanítson, s mindig kicsit másképp: az ulyssesi nőalaként felbukkanó Vínával való találkozást csakúgy, mint a rabolt aranyért munkálkodó vukovári katonai autószerelő megölését. Vagy történt emberölés, vagy nem; vagy meghalt a vukovári történetyszál főhőse, vagy nem. Ha meghalt, akkor egy vukovári pincébe zuhanva épp a horvát nyelvű *Ulysses*-kötet, az *Uliks* törte el a gerincét, és ez nem valóságos, hanem mitikus halál: nem lehet túlélni, mint egy korábbi, anekdotikus pincébe esést. Joyce akkor végez a főszereplővel, amikor alteregójának léptei alatt végképp elfogynak a budapesti utcák, kifehéredik az új Jeruzsálemet ábrázoló térkép.

A nagybetűs Fátum természete a determináció. A bácskai nép éppúgy tudja ezt, mint a belső-bal-

káni. Ha a tyúk fejét levágják, mégis elszalad, akkor az ördög lovagol rajta, ezért el kell ásni a trágyadombba, és aznap inkább üres rántott levest ebédelni. Ha a pénzérme szűkülő körben, spirálisan kezd pörögni, az is a sátán műve: ördögkarika. Pénzért vagy dióért lehajolni maga a halál – utóbbinak a belseje ráadásul a szétloccsantható agyat modellezi. Az egymásba indázó motívumok – a kalaposmesterek; a testüket kínáló, de lelküket megtartó nők; az összeesküvés-elméletek és összeesküvés-gyakorlatok; Bácska és Budapest; Travnik és Vukovár – egyetlen nagy rendszerbe állnak össze, amely mind-mind megíratott a sors könyvében, de talányos módon csak horvát fordításban érthetünk meg ezt-azt belőle.

Ha a *Távolodás Bácskától* novellái szerethetők voltak, a *Meghalni Vukovárnál* felkavaró, mint minden remekmű. Titkos remekmű, hiszen egy évtized után elmondható: nincs a helyén, nem fedezték fel, nem ismerték el különféle hagyományokat szintetizáló értékeit. Éppen ideje volna, hogy a kényszerű búcsú után elkövetkezzék a szükségszerű megérkezés.

Templomkapu (Pátyi templomhoz, részlet), 80 × 60 cm, „Kiűzetés a paradicsomból”, rézdomborítás

SERFÓZÓ SIMON

Sose tudom

*Arcomat hol vonatablakokban
pillantom meg,
hol keritéssáncok fölött,
majd a láthatáron tűnik föl hirtelen.
Sose tudom,
a régi-e vagy az új már,
a végleges,
amelyről mostanában rám ismertek.*

*Vagy nektek elég egyetlen pillantásom,
amely a fénysebességet utoléri,
mint szél a falevelet, elkapva röptében?
Elég egyetlen homlokráncom is,
hogy ne tévesszettek össze senkivel?*

*Már az is elég, ha emlékeztek rá:
arcom együtt úszott
földöntúli égitestekkel?
S hogy miféle szerelmek dúlták fel,
s akár a tiéteket,
miféle idők hasogatták, mint a fejszék?*

*A ködben: vidékek szegénysorának
füstjében már föl se kell tűnnie,
elképzelnetek is elég?*

Ki vigyázná?

*A láthatárral nagyot kerülnek,
bóklászó útszéllel akár,
folyóparttal messze mennék,
nem tudván magam se már
hol, merre csámborognék.*

*Csak az öröme ki ügyelne,
s hogy szét ne zülljenek az álmok?
Csak ahol eddig én őriztem,
a hűséget ki vigyázná,
addig ki őrizné a világot?*

Örök vesztesek

Jánosi Zoltánnak

*Pakol a készülődés,
elmenni innen.
Mintha csomagolna
a fele ország,
maradás nincsen.*

*Útra kel újabb másfél millió,
lelne méltóbb hazát.
Megélhetést máshol keres,
ha már itt nem talál.*

*Fordulnak a sorsok keletről
nyugatra,
ahogy a miénk fordult
hazánkban is hontalanságba.
Semmibe kiebrudaltak:
dagasszunk durva vasat,
igáslovak gerince görnyedjen
hátunkban.*

*Örök vesztesek:
kóbor hazalátogatók lesznek ők is,
itt hagyva bennünket
lukas talpú lábnyomainkkal,
Holdról lecsüngő szárnyakkal.
Ahogy mi is hagytuk az otthoniakat
szemöldökük eresze alatt,
amelyek leomlottak azóta.*

*De megmaradtak a templomok,
s mind a temetőik.
Minekünk még megmaradt
az itteni Nap, a fennvaló ég,
ami – ki tudja –
nekik megmarad-e még?*

OBERCZIÁN GÉZA
Néma vadászat

A nehéz faajtó halkán csukódott be mögöttük. Halották, ahogy a túloldalon ráfordítják a zárat. Nincs visszaút. Egy pillanatra rájuk borult a sötét, majd gyufa sercent, és egy petróleumlámpa világítani kezdett. Teljes volt a csend, az addig monotonnak mondható távoli ágyúzás hangja nem hatolt le ide, a föld alá.

– Menjünk! – súgta Majláth Géza gróf alig hallhatóan, mégis határozottan ötüknék a szűk alagútban. A halvány fényben arca szigorúnak, feszültnek látszott, de szemében gyöngédség volt, amint végignézett a családján. – Ahogy megbeszéltük! Gyerünk!

– A bokám! Au! – sikkantott Viktória, és elkapta az előtte botorkáló öccse kezét. – Kibicsaklott a bokám!

– Ne csináld, engem is elrántasz! – méltatlankodott Péter, és igyekezett elhúzni a karját.

– Csendben, némán! – suttogott hátra a gróf. – Mostantól vadásznak ránk. Amíg el nem érünk a tengerhez, mindenütt ellenségek vagyunk. Fogjuk meg egymás kezét. Haladjunk egyenletesen. Majd csak vége lesz ennek az alagútnak. Odaát már várnak minket – biztatta őket.

Tovább botorkáltak: egy férfi, egy asszony és négy gyermek, a föld alatt, a bizonytalan jövő felé.

Néhány perccel azután, hogy Végh János, az intéző ráfordította a kulcsot az alagút ajtajára és visszaigazította az álcázást biztosító nagy hordó előlapját a helyére, a nógrádgárdonyi Majláth kastély főbejárata előtt nagy csikorgással megállt egy orosz katonai terepjáró és egy zárt csapatszállító teherautó. Az elsőből fürgén kiugrott egy tisztí sapkás fiatalember, és egy papírt lobogtatva a kapus bódéhoz lépett.

– Parancsom van a kastélyt orosz haditulajdonba venni, kórháznak berendezni, a lakókat internálni! Azonnal vezessen a tulajdonoshoz! – Pattogó hangja ellensúlyozta erős akcentusát.

– Várni kell, kérem, míg szólok az intéző úrnak. Ő az illetékes. – A portás kurbilizott egyet a telefonon, füléhez tartotta a hallgatót, majd a másik kezében lévő tölcserbe kiabált: – Az intéző úrnak tessék szíves kijönni, mert rekvirálás van!

Végh János tíz perccel később ért oda.

– A gróf úr és családja elutaztak – mondta a tisztnek már a kastély fogadó szobájában. – Senki nincs itthon. A kastélyban csak a személyzet tartózkodik.

– Mikor utaztak el? – kérdezte az orosz. Az intéző lopva a nagy állóóra pillantott:

– Már jó ideje. – mondta mosolyogva.

*

1944. december 9., hajnali öt óra. Az időjárás nem kedvezett a vadászatnak, reménytelenül esett az eső előző este nyolctól. A kastély parkján keresztülcsergető Végh Attila csizmája cuppogott a sárban, és hullámokat vetett a pocsológyökökben, ahogy az istállók felé sietett. Mindenáron ott akart lenni, amikor Georgina kisasszony felül a lovára, segíteni neki, tartani a lábát, míg nyeregbe száll – istenem, azok a lábak... – gondolta. Eszébe jutott a közös gyermekkoruk, ő egy évvel idősebb a lánynál, a játékaik, szinte mindig együtt voltak, amíg a grófkisasszonyt be nem írták egy pesti leányneveldebe. A gróf úr lánya és az intéző fia. Egy idő után nem nézték jó szemmel a barátságukat, ami – legalábbis Attila részéről – komoly szerelemmé erősödött. Ő maga vállas, jóvágású fiatalember, szőke haja rövidre vágva, egyszerű, de praktikus falusi ruhában jár, még így is elegáns jelenség. Mostanában csak szünidőben találkozhattak, és akkor sem volt könnyű megközelítenie a lányt. Georgina tizennyolc éves, és gyönyörű, karcsú, magas nővé serdült, állandó mosollyal a szája szélén, nagy, dióbarna szemmel, hosszú hullámos barna hajjal, világos bőre szinte hófehérnek tűnt a sötét hajzuhatag mögött. Attila ábrándozott, megpróbálta elképzelni közös jövőjüket. Ő erdésznek akart tanulni, el is ment volna az egyetemre, de közbeszólt a háború. Most örül nagyon, mert Georgina is hazajött, bezárt az intézet, ahol tanult. Mire jó egy háború. Persze ettől még nem láthatja őt, amikor csak akarja, úgy kell kilesni az alkalmat, hogy kettesben lehessen vele akár csak egy percre is. Cserkészi a lányt, vadászik rá, anélkül, hogy megszólíthatná. Csak nézi és szereti némán. Tudja ezt a lány is, tetszik is neki ez a rajongás, de a régi pajtáság nála nem fordult komolyabbra.

Attila teljesen átázott, mire az istállókhoz ért. Azonnal szerelme lovát kezdte fésülni, díszíteni és felszerszámozni.

– Minden olyan legyen, mint egy átlagos vadászat! Georgina és Viktória kisasszonyoknak 22-es kispuska, Péter és István fiataluraknak pedig sörétes, hadd izzadjanak. A férfiaknak golyós puska. Mindenkinek 20 lőszer. A feleségemnek most sem kell fegyver – rendelkezett gróf Majláth Géza, miközben

a kastély társalgójának ablakán nézett ki az eső áztatva parkra. Láttá, ahogy Attila átvág a kis halastó melletti füves területen.

Nem mindegy már? – gondolta magában, mert mindig zavarta, ha a parkban ok nélkül füre lépnek az alkalmazottak.

– A fia taníttatását állom majd, ha lesz erre mód. Jó erdész lesz belőle. Ossa be ma a kisasszonyok mellé. És adja neki a régi puskámat. Megtarthatja. Én a fiúkkal leszek – mondta fennhangon.

– Igenis, gróf úr! – bólintott Végh János. – Köszönöm.

– Hallott ma már valamit Szécsény felől? – A gróf hangja fakó volt, épp, mint aki körül darabokra hullik minden.

– Ma, úgy tűnik, később kezdődik a műsor – válaszolta az intéző. – Még minden néma.

– És a barátaink, a megfigyelők jelen vannak-e már? – Gúny vegyült a kérdésbe és jó adag keserűség.

– Egyszer már hajnalban somfordáltak a hátsó kerítésnél, és egyikük a főkapu előtt is elsétált. Minden rendben volt, azt látták, amit kell. A portásnak ki is kiáltottam, hogy hét órakor lesz a kivonulás.

– Gyanútlanok akkor. Jó ötlet volt magától ez a vadászat, Végh. – A gróf eddig az ablakon nézett ki, most azonban az intéző felé fordult. – Van ott egy irat a dohányzóasztalon, a maga neve van rajta. Aláírtam. Magának adtam a házat, amiben lakik. A kocsmát az épületben meg kell tartania, az a Vermesé. – A gróf lassan beszélt, mint aki végrendelkezik. – A másik papír a hosszú cselédházzal szól, azt a jelenlegi lakóknak adom. Így nem vehetik majd el – sóhajtott. – Vigyázzanak rájuk, ki tudja, mi marad meg a birtokból.

Az intéző magához vette az iratokat, és távozni készült.

– Maradjon még! – szólt a gróf. – Arra kérem, intézkedjék, hogy a lehető legkevesebb zajt csapják az emberek a vadászaton a kivonuláskor és a hajtáskor is. Szeretném, ha még a vadak számára is nyilvánvaló lenne, hogy nem tartozunk azok közé a barbárok közé, akik bombákkal szórják meg a városokat, falvakat, erdőket, mezőket, mindent, ami egyáltalán él. Köszönöm.

Az intéző bólintott, majd felnézett a grófra, tekintetében elismerés, kétség és bizonytalanság keveredett. Hátat fordított és kiment.

A gróf rágyújtott egy szivarra. Sosem szokott reggel dohányozni, ám ez a nap sem szokásos. Szívesen ivott volna egy pohárka vodkát is, de tudta, minden

józanágára szüksége lesz. Abban a pár napban Moszkvában, az év elején, reggelente oroszosan kezdték a napot a tárgyalások előtt. Mint Kállay miniszterelnök barátja és a tárgyaló küldöttség tolmácsa, minden eseményen részt vett, mindenről tudott, és a helyi protokoll rá is vonatkozott. Nagy volt a feszültség, jót tett az ital. Végül is Magyarország megszállásának elkerülése volt a cél. A tárgyalások nem sikerültek, viszont azóta sem a németek, sem az oroszok nem bíznak benne. Most is nagy a feszültség. Leverte a szivar hamuját egy hamutálba, és visszafordult az ablak felé.

A helyiség a kor divatos Bauhaus stílusában volt berendezve, sötétbarna faberakású falak, rajtuk az irányzat neves festőinek képeivel, Moholy-Nagy, Weininger és Bortnyik Sándor régebben rendszeres vendégei voltak a gróf apjának. Egyszerű szögletes fém- és fabútorok, mindegyik sötét tónusú. A felesége jobban vonzódott a régies dolgokhoz, ezért a kastély többi helyisége inkább klasszicista jegyeket hordozott. A gróf negyvennyolc éves, magas, erőteljes férfi volt, éppen megütötte a dér a halántékát. Most vadászöltönyt viselt, bricseszadrággal, magas szárú bőrcsizmával. Társaságban nagyon sármosnak tartották, és a hölgyek szívesen voltak a közelében. Ő pedig szívesen flörtölt néhanapján, de sosem szédült meg, hűséges volt a feleségéhez, ezt öt gyermeke is bizonyítja. Az első lánya, Mária már évek óta férjnél van, nem itt lakik szerencsére, mert nehezen viselné ezeket a napokat. Ő igazi művészlélek, fest, textileket sző, már kiállítása is volt Ausztriában, ahol él. Az igazi kedvence Georgina, az elegáns, nagyvilági ifjú hölgy, de ezt sosem vallaná be nyilvánosan. Viktória igazi kis bohóc, még tizenhat évesen is kelekótya, sosem áll be a szája, mindig vidám. A legbüszkébb mégis a két fiúra volt. Egy év különbséggel születtek, egyformák, fegyelmezettek, kötelességtudók, mint amilyen ő is volt gyermekkorában.

A hallból zsvivaj hallatszott, lelkes kiabálás, izgató dobogás, ahogy a család reggelihez gyülekezett. Ebben a pillanatban messze, de valójában mégis túl közel megszólaltak az ágyúk. Az oroszok kétségbeesett harcot folytattak Szécsényért, már öt napja változatlan intenzitással folyt az ostrom. A zajongás azonnal elült, félszeg motoszkálás lépett a helyébe. Belépett a grófné. Mielőtt megszólalt, gondosan becsukta az ajtót maga mögött.

– Megint kezdik, Géza. Nem lehetne már ma...? Ez így nem lesz jó. – Kérdően nézett a férjére.

– Így lesz jó, Anna, bízson bennem. Mindent megszerveztem. A vadászat kitűnő lesz. – A gróf simogatta a tekintetével, hangjában megnyugtató, arcán büszkeség. Micsoda asszony! Negyvenéves, szült öt gyermeket, és alakja olyan királynői, mintha egy romantikus regényből lépett volna ki. Majláth Géza azóta szerelmes volt belé, hogy először meglátta egy bálon, még régen, nagyon régen. Most férfiasan nadrág volt rajta csizmával, kosztümkabát kifejezetten lovagláshoz, haját hosszú kendő fedte, ajkán kevés rúzs.

– Jöjjön akkor, Géza, menjünk reggelizni. A gyerekek már várnak. – A grófnőnek elmúlt minden kétsége, csak az előttük álló feladatokra koncentrált. Az ágyúk távoli pufogása kísérte át őket az étkezőbe.

– Arra kérem a jelen lévő tisztelt ifjúságot, hölgyeket és urakat, hogy a mai vadászon viselkedjenek nagyon fegyelmezetten, koncentráljanak a vezényszavakra, mert semmiképpen sem szeretnénk, ha bárkit baleset érne. Hajtásban nagyon kell figyelni. – A gróf minden alkalommal elmondta ugyanezeket a vadászatok előtt, de most hangjának komolysága arra készítette a fiúkat is, a tizennégy éves Istvánt és az egy évvel idősebb Pétert, hogy abba hagyják a viháncolást, és apjukra figyeljenek. – A kisasszonyok Attilával mennek, és elfoglalják a magaslest. A fiúk velem lesznek. – Attila említésére Viktória felkapta a fejét, Georginára nézett, az összerezsent, és enyhén elpirult. Majd lesimította a ruháját, és a kávéjáért nyúlt. Viktória felcacagott.

A kivonulás olyan ünnepélyesre sikeredett, mint egy húsvéti körmenet. Egy hangos szó, egy kiáltás nem volt, egy kürt nem szólalt meg, csak tompán pattanó vezényszavak indították a menetet. Legelől a hajtók, vagy hús, botokkal felfegyverzett legény, mögöttük lóháton a gróf és a grófné, utánuk a fiúk, aztán a két lány, és Georgina mellett büszkén, mint egy huszár, Végh Attila, vállán a gróftól kapott puskával. Georgina lovának sörénye és farka befonva, tomporán a szőrébe gondos kezek mintát fésültek. A lány barátságosan rámosolygott Attilára, amikor az felsegítette a nyeregbe. Leghátul egy szekér az ellátmánnyal, ami a zsákmányt is hivatott visszahozni. Az eső elállt, mintha az ég kegyes lenne a kivonulókhöz. Ahogy elhaladtak a Patvarc felé vezető út irányába, két gyalogos szegődött a nyomukba, egy harmadik távolabbról nézte őket távcsövön, majd ő is utánuk ment.

Amint a sort záró szekér is elhagyta a főkaput, az intező rögtön be is záratta, és gyors léptekkel az épü-

let felé indult. Odabent már vártak rá egyenruhás alakok, egymás közt halkán magyarul beszéltek, csizmájukra mamuszt húztak, úgy járták be fűgén, serényen az épületet. Pontos lista alapján az értékeket ládába csomagolták, és a kastély mögött egy pontra összehordták. Kilenc órakor egy teherautó érkezett, nagy vörös keresztel az oldalán, amelyre felpakoltak mindent, és az egyenruhásokkal együtt tizenöt percen belül úton volt.

A vadászatra tartó menet szinte hangtalanul haladt a kijelölt terület felé, csak a lovak patája és az emberek csizmája cuppogott a sárban, a szekér kereke nyikorgott. Attila sem merte megtörni a hallgatást, bár nagyon szeretett volna Georginával beszélni. Helyette közel léptetett, nézte a lányt, válluk összeért, amint egy szűkebb útszakaszon haladtak át. Georgina állta a fiú tekintetét, kicsit szaporábban vette a levegőt, de szemében szomorúság volt és búcsú. A fiú ezt nem vette észre, boldog volt, szinte szárnyalt az örömtől.

A hajtás már megkezdődött. A gróf ellenőrizte a fegyverét, majd segített a fiainak is tölteni, figyelmeztette őket, hogy övé az első lövés, és hogy amíg nincs célpont, a föld felé tartsák a fegyver csövét. Egy facsoport szélén álltak, füves területen, mögöttük a szekér és a grófné, aki aggodalommal vegyes büszkeséggel nézte komoly fiait. A lányok tőlük néhány méterrel följebb, a bozót túoldalán ültek a lesen. Mindkét csoport a patak völgy felé nézett, onnan várták a hajtókat és az állatokat. A gróf és Attila nagyvadra fegyverkeztek, a lányok kisebb ragadozókra, rókára, a fiúk apróvadra a söréttel, nyúlra, fácánra. Péternél, a nagyobb nál volt gyöngy-golyó is, ami vaddisznóra jó, de nem merte remélni, hogy kipróbálhatja.

A csörtetés hangja kezdte elnyomni a folyamatos ágyúzajt. Egyszerre egy harang kongását hozta a szél – tényleg, vasárnap van, a csitári templom harangozik – gondolta a gróf. És megjelentek az állatok, megzavarodva futottak a nyílt terepen mindenfelé. A fiúk izgalomba jöttek, emelgették a puskát, de még minden lőtávolon kívül volt. Egyszerre nagy szarvas bukkant elő, egyenesen feléjük tartott lassú ügetéssel. Furcsán nyugodtan mozgott, talán a kora miatt, hisz egész fehér volt a szőre, agancsa hatalmas, ekkorát talán még sosem láttak a környéken. A gróf a vállához emelte a fegyverét, a célkeresztbe igazította a szarvast, ami addigra megállt szemben vele. Mintha nézne engem – gondolta a gróf.

– Gyönyörű vagy, hatalmas! Már hallottam rólad apámtól, Öreg. Így emlegetett. – A szarvas kissé oldalt fordult, feltárva bal lapockáját, amely alatt a szíve dobog. A gróf célzott.

– Bumm! – suttogta a puska tusára, és leeresztette a fegyvert. Mire felnézett, a szarvas eltűnt. A két fiú csodálkozva nézett az apjára.

– Mi haszna a trófeának, ha nem örülhetünk neki? Tisztelnünk kell az életet és az értékeket. A birtokra vigyáznunk kell akkor is, ha minden jel szerint hamarosan elpusztul. Az ittmaradóknak, az utánunk jövőknek – mondta halkán, komolyan. A grófné hátulról hozzásimult, arcát az arcához szorította. Nem szólt.

Jöttek a vadak, nyulak, fácánok, a fiúk felkapták a puskát, és céloztak:

– Bumm! – suttogták a puskák tusának. – Bumm, bumm!

A lányokhoz is elértek a gróf szavai. Attila is hallotta, vállához emelte a fegyverét.

– Bumm! – suttogta a puska tusára, majd széles mosollyal közölte a meglepett lányokkal. – Gyönyörű találat, a gróf úr büszke lehet rám!

A lányok is céloztak, volt róka előttük több is.

– Bumm! – suttogták, és fellelkesedve nézték, ahogy elszaladnak az állatok, kiürül a rét, csak az értetlen hajtók állnak egy sorban a túloldalon. Georgina kipirultan Attilához fordult, arcát két kezébe fogta, és megcsókolta. A fiúval megfordult a világ, mire magához tért, a lányok már elvágattak a többiekkel. Felkászálódott a lovára, és utánuk eredt.

A távolból két alak nézte végig a vadászatot, nem értettek semmit, szemükkel a harmadik társukat keresték, végül a hajtók mögött találták meg, onnan figyelte az eseményeket.

– Igyiotti – dörmögte maga elé az egyik, kihúzta bakancsát a sárból, és megindult visszafelé. A másik nehézkesen követte.

*

Már magasan állt a nap, mire Attila előkerült. Boldog volt. A tegnapi vadászat után úgy érezte, egész közel került a családhoz, a gróf puskát ajándékozott neki, Georgina megcsókolta, minden tökéletes, szép az élet, kit érdekel, hogy ágyúznak arra messze? Fürgén indult a kastély felé, büszke vállán a puskával, mindenképpen találkozni akart szerelmével, nézni a gyönyörű szemét, simogatni a haját, csókolni, ölelni.

Az intéző háza szemben állt a kastély főbejáratával, csak az úton kellett átmenni. Már az ajtóban észrevette, hogy két orosz autó áll a kapu előtt, és katonák cigarettáznak, kezüket dobtáras géppisztolyaikon pihentetve halkán beszélgetnek.

Másik utat választott, elszaladt a patak felé a Vágiék kisháza előtt, majd a hosszúház takarásából a patvarci úton átkelve a szérűskert felől jutott be a parkba. A fák takarásában elosont a konyháig, de az tele volt orrossal, faltak két pofára mindent, amit találtak. A puskát átvette a nyakán, és az ereszen felmászott az emeleti teraszra. A grófék hálószobája nyílt ide és a lányoké. Georgina és Viktória egy szobában aludtak. Minden üres volt. Nyílt az ajtó, a leányszobába belépett az apja egy tányérsapkás orosz tiszttel, és magyarázott kézzel-lábbal, hogy az megértse:

– Elutaztak, tessék, nézd meg, üres a szekrény! – Kitérta a gardrób ajtaját. – Elvittek mindent magukkal, nem jönnek vissza. Látod, a fiókokban sincs semmi. – Széttárta a karját. – Nyisto! – mondta. Válaszul hatalmas pofont kapott az orosztól, aki a pisztolyával kezdett hadonászni, és valamit kiabált.

Attila nem értett semmit.

Hogyhogy elmentek? Mikor? Hiszen megcsókolt! – kergették egymást a gondolatai.

Levette válláról a puskát, tehetetlenül rázta az orosz felé, és szitkozódott.

Kár, hogy nincs lőszerem, minnek is vette vissza a gróf! – gondolta, amikor egy géppisztolysorozat vágott a hátába. Az első lövés a vadászat kezdete óta.

Kehely, 2006, aranyozott ezüstdomborítás, drágakövekkel

Fábián Attila felvétele

A nyelvváltás kalandja

Magyar származású külföldi költők

Összeállításunkban olyan költők lépnek elének, akiknek ereiben magyar vér csörgedez, ám sorsuk úgy rendelte, hogy gyermek- vagy felnőtt fejjel hazát és nyelvet váltottak, s műveiket évtizedek óta nem magyarul írják. Az itt közölt fordítások révén tehát valamelyest repatriálnak, hazaérkeznek – jóllehet akadnak közöttük, akik egyébként is rendszeresen megfordulnak hazánkban, számos szálon kötődnek az anyaország kulturális életéhez.

A költő, akinek mindennapi munkaeszköze a szó, szükségszerűen a nyelvből él. Szép számmal vannak mesterségek, melyeket a beszélt nyelvtől függetlenül bármely országban űzhetünk. Egy vízvezeték-szerelő Spanyolországban ugyanúgy javítja meg a csapot, mint Budapesten, egy fogorvos Ausztráliában is gond nélkül betöm egy lyukas fogat. Hanem az, aki egy adott nyelvből, pláne az anyanyelvéből él, csak igen bajosan válthat országot. Ennek alapján egy magyar költőt aligha érhet nagyobb megrázkódtatás, mint az anyanyelvi közeg elvesztése, az idegenbe szakadás. A jelenség komor olvasata szerint olyan ő, mint a földjéből kiszakított növény; elveszíti az életető táptalajt, fizikai létén túl szellemileg is hontalan-ná válik. Márai Sándor *Halotti beszéd* című versének elhíresült sora szerint „lehull nevérol az ékezet” – s bizony pontosan ez történt a most megszólaló alkotókkal is: Schiff Júliából Julia Schiff lett, Földes Miklósból Mike Foldes, Kemény Tamásból Tomaso Kemeny, Sohar Pálból Paul Sohar, Ferenc Terézből Teresa Ferenc. (Ez utóbbi szerző esetében majd még pontosítunk.) Ám talán nem feltétlenül kell ilyen drámaian kezelnünk a nyelvváltás kényszerét, felfoghatjuk derülátóbban is: egy költő számára aligha létezik nagyobb kaland, izgalmasabb szellemi feladat, mint egy új nyelv birtokba vétele. Megágyazni a lírának egy idegen nyelvtanban, egy idegen gondolkodásmódban, magáévá élni-töprengeni-álmodni a szokatlan hangzásvilágot, ragokat, szótagokat, logikát: „mi lehet ez széles föld felett szebb dolog az végek-nél?” Ez a lehető legszebb gazdagodás, a személyiség és az alkotói lehetőségek felvillanyozó kitárulása – régi bölcsesség, hogy minden embernek annyi élete van, ahány nyelvet beszél.

A nyelvváltástól függetlenül – ahogy az a magyar történelem idegenbe szakadt fiaival-lányaival már csak lenni szokott – persze valamennyi szerző élet- és családtörténete „kész regény”. Az 1946-ban amerikai költő, Mike Foldes édesapja 1932-ben költözött a tengerentúlra. Nem a semmibe ugrott fejest: nagybátyjához, Földes Dezsőhöz ment, aki már az első világháború kezdetétől az Egyesült Államokban élt, s korántsem mellékesen kétszeres magyar olimpiai bajnok kardvívó volt. Második, 1912-es diadala után az amerikai vívószövetség lecsapott rá, s egy visszatartatlan ajánlattal felfogadták edzőnek. Mike Foldes a civil életben elektronikai cégek értékesítési osztályán dolgozott, miközben több mint negyven éve publikál irodalmi lapokban.

Az 1938-ban született Tomaso Kemeny családjával tízévesen került Olaszországba, ahol – fájdalomosan tényszerű vallomása szerint – az évek során elvesztette anyanyelvét, és már legelső versei is olaszul csendültek. S bár a hivatalos megfogalmazás szerint „Budapesten született olasz költő”, európai-ként végzetesen a Duna fiának érzi magát. Julia Schiff Erdély peremén, a történelmi Temes vármegye egyik településén született a második világháború kezdetén. Egyetemi tanulmányait Temesvárott végezte. Megtapasztalta a Ceausescu-diktatúra legsötétebb éveit, s végül 1981-ben – sok ezer erdélyi szász sorstársához hasonlóan – áttelepült az akkori Nyugat-Németországba, ahol Münchenben talált új otthonra. Paul Sohar 1936-ban született, és tizenévesen érkezett menekültként az Egyesült Államokba. Filozófiai tanulmányait követően évtizedeken át egy vegyészeti laboratóriumban dolgozott – szépirodalmi pályáját idősebb fejjel kezdte. S végül az ígért pontosítás: Teresa Ferenc lengyel költő soha nem élt magyar földön, soha nem beszélt magyarul. Családnévének eredete feledésbe merült, felmenői vélhetőleg Mária Terézia uralkodása idején költöztek Magyarországról lengyel földre. 1934-ben született egy kelet-lengyelországi faluban, földműves szülők lányaként. Élete legdrámaibb fordulata, hogy 1943. június 1-jén a német megszállók a család lakóhelyét felégették, és a település csaknem teljes lakosságát, köztük Teresa szüleit is lemészárolták. Az akkor kilencéves kislány csodás körülmények között menekült meg a halálból.

Zsille Gábor

JULIA SCHIFF

Katonatemető

Az ismeretlen katonának

*Ha akkor e tájra
Hagyva magad
Neve ma több mint
Jóllakott legelővidék*

*Békesség
Az áldozat másik arca
Zöld szövevény
Fűszálé s fakoronái*

*Mennyi tető
Mélye a hallgatásnak*

*Mennyi fény
E nyugvásod fölött*

*Kiáltás
Nem segít bizonyosságán
Neved mindenütt
S mégse
Hogy itt*

Enyhe óra

*Szemre terítve
Az óra enyhésége*

*A reggeli utak
Emlékezése
A pásztortarsóka szálához simul*

*Siklás, a semmi felől,
Már az alkonyat pírját
Ejti célba*

*Megfejtéd, ami
Léleket előtt
Haránt a tarlóföldeken
Leng át: a tengerizászlók illatát*

*Rovarrajok mozdulnak, akár te,
Aranyvesszők fényein át*

Fénykép Sepiában

Régi fénykép Sepiában
Leheletnyi
Császári-királyi szecesszióval
Kellemes póza
Egy tizenhét évesnek
Engem
leszálló vonalban
Még nem sejthet
Szerény viseletében
A hajnak
Igazodás is
Lázadás belefónódva
Keskeny arc
Fénylik
Magasra zárt fehér fölött
Darázsderék
Szenved a korzett alatt
A leppentyűben
Sok ráncon
Rengeteg
Rejtett tánc

Éjlepkedő

<i>Később a tűz szeme hunyódik</i>	<i>A csönd valahonnan borízű</i>
<i>A hangok távolodva</i>	<i>dalokat hordoz elém</i>
<i>Kicsi villódzó fények felé</i>	<i>Hanyatlok az időben századokat</i>
<i>Itt totemfa hajol fölém</i>	<i>Hajtok háttal a fűben heverve</i>
<i>Amott éjlepkék ormányukat</i>	<i>Pusztai lovat</i>
<i>A petúniák kelyhébe mártják</i>	<i>A tejút örvénylő</i>
<i>A hold elé siklik egy árva fenyő</i>	<i>Legendáján is át</i>

Kalász Márton fordításai

TERESA FERENC

Haza

*Akit néven szólongatok
haza te nemcsak az enyém
te nemcsak a Visztula mentén fekvő
meleg forrásoknál kivirágzó*

*Letérdelek hogy közelebből érezzelek
halljalak és megragadjam ízed
a kezdettől
a félelemtől
a forrástól*

*a te neved szeretet
én is ezt viselem*

*A tér közöttünk olyan széles
olyan szűk
hogy behullunk a földbe a szóba
Itt
vagy ott
ugyanúgy emberi a nyelv*

Fürdetés

*Bemerítem a gyermeket a kádacskába
A kádban kavarog kering
a sok langyos gyűrű
Megszületik benne az új nap
és partot váj
Valaha dús ligetek fái díszítették
a zöld zománcot
a gyermek mezítláb merült a dézsába
mint egy kerekded gyümölcs*

Védelem

*A kertem akarom védeni
megőrizni a forrásnál*

*Minden ág megüt
minden pattanásig feszült rügy
minden érlelődő gyümölcs*

*Kiáltozom
Szodoma porig égett
Adakoztatok a szőlőfürtjeimnek
mielőtt alászálltok
Egy hóhérbárd lebeg fölöttünk*

*Egy hírhedt király századokkal ezelőtt
gyerekeket öletett halomra*

Nero felégette Rómát

*Caligula
saját kezűleg gyilkolta meg
a barátait és szeretőit*

*Az örült megint ott álldogál
a függőkertben*

*Milyen vigaszt nyerhetek egy tógától
Védelme hozzám nem ér el
Keserű tudat
keserűek az érveim
amelyeket önmagamnak hajtogatok
a dolgok magjának
a mélynek
Ők hallgatnak engem mindvégig
kiknek nincsen hangjuk
Még tanúnak sem szólítja őket senki*

*Konokul hallgatni – a legegyszerűbb
De hogyan vájjuk ki a saját szemünket
(A vak Homérosz többet látott)*

*Hogyan lehet visszanyerni az értelmet
(Kasszandra értette az egész tábor)*

Hogyan lehet kiirtani a szerelmet

Kiszakítani az egész kertet?

Mi vagyunk az a kert

Zsille Gábor fordításai

MIKE FOLDES

Az új családom

*Az új családom kibertérben él.
Nem Facebook ismerősök,
nem is Myspace kollégák.
Ám genetikailag kapcsolódunk egy londoni
unokatestvérhez, aki nem talált gyereket
a világhálón, az életág vele megáll.
Kivéve Betty nénit és Don bácsit
és a három gyereküket, már régen megszűnt
a kapcsolat az anyai ágon.
Később, amikor nagyszüleim és déd-nagybácsim
egymás után meghaltak az ötvenes években,
azt hittük, hogy csak két unokatestvér maradt
Londonban, egy pedig Alabama államban
az apai ágon –
nem számítva azt, aki a harmincas években
érkezett New Jersey-be,
és nagy sikerrel üzérkedett.
Legalábbis addig, amíg ez az idegen láncolat
létre nem jött.
Egyiküket sem ismerném fel,
ha szembe jönnének velem az utcán,
mondjuk kutyát sétáltatva,
s akkor sem, ha megállnának traccsolni kicsit
kutyákról, politikáról vagy az időről.
Néhány éve voltam a fiammal a washingtoni
Holocaust Múzeumban,
ahol felfedeztem, hogy Földes egyike volt
a térképről eltűnt falvaknak, bizonyítva azt,
amit mindig is tudtam:
mi vagyunk az utolsók az utolsók között.
Egy magyar, akivel Görögországban találkoztam,
abból az ipari városból származik,
ahol az apám született, nem tudta, hogy
voltak-e zsidók Miskolcon.
„Nyilván ott haltak meg a lágerekben.”
„Ó, nagyon sajnálom.”
Én is.
Azután beindult köztünk a villámposta.
A gyermektelen londoni unokatestvér
felkutatta az üzér családját.
Egymás után új nevek és arcok
jelentek meg a családfán.
Néztem, hogyan nőnek a levelek, és kérdeztem:*

kik ezek az emberek?
 Semmi közünk egymáshoz.
 Nem együtt nőttünk fel, nem játszottunk a tengerparton,
 nem vadásztunk, nem horgásztunk, nem is kirándultunk,
 szüleink nem kártyáztak, nem volt se kanasztá, se bridzs,
 még éjjel után sem, nem verték a blattot a nyári asztalnál
 Brogue táborhelyen a Nagy Sanaconda-tó partján együtt.
 A mi gyerekeinket nem hívták meg
 a szülinapi zsúrokra, mi sem hívtuk az övéiket.
 Nem váltottunk ünnepi üdvözlőlapokat,
 nem jártunk esküvőkre, nem törtünk kenyeret
 ugyanannál az asztalnál, nem koccintottunk
 az idősebbek nyolcvanadik születésnapján,
 nem gyászoltunk együtt temetéseken.
 A londoni unokatestvér létrehozott
 egy törzset valami édeskés-kesernyés helyen.
 Vannak közös emlékeink olyan eseményekről,
 melyek megtörténhettek volna, s mégsem történtek meg,
 és látjuk a párhuzamos vonalak találkozását.
 Ilyesmit csak kibertérben lehet.

Idekint nem lehet képeket játszani

jorge fényképei mindig ugyanazt a személyt ábrázolták, függetlenül attól, hogy ki állt a lencse előtt. mangold szerint „nem írhatjuk állandóan ugyanazt a verset, nem festhetjük ugyanazt a képet, nem hívhatjuk elő ugyanazt a fényképet... menj el innen messzire, és gyere vissza friss virágokkal és nedves homokkal. azt hiszem, van a sikátor túlsó végén”. jorge útnak indult nedves homokot és friss virágot keresni. mangold soha többé nem látta őt. amikor visszatért, jorge már valaki más volt, felismerhetetlen, művészete is megváltozott. gitározni kezdett, és zenét komponált az új hangszerére, olyat, ami a folyókat zöldre, az eget pirosra és a hegyeket levendulaszínűre változtatta. amikor eltette hangszerét, sötét lett a világ, melyben játszott. mangold akkor azt mondta: „menjünk be. idekint nem lehet képeket játszani.”

PAUL SOHAR

Szeszélyes szél

*Te iránytalan szél,
már nem érdekel, honnan jössz
és vajon hová mész,
csak lódulj tovább, mindegy, merre,
délnek, keletnek, északnak, menj,
csak ne lökdöss engem
ilyen sivító hangon,
véres, kifent körmöddel vágd le a fülem, ha kell,
vágd le sorban a testrészeim,
már semmi sem érdekel,
már egyetlen porcikám sem az enyém,
valamennyit te cibálsz,
aprítod fel hörögve, sírva,
lódulj már tovább, lódulj,*

*mindegy, ha örökre,
iránytalanul, szeszélyesen
még az álmaimon is átfutsz,
letéped álmod virágait,
és kisöpröd őket az utcára,
a bokrok sötét tövébe,
ne lássa őket senki,
Te iránytalan, kegyetlen szél, te
nem hagyysz létezni,
lódulj már tovább,
talán vár rád valahol egy pőre rét
nagyon messze tőlem,
menj, kavard fel, edd annak a porát*

Az éjszaka hírei

*az éjszaka sötét hírei
hánykolódva törnek elő
a mázsásan szunnyadó lombokból,
és nyirkos sóhajok gördülnek*

*a mezítelen, de konokul
virrasztó országúton,
és űzik az utat, hogy meglelje
nyugalmát egy-egy kanyarban*

*mindahány fa, de még
az út is, a közlekedési táblák
lankadt tekintete azt hirdeti,
tudják, valami történni fog*

*egy újabb nap tovasiklik
bármiféle nyom nélkül,
még annyi sem marad utána,
mint gyermek ástása a mese alatt*

*talán nem volt ez több, csak egy
apró rezgés a kifeszített vásznon,
nincs mitől félni, ha továbbadjuk
az éjszaka híreit*

Zsille Gábor fordításai

TOMASO KEMÉNY
A Duna bővületében

Rossz avantgardista időkben születtem, 1938-ban: már négyévesen árva lettem, mivel édesapám, Török László az orosz fronton elesett, miután 1940 nyarán Kolozsvárt fölszabadította. Én a budai dombokon a pipacsokat és mindenféle füveket a fakardommal lefejeztem, és Erdélyt 1943-ban csapataimmal véglegesen fölszabadítottam.

Több mint hatvan évvel később, édesanyám halála után (ő énekelte nekem az erdélyi dalokat), megírtam (tíz év munkába került) az eposzomat – Torquato Tasso nyomán, *La Transilvania liberata* (Milano, 2005), amit Szkárosi Endre hamar ügyesen magyarra fordított, és Szöcs Géza segítségével a Dunánál Könyvkiadó *Erdély aranypora* címmel kiadta. Gyulafehérvár Szent Mihály-katedrálisában 2003-ban fölolvastam belőle olaszul, Szöcs Géza pedig a magyar fordításból. Gézával bejártuk Erdélyt, Kolozsvártól Tordán keresztül Szászsebesig és Csíkszeredáig.

Ezelőtt sok más történt. 1947-ben egy szeretetre méltó, remek ember, Kemény József feleségül vette anyámat, Barca Edithet. 1948-ban a komcsik kérték apámat, hogy iratkozzon be a pártba, de igazi szocdem volt, és nemet mert mondani, visszautasítva, hogy egy textilgyár igazgatója legyen. Így nagypénteken osztályidegenekként Olaszországban menedéket kerestünk. Az évek során elvesztettem anyanyelvem: olasz iskolákba jártam, olasz lány volt az első szerelmem.

Első verseim olaszul hangzottak el. Fiatalon sok földet bejártam: Párizsban André Breton kedvelt, és hontalanként a szürrealistáknál találtam meg az álomotthonom. Első sikeres verseskönyvem erős szürrealista hatást mutat. New Yorkban adták ki olaszul és angolul (*The hired killer's glove – Il guanto del sicario*, 1976). Közben második feleségem, a toszkán Luisetta Brera két gyerekkel ajándékozott meg. (Giorgio és Allessandra). 1978-ban a Paviai Egyetem angol tanszékének lettem a vezetője, mert már a hetvenes években könyveket és tanulmányokat írtam Dylan Thomasról, Christopher Marlowe-ról és James Joyce-ról.

A hetvenes évek végén C. Viavianival két szeminariumot tartottunk Milánóban a Club Turattiban a legjelentősebb olasz költőkkel és kritikusokkal,

amiből két könyv született. A nyolcvanas években Giuseppe Contéval és Stefano Zecchivel és sok más íróval, művésszel a *mitomodernista* mozgalmat kotyvasztottam: ha a szürrealizmus az álomvilágot éltette, a mitomodernizmus a mítoszokon keresztül a kollektív álmokat élteti az utópiák kihalásakor.

De már 1988-ban több mint száz íróval és művésszel, Riccionében, a *Nascita delle Grazie* mitomodernista rituálist az Adriai-tenger partján tomboltam, és esztétikai előadásokat tartottunk az álomkóros publikum javára. 1994 októberének elején mint mitomodernisták elfoglaltuk a firenzei San Croce-katedrális, ahol nagy olaszok vannak eltemetve, azért, hogy jelezzük tiltakozásunkat a dekadencia elterjedése ellen.

Közben kiadtam négy-öt verseskötetet, és Fulvio Papi filozófussal egy poétikaelméleti könyvet alkottunk. Fordítással is sokat foglalkoztam, és főként Lord Byron műveit ültettem át olaszra. (1993 óta minden évben újranyomták a Lord verseit, jól jött zsebpénznek!) Számos magyar költőt is olaszra fordítottam (Sárközy Péter professzor sugallatára), Adytól Kosztolányin át József Attiláig.

A szerelem és szex csodálatos megvalósításairól 2003-ban írtam egy regényt – abban az évben, amikor Milánó városa kinevezett a milánói Casa della Poesia alelnökének, ahol országos és nemzetközi felolvasásokat, előadásokat és kulturális vitanapokat tartottunk kétszer hetente.

1989 óta sokszor visszajöttem Magyarországra, fesztiválokra, versfelolvasásra. Előadásokat tartottam a szegedi egyetemen és Pesten, az ELTÉ-n. Én, aki nem vagyok hívő ember, a Dunában látom az isteneimet, tőle származom, és hozzá húz vissza a lelkem-szívem.

A versfelolvasásokon azt mondják, hogy Budapesten született olasz költő vagyok. Európaiként a Duna fiának érzem magam.

Bár próbáltam mindent megtenni, amit csak tudtam, most egy Ady-vers jut eszembe, mert úgy érzem magam, mint *Ki elveszti harcát* (a vers címe: *A Dicsőség Titka*):

*Sok nagy szándékomból,
 Jaj, semmi se sikerült,
 Jaj, semmi se sikerült.*

De egy belső, „titkos” hang azt mondja, hogy ez az érzés a tipikus magyar pesszimizmusból ered. Isten, áldd meg a magyart!

A dolgok ingadozása

*Valahányszor magányom mélyéből
megengedem magamnak, hogy álmodozzam,
a hollók emlékfészkeiket
fluoreszkáló omladékokra építik.*

*A sziklatörmeléken túl a lányok,
szemüket tágra nyitva,
alig tetovált szemhéjukat
elfeledik lecsukni.*

*Egy régi filmben, ameddig a szem ellát,
járda húzódik,
melyen szivárványszínben játszó rovarokkal körülvett
oroszlánok lángot okádnak.*

*Valahányszor magányom mélyéből
megengedem magamnak, hogy álmodozzam,
a szavak soha nem hallott
zenévé oszlatják szét
a dolgok ingadozását.*

Titkos harmónia

*Ez nem puha és fehér homok,
nem senyved a hullámverés örvényeiben,
nem is ereszkedik meg mint egy szűzies has
az árban, mely tovaragad.
Ez nem érintetlen papírlap,
de ha a hangod betű
formájában kivirágzik,
beszéded titkos harmóniája
lelkemet puha és fehér homokká
és az azt tovaragadó
tengerré lényegíti át.*

A csend középpontjában

*A hajnali szürkületben szívem eltévelyedik,
nem képes eligazodni.*

*Egy lüktető és kérlelhetetlen
új csillag jön létre
a csend középpontjában.*

*Esetleg abból a célból,
hogy jellel lássam el szégyenérzés nélkül
egy befejezetlen és befejezhetetlen
vers időtartamára a testedet,
felruházlak fénnel, fénnel, fénnel.*

Kelepcék

*Felhőkarcoló magasságú
hullámok kényszerítenek
elveszett illúziókkal kitömött
lobbanékony szíveket
túlélésre az alaktalan
kalózbárkában.*

*Szövevényes szerkezetű kelepcék
pattannak fel minden pillanatban,
hogy elvagdossák a lázadók tagjait
és körbeírják a kéziratokat,
melyek margójukon felszabadítást követelnek.*

Esőben

*Igen, igen, a tavasz énekel az esőben,
mint egy Fryderyk Chopin által valaha
komponált noktürn, és megrészegül
a saját énekétől – a szél által ellenpontozott
énekétől.*

*De ha a szél elhallgat, és az eső
az aszfalton, a fán, a háztetőkön dobol,
szomorú éjjeli éneke lever mindannyiunkat,
s van, aki nem tudja sírását
visszatartani.*

A pipacsok vért hánynak

*Ó, micsoda barbárság,
a pipacsok vért hánynak
a nap kaptárában!*

Ó, zene, a tanúságtétel gyalázatos zenéje!

A természettel kötött szövetség kiszélesedett.

*Az eleven mész felfalja az időnek
a gépek közönyére hagyott mezeit:
minden talpalatnyi földön a kalózerdek zászlója lobog.*

Titokzatos halálfej fosztogatja a jövődő mézét,

*és a méhkirálynő, hogy elkerülje a halált,
anyai melegségét munkásruhába öltözteti.*

Ó, a nosztalgia és az utópia gyalázatos zenéje!

*A földi jelen homályos jelzésrendszerén túl
méhek, vagy inkább az elpusztított méhek lelkei,
legyetek a mai kor valamely szünetében
e szavaktól támogatva
a kaptárt szolgálni készek!*

Hárs Ernő fordításai

„Minden művészet egyedüli oka és végső célja, hogy a mindenható örök Istent dicsőítse”

Beszélgetés Ozsvári Csaba ötvösművésszel

„Számomra a művészetnek egyértelműen vallásos rendeltetése van. Célját abban foglalhatom össze: nagy érzelmi hatást keltve művelje a lelket, tegyen képessé a szenvedélyes életre, a jóra, a szépre, az igazra, és készítsen fel a halálra, az Istennel való végső találkozásra” – vallja a 42 esztendőes ötvösművész.

Fiatal kora ellenére már sok kiváló munka alkotója: ő készítette a magyar katolikus püspöki kar több tagjának a püspöki gyűrűket és mellkereszteket, 1991-ben domborművekkel díszített misekönyvborítót ajándékozott II. János Pál pápának. 1997-ben *Vir dolorum* domborművet készített a Vatikánba. Karl Josef Rauber volt magyarországi apostoli nuncius megbízásából számos ötvösműve díszíti a magyarországi és a brüsszeli nunciatura kápolnáját.

Ozsvári Csaba ötvösművést nem érdekli sem stílus, sem korszerűség, sem modernség. Mert – véleménye szerint – minden művészet egyedüli oka és végső célja csak az lehet, hogy a mindenható örök Istent dicsőítse, és ezt az eltorzított arcú emberiséget újra felemelje Istenhez.

– A szó legszorosabban vett értelmében egyszerű, hétköznapi munkát végzek, amelyből fakadóan egyszerű, hétköznapi életet élek. Mentesen minden olyan dologtól, amely az úgynevezett művész-életet jellemzi. Külső szemlélő számára tán unalmas lehet ez az élet.

Egy külvárosi munkásterületben születtem és nőttem fel. Nagyobb ünnepeken elmentünk a szentmisekre, hittanórára is jártam a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején. Majd ez a kamaszkor elején megszakadt, és csak a kamaszkor végén, fiatal felnőttként kerültem újra kapcsolatba az egyházzal, ezen keresztül a hittel, a hiten keresztül pedig a Jóistennel.

– Kik hatottak önre, akik talán „egyengették” is az életútját?

– Hamar erre a pályára kerültem. Az általános iskola elvégzése után a Török Pál utcai képzőművészeti gimnáziumban tanultam, majd a Magyar Iparművészeti Fő-

iskola ötvös tanszékén szereztem diplomát.

– Emlékszik-e, milyen művel kezdte a szakrális művészeti alkotások sorát?

– Még a főiskolán, negyedéves koromban szabadon választhatunk, ki milyen témát szeretne kidolgozni, s ekkor én – első szakrális munkámként – egy feszületet készítettem.

– Hogy esett a választása épp egy keresztre?

– Nem tudom. Talán a Jóisten munkálkodott bennem. Diplomamunkám pedig a csempekopácsi római katolikus templom domborműves kapujának megtervezése és elkészítése volt.

– Ezt a témát ön választotta?

– Igen. S azt hiszem, itt eldőlt minden. Egyértelművé vált számomra, hogy nekem ez a hivatásom, más nem érdekelt. Azóta ajánlhatnak nekem bármilyen különleges feladatot, például a Nemzeti Színház kilincseinek elkészítését, de a szívemet ez nem dobogtatja meg.

– 1991-ben domborművekkel díszített misekönyvborítót készített

II. János Pál pápa részére, a Szent-*atya magyarországi látogatása alkalmából. Hogy esett épp önre ez a megbízatás?*

– Talán a Jóistennek köszönhető. Nem tudom, hogyan történt. Egyszer csak kaptam egy telefonhívást, hogy jön a pápa Magyarországra, és kellene neki készíteni valamit ebből az alkalomból. A Szent István Társulat épp akkor jelentette meg az új római misekönyv magyar nyelvű változatát. Ehhez a kötethez kellett készítenem a díszkötést.

– Jelentett-e külön ihletet, hogy kinek készült a remekmű?

– Minden munkához ugyanolyan lelkesedéssel kezdek hozzá. Mindegy számomra, hogy a körmeneti kereszt például a Vatikánba vagy egy falusi templomba készül.

– Most, hogy szoba került a Szent-*atya otthona, a Vatikán, említjük meg, hogy a Vir dolorum domborműve a Vatikánba készült, de említhetnénk a püspöki mellkeresztjét is. Ez is a Gondviselés műve?*

– Feltehetően igen. A véletlenek összjátékában nem hiszek.

Az interjú Ozsvári Csabának (1963–2009) még életében, a JEL folyóiratban jelent meg 2002 júniusában. Itt a beszélgetés rövidített változatát közöljük.

Hívőként azt gondolom, a Jóisten megbízik bennem, hogy ezeket a munkákat sikerül elvégeznem.

– *Művészi munkájának magas szintű elismerése, hogy Karl Josef Rauber volt magyarországi nuncius atya megbízásából ön készítette el az oltárfeszületet, a tabernákulumot és egy kelyhet a nunciusi hivatal kápolnájába.*

– Ez a legnagyobb ajándéka Istennek, mert olyan embert ismerhettem meg Karl Josef Rauber nuncius úr személyében, aki nemcsak megrendelő, hanem lelki vezetőt is jelentett számomra és a családom számára. Sok mindent készítettem az ő megbízásából. Egy püspöki kereszttel kezdődött, majd következett egy gyűrű, később pedig a nagyobb munkák: a körmeneti kereszt, a gyertyatartó, a tabernákulum-ajtó és a pásztorbot. Ötvös mércével mérve, ezek nagyon nagy munkák.

– *Karl Josef Rauber nuncius úr feltehetően már ismerhette az ön munkásságát.*

– Azt hiszem, úgy került kapcsolatba velem, hogy Vácon járt Keszthelyi Ferenc püspök úrnál, ahol több ötvösmunkámmal találkozhatott. Először neki készítettem liturgikus alkotásokat, ahol megtetszettek Karl Josef Rauber úrnak a munkáim. Elkérte a telefonszámomat, s majd amikor Magyarországra került, felhívott engem.

– *Gondolom, meglepődött. Megkérdezhetem, öt gyermek édesapjaként, megél ma egy ötvösművész a megrendelésekből?*

– Ha nem lett volna a nuncius úr, nagyon szorosra kellett volna húznunk a nadrágszíjat. Nemcsak az enyémet, hanem a gyermekekét is. Az öt gyermek közül a nagyobbik lányomat felvették az Iparművészeti Egyetemre, ő is ötvös

szeretne lenni. A nagyobbik fiam túl van az érettségén, és készül a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi karára. Kisebbik fiam megkezdte tanulmányait a budapesti Piarista Gimnáziumban. A középső leányom a Pannonia Sacra Katolikus Általános Iskolában tanul, legkisebb lányom jövőre kezdi tanulmányait ugyanitt. Feleségem grafikus, vágódik az alkotás után, de a gyermekek nevelése mellett nem jut ideje a művészetre.

– *Időnként nem nyugtalankodik a megélhetésük miatt?*

– Isten gondviselő erejében hiszek.

– *Jelenleg min dolgozik?*

– Rauber nuncius úr már nincs Magyarországon – Brüsszelbe került a nunciaturára –, de a kapcsolatunk megmaradt. Most is rendel tőlem ötvös-tárgyakat. A brüsszei nunciatura kápolnájába készítettem az oltárkeresztet, egy tabernákulumot, szenteltvíztartót és húsvéti gyertyatartót, valamint egy kelyhet.

A közel három méter magas díszes kereszt, amelyet a napokban fejeztem be, hamarosan az esztergomi Bazilikába kerül. Rajta magyar szentek és boldogok ereklyéi láthatók majd.

Épp ma kezdtem el egy másik munkát: a máriapócsi könnyező Szűzanya ikonra készítek egy glóriaszerű koronát, melyet Keresztes Szilárd püspök úr visz ki Rómába, hogy XVI. Benedek pápa megáldhassa, mielőtt elhelyezik a kegytemplomban.

– *Önéletrésében írja: Istent hol megrendítően közel érzi, hol nem találja, de mindig keresi.*

– Ezzel, azt hiszem, így van mindenki. Biztonságot ad az egyház közössége. Ha az ember benne él a liturgiában, és együtt ünnepel

az egyházzal – különösen nagyobb ünnepeken érezhető mindez –, olyan biztonságot ad akkor is, ott tart az Isten közelében, ha a személyes hitem meginog. Nem hiszek azoknak, akik az egyház keretein kívül ápolnak stabil kapcsolatot az Istennel.

– *Istenkeresésében nem marad-e nagyon egyedül?*

– Nem. Két barátom van: Kisléghi Nagy Ádám festőművész, akivel közös kiállításon vettünk részt Tihanyban *Ars Sacra* címen, 1998-ban. A másik barátom Kamp Salamon karnagy, aki Magyarország egyik legjobb Bach-előadója.

– *Szolgálat vagy küldetés az élete?*

– Amikor dolgozom, magasztos gondolatok nincsenek bennem. Maga a tevékenység persze, mondjuk egy Krisztus-arc megformálása, magasztos. De azt személyesen élem át. A tárgy, amikor bekerül a liturgiába, szolgálatot vállal. Vagyis maga az alkotás magasztos, de amikor tőlem „elszakad”, és bekerül a liturgiába, tőlem mint alkotótól függetlenül válik magasztossá azáltal, hogy a szakrális tér és liturgikus cselekmény alkotórészévé válik.

– *Mennyi időt dolgozik egy-egy művön?*

– Egy körmeneti kereszten vagy pásztorboton akár két-három hónapig is dolgozom.

– *Mennyi idő alatt készítette el például a Szentatya misekönyvborítóját?*

– Ha jól emlékszem, három hónapig dolgoztam rajta.

– *Részesült-e már állami vagy egyházi kitüntetésben?*

– Nem. Pontosabban egy kitüntetést kaptam Keszthelyi Ferenc váci püspök úrtól 1998-ban.

Frigyesy Ágnes

SZEBENI OLIVÉR

Visszatérés a társadalomba

Ahhoz, hogy egy ember – letöltve a bíróságon kiszabott büntetését – szabadulása után megváltoztassa az életmódját, és ne essen vissza, segítségre van szüksége. Feladni a korábbi, társadalomra káros magatartását, és fölvenni egy újat, a régihez képest merőben mást, egyáltalán nem könnyű. A társadalom viszont ezt kívánná. Gyakran felvetett probléma: elérhető-e egyáltalán, hogy ne ismétlődjön meg egy súlyos törvénysértés? Akkor hatásos a büntetés, ha az egykori elítélt beépül a „munka társalmába”. Ám ennek valószínűsége a különösen durva, erőszakos bűntettek esetében elég csekély. Mégsem mondhatunk le a segítségnyújtásról. Egyetlen visszaesés megelőzése is igazi siker.

Segítő tényezők

A reszocializáció kilátásának első és legfontosabb feltétele az egyén *saját elhatározása*. Nagy kérdés, hogy a személyi szabadság korlátozásának és a zárt intézmények szigorának mennyire van visszatartó hatása? A fogva tartottak korlátozott személyes szabadsága, egymás közti viselkedése, a fegyőrök modora nehezíti a bent töltött napokat. Az elítélt elgondolkodik a helyzetén, beszűkül számára a világ, és amikor újra kiszélesedik körülötte a látóhatár, nem biztos, hogy bölcsen tud élni a lehetőségeivel.

Az ember bűncselekmény elkövetésétől visszatartani elsősorban *önmagát* képes. Ennek eredménye viszont nem okvetlenül függ a büntetés szigorától. Hiszen valamennyi büntett elkövetése előtt arra gondol, hogy nem derül ki, amit tenni készül. Nem fogja el a rendőrség, nem ítélik el, és nem kerül börtönbe. Meg akar szerezni valamit, talán a tényleges értéknél sokkal többet feltételez. Hamis reményeiről pedig nem tud lemondani.

Becsületes magatartásra kizárólag a lelkiismerete készíti az embert. Vajon lehetséges-e úgy élnie, hogy ne okozzon kárt másnak? Ha a lelkiismeret nem óvja meg az embert, akkor betör gondolataiba a kísértés, és előbb-utóbb a „terve” tettekben realizálódik. Csúpan alkalmas időre vár az elkövető. A lelkiismeretes-

ség azon a síkon hat, ahol a bűnös terv megfogán, *az ember lelke mélyén*. Ezzel szemben a börtön egy elkövetett büntett megtorlása. A felderítés és a büntetés az eseményhez képest késik. A lelkiismeret képes prevencióra, mivel a gondolat szintjén működik. Nem véres helyszínen gyűjt bizonyítékot, nem bűnjelekből építi föl a vádat – a lélekben jut eredményre. Senki tudomást sem szerez róla, hacsak az illető el nem mondta a gondolatait.

Sokan kétségbe vonják, hogy létezik-e egyáltalán a bűnöző kezét lefogni képes etikus gondolkodás. A lelkiismeret és a kísértés között lezajló küzdelemről nem vezethető statisztika. Nincs irodalma, nem ismételtető kísérletileg. Az önmagával küzdő ember gondolatainak sora nem követhető a döntő és végső konzekvenciáig.

A szabadulás utáni bűnisméltődés valószínűsége függhet *a korábbi bűncselekmény természetétől*. Például fiatal garázdák esetében a visszaesés kevésbé valószínű, mint néhány más törvényszegésé. A hirtelen, erőszakos bűncselekményt az egyén ingerelhetősége és bosszúvágya táplálja, mint olaj a tüzet. Szinte nem képes magán uralkodni, annyira készletti, sőt kényszeríti az elkövetésre „valami belső erő”. A hajlamot ösztönzi az alkoholfogyasztás és a kábítószer. (Mindnyájan tudjuk, mégis az italokat reklámozzuk.) Ezzel ellentétben az absztinencia fékezi a meggondolatlan tetteket.

A bírósági procedúra nem mentes a téves döntés esetlegességétől. A valóban *ártatlanul büntetett ember* jogorvoslatot kíván, és amíg meg nem kapja „*valahol belül*”, égő sérelmet hordoz. A sérelem bosszúra ösztönzi. Ismét a lelkiismeret szava csillapítja az igazságtalan sérelmek feletti fájdalmát, az elnéző magatartást és a megbocsátást. Erősíteni kellene ezt a belső hangot. Ám ennek a „technikáját” sem alapfokú iskolában, sem egyetemen, és természetesen a börtönben sem tanítják. Akit a bosszú ösztönöz, az valószínűleg újra visszaesik.

Az önbíráskodás újabb belső kényszer. Az ember sértett önérzete következtében szeretné kideríteni a saját igazát a hibás bírói döntés cáfolatára. Ez a bosszúállás újabb forrása. A nem érintett személyek véleménye szerint pedig visszaesésnek minősül. A büntetés utáni esetleges vérbosszúra (vendettára) példát nem kizárólag Szicíliában kell keresnünk.

A jogtalan sérelem komplexusát *a megbocsátás* képes lenne enyhíteni. Az önbíráskodáson alapuló bosszú viszont láncolatot hoz létre, mivel vég nélküli bosszúk következhetnek. Sokan esnek áldozatul a bosszúsorozat spiráljában.

A nélkülözés, a hiányok kétségtelenül további ösztönzők lopásokra, csalásra. Ezt magyarázza a „megélhetési bűnözés” fogalma; amihez hozzáfűzik: „Kénytelen lopni, mert bármihez nyúl, minden a másé.” A radikális újrafelosztás ezzel indokolta a forradalmakat, és vette el a magántulajdont, igazságosnak tüntetve föl az emberek előtt mások javainak elvétele. Sokakat vezetett félre az „igazságos újrafelosztás” tézise. Az igazságos újraelosztás üres ígéret maradt. Az ártatlan emberek százazreire újabb igazságtalanság zúdult.

Az egykori bűntársak a szabadulót gyakran a börtönkapu előtt várják, de senki sem várja a családjából. Otthona ajtaja elé érve, rémülten fogadják, ordítóznak vele és elkergetik. A kitaszított nem bírja lezárni a múltját. Partra jutott, de visszalökik. A széthullott, vagy soha nem létezett család semmit sem képes ebben az értelemben segíteni. A frissen szabadult a bánatával nem tud máshová menni, mint a korcsmai törzshelyére, vissza a potenciális bűnözők társaságába.

A család segítő készsége minden más pozitív tényező között első helyen áll. A feleség, a szülők és a testvérek visszasegíthetik a börtönviselt embert a szorgalmas munka világába. Segítségük reintegrációs lehetőséget rejt. Ha a javulás érdekében bizalmukba fogadják, a szabadulással együtt küzdenek, elérhetik a vágyott célt, lefoghatják a bosszúra emelt kezét. A hazatérőt a család szeretete képes legjobban megtartóztatni a visszaeséstől. A családi kör melege óv, és pozitív döntésekhez segít. A hiánya esetén szinte biztos a veszteség. A volt elítéltnak semmi jóra nincs kilátása. Nem talál kapaszkodót, hogy „kijusson a gödörből”.

Segítő intézmények

Saját erejéből egyetlen szabaduló sem képes újat kezdeni. A mai munkavállalási lehetőségek között egy priusz bizonyosan eltorlaszolja a munkába lépés útját. A bizalom egy lehetséges munkahely megszerzéséhez nélkülözhetetlen. A bizalomtól nagyon sok függ. A németországi Fekete-kereszt¹ olyan vállalkozókra bízta az újakezdés támogatását, akik készek az egy-

kori bűnözőt akár a saját családi körükbe fogadni. Motivált, nagylelkű vállalkozók között található nem egy ilyen ember. Esetleg olyan, aki személyesen maga is végigjárta ezt az utat. A hivatalos érintkezés helyett személyi kapcsolatot alakít ki. A büntetését letöltött, munkába lépő ember ígéri, hogy megváltozik, de a pusztán szónál több hivatkozási alapja nincs. A vállalkozó mégsem tekinti ezt üres ígéretnek, hanem első lépésnek a változás felé. Az ajánlkozó ki mondta a jót, és holnaptól teljesíti. Mindkét fél sejti, hogy nagy a kockázat, de a bizalom megelőlegezése kedvező körülményt teremt. Több reményre jogosít, mint a fenyegetés: „Többé meg ne tedd!”

A szabadulás után nem tanácsos korlátlan bizalommal lenni a büntetett személy felé. Az elítélt letöltötte büntetését, de a teljes bizalmat ki kell érdemelnie. Ha a tolvajt nyomban pénzkezelővé teszik, a kísértés örvényébe taszítják, és valószínű a bűnisméltés. Ennek idejét számszerűen meghatározni nem lehet. A szabadult tanárokat az iskolaigazgatók legtöbbször nem vették föl, de volt példa arra, hogy egy erőszakos cselekmény után bentlakásos munkahelyet kapott a büntetését letöltő férfi, eltelt hat-nyolc év, és nem vetődtek föl panaszok ellene.

A pártfogó felügyelet legtöbbször jogász, egykori fegyveres testületi tag, kezdeményező pszichológus. Ők az emberekkel előírásosan, utasításokkal, legtöbbször csoportokban foglalkoznak, de sajnos gyenge eredménnyel. Ritkák a találkozások, és nem személyesek. A támogató egyszer csak meglepődve tapasztalja, hogy a támogatottja váratlanul „kitört”.

A Fekete-kereszt aktivistái csoportos településekről is beszámoltak. Vidéki mezőgazdasági termelők között, versenyistállóknál, sportolók körében, fakitermelésnél és -feldolgozásnál volt lehetőség munkát vállalni. A munkatársak javító szándéka, minden bátorító szó növelheti a kedvező kibontakozást, de a „hivatalos lekezelés” ritkán.

A munkahely biztonsága és a társak kollektív nevelő magatartása nem ad olyan fokú bizonyosságot, amilyen eredményt a munkaterápia alapján többen föltételeznek. Lopni bármikor lehet a feldolgozandó készletből és az eszközökből bármelyik munkahelyen. Előfordulhat, hogy a társak igen negatív, de szórakoztató megjegyzéseket tesznek a lopásra, pl: „Aki nem lop, meglopja a családját.” Az életben humorra van szükség. Büntetettrel tréfálkozni viszont igen veszélyes. Egy volt bűnöző jó útra terelését nem szabad „humorba pácolni.” Sem a tréfa, sem a közhely

¹ A Schwarzes Kreuz különböző jelentésű német szimbólum. Ez esetben a német börtönmisszió lapja, amivel a budapesti Fegyház és Börtön és az Evangéliumi Börtönmisszió több éves kapcsolatban állt.

és a gúnyolódás sem válik nevelő eszközzé soha. Mivel a kigúnyolt emberek kárörvendő piszkálódásnak tartják, ilyenkor nagyobb a visszavágás kísértése.

Amilyen mértékben egy munkahely az etikai gondolkodás javításával fékezheti a bűnelkövetést, esetleg meg is akadályozhatja, annyira lehet oka és forrása is az elkövetésnek. Az alkalmilag összeverődött társaságban a szabadosság jut vezérszerephez, a leghangosabb viszi a szót. A tettes vagy az izgató megússza a felelősségre vonást, miközben más „viszi el a balhét”.

Egyre többet, egyre rafináltabb trükkökkel lopnak, lopogatnak szinte „sportszerűen” a munkahelyeken. Ez nem függ jövedelemtől, iskolázottságtól, beosztástól. A vállalat igazgatója egy nyaralót lopott össze az egyik szocialista nagyvállalatnál, pedig mindenkit motoztak kilépéskor a gyárkapunál. Az ő „szajréját” viszont vállalati teherautón vitték ki, így kerülte el sokáig a leleplezést.

Egyre-másra hallható olyan eset, amikor a törvényellenes anyagi haszon szerzését a fegyveres testületek, a közhatalmi szervek élén álló tisztviselők, rangos, jól fizetett emberek követik el. Az ország teljes gazdasági csődjét nem a tyúktolvajoknak, hanem a hatalmi és politikai elit tagjainak köszönheti. A legtöbb havária kár kicsinyben kezdődött. Igazat adok egy bv-örnagynak,² aki kijelentette előttem: „Nem a pitiáner zsebtolvajok, hanem a fehérgallérosok okoznak igazán nagy kárt.”

A zsebben elhordható kis „szajré” társadalmunkban tolerálható. Az iskolai konyhán a munkás étkezik, de sokszor visz haza belőle, senki sem ellenőrzi. Kölcsönkérnek, vissza nem adják. Kis összeget sokan nem is mernek visszakérni.

A munkahely soha meg nem torolt, vagy bármilyen intézményi eszközzel nem ellenőrzött jelensége a *házastársi hűség örökös veszélyeztetése*. Nagyon sok családi élet munkahelyi okból futott zátonyra. Aktív munkás korban a másik nem iránti érdeklődést képtelenség korlátozni, viszont a ténylegesség előtt mindig volna egy lépés a jóvátehetetlenül káros lépés megelőzésére. Talán egy jóindulatú intés lerombolná a csúszdát, amelyen oly gyorsan válik az ártatlan flört egyéjszakás kalanddá. Volt egy poszter, a női munkaerők védelmére. A képen egy kis, hat év körüli leányka szerepelt aggódó arccal: „Itt az én anyukám dolgozik.”

² bv = büntetés-végrehajtás. Régen foglár, majd fegyőr volt a nevük. Az elítéltek „smasszernek” nevezik őket.

A nők elleni erőszak hangsúlyozása mellett figyelembe vehetnénk a női kezdeményezést. Igaz a példabeszéd, a „vásáron” csakugyan minden „kettőn múlik.” A férfiakat világszerte büntetik zaklatásért, női provokációról soha nem esik szó.

Ifjúsági bűnözés

Egy vidéki leánygimnáziumba 1974-ben behatoló két túszejtő története rázta föl a társadalmat. Egy párttitkár és egy „személyügyis” házasságából származó két tizenéves fiú meggyőzte az országot, hogy egyáltalán nem csak a „kapitalisták” között fordulhat elő terrorizmus. Az öt napig ellenálló testvérpár fogságából a kiszabadítási akciót a párt főtitkára, Kádár János személyesen irányította, amíg az idősebb fiú fegyveres kalandjáért életével fizetett, és a fiatalabb rögtön megadta magát.

Nyugaton már súlyosbodott az ifjúsági bűnözés, amelynek kezelésére a gazdagabb államokban költségvetési keretet különítettek el. A fölhasznált összeg évenként növekedett. Motivált emberek a veszélyeztetett fiatalság mentéséhez „besegítettek” saját költségükön. Tanulságos körleveleket küldtek középiskolákba, sportkörökbe, foglalkoztak a kábítószerrel visszaélőkkel. Utóbbi téren sokkal kevesebb volt az eredményük, mint amilyen gyorsan növekedett a függőség. Rendszeresen látogatták a „kábitósokat”, hogy minél előbb sikerüljön őket a függőségtől megszabadítani. A többször használt injekciós tűkkel ugrásszerűen növekedett a HIV-fertőzöttek száma. Ennek megelőzésére ingyen és nagy számban osztottak egyszer használatos tűket.

A büntetés utáni nevelőmunkában jobb eredmények születtek. Csoportos, munkaterápiás (bérfizető) műhelyeket hoztak létre Németországban, nemek szerint elkülönített telepeken, a '70-es évek hippimozgalmához hasonlóan olyan fiatal elkövetőknek, akik a törvény szerint nem voltak büntethetők. Nem kényszerítették őket javító-nevelő intézményekbe. Általában a szülők kísérték be fiaikat és leányaikat felvételre, de a fiatalok ki kellett jelenteniük az egyetértésüket. Iskoláikat közben befejezhatték, szakmát tanulhattak. Sokat beszélgettek velük személyesen az élet helyes irányvételéről. A környezetükbe egészséges gondolkodású társakat vontak be. A munkavégzést nem kínos kötelességként vették ki rájuk, de megmagyarázták világosan, hogy

a munka a társadalmi beilleszkedés alapja. Ne húzódozzanak a fizikai munkától, sem a felelősség vállalásától.

Az önkéntes segítők *ellenszolgáltatás nélkül* dolgoztak az említett telepeken, de fizetett munkatársak mellett. Az önkéntes munka alapja a keresztyén szeretet és megbocsátás egyértelmű bemutatása volt. Az intézmény eredményesen működött, bár el kell ismernünk a szórványos kudarccokat is.

Az Evangéliumi Börtönmisszió³ révén egy Budapest belterületi és egy vidéki állami javító-nevelő intézetben tehettem látogatást, ahol fiatalok fiúkkal foglalkoznak. A megfigyeléseim alapján örömmel mondhatom, hogy láthattam, nem gyümölcstelen a „bibliai terápia”.

Sűrűn lakott területen, forgalmas utcára nyíló intézményt látogattam egy vasárnap délelőtt. A foglalkozásokat, személyes beszélgetéseket elsősorban a református egyház önkéntes segítői végezték már hosszabb évek óta. A közreműködő támogatók, a ki-rendelt pártfogók, pszichológusok tekintélyes csapata elkötelezett és gyakorló hívő emberekből állt. Többen végeztek szakmai jellegű tanfolyamokat, elsősorban pszichológiát, teológiát, pedagógiát, vagy csak egyszerű, alapfokú bibliaismereti tanfolyamot. Sokszor megkérdezték önmaguktól, hogy van-e a munkájuknak bármilyen pozitív eredménye?

Azon a vasárnapon talán hat-nyolc, gyermekes fiatal házaspár jött össze, egykor intézeti neveltek. Fogva tartásuk előtt annyit tudtak, amit iskoláikban beléjük sulykoltak: „Nincs Isten! A Bibliának minden szava hazugság! A hit magánügy, és ellentmond a tudománynak! A papokat kerülni kell!” Amikor istenfélőkkel először találkoztak, meglepte őket a hitvallásuk, egyszerű és igaz beszédük, a személyes közvetlenség és az áradó szeretet.

Az intézetből szabadultak nem képviselnek tömeget, de időnként visszamennek, találkoznak a nevelőkkel. Kölcsönösen segítik, erősítik egymást hitben és lelkiségben. Gitárral kísérték az énekeket, amelyeket a „Dicséretnek”, vagy az egykori „Hallelúja!” egyházi énekincséből merítettek. Bibliai verseket idézgettek, életükből epizódokat mondtak el, azokból következtettek Isten jelenlétére. Két-három kisgyerekek volt, egyiküknél talán négy is. Talán hallottak apjuktól a régi, rosszemlékű időkről, amelyek nem az

intézeti, hanem a bűnözői múltból szóltak. A látogató úgy érezte, hogy a falak tetején húzódozó, spirális szögdróton kívül semmi sem utal az intézet szomorú rendeltetésére. Ők úgy minősítették, hogy csodahely, ahol az élő Istennel találkoztak.

A látogatásomkor nem volt jelen pap, nem zajlott le semmilyen liturgikus esemény. Nem hangzottak el öntelt szavak az egyedüli üdvözítő igazságról, amit ők képviselnek ebben vagy abban az egyházban. Talán különböző felekezethez tartoztak. A beszédjük közvetlen volt és személyes, életszerű. A problémáik a gyermekek neveléséről, a mindennapi életük küzdelméről szóltak. Egymás után hangzott el egyéni, kötetlen imádkozás. Keresetlen szavakkal, Isten jelenlétének tudatában imádkoztak. Éreztük, szinte tapinthattuk minden szóban a hit erejét, a szellemi tisztaságot, a lelki békességet és a bizakodást. „A hitet nem szabad elveszíteni, mert az embert újra lehúzza a hínár” – mondta az egyik férfi.

A beojtott vadóc rózsát növel

Az igényes szellemi élet kibontakoztatása nem egyszerű, de lehetséges. A bűnözőt az jellemzi, hogy „mindig megszerzi, amit akar.” Az evangélium ezzel szemben arra ösztönöz, hogy mások javára éljen az ember. Kialakítja a lelkiismereti önkontrollt, aminél nincs hatékonyabb. A büntetett egyének – legyenek bármilyen nemzetiségűek – olyan pozitív példát kell lássanak nevelőjükben, aki megértő, határozott, talán maga is átment válságos életszakaszon, és pozitív irányba formálja a jellemét. A nevelőmunka nemcsak oktatás, leckéztetés. A jellemet kell formálnia. Egy Mécs László-versben a visszatérő refrén ezekkel a szavakkal mutat a nevelőmunka céljára: „Vadócba rózsát ojtok, hogy szebb legyen a föld.”⁴

Micsoda az ember? A kérdésre van, aki úgy felel, hogy „csúcsragadozó”. Más szerint: az „evolúció remekműve”. J. J. Rousseau szerint mindenki jónak születik, csak a társadalom rontja el. Mások úgy mondják, mindenki ott bujkál a fenevad a születésétől kezdve. Vajon kinek van igaza?

Az emberi lét rövid ahhoz, hogy személyes tapasztalat útján ismerjük meg, mi a nagy különbség jó és rossz között. A bölcs nevelő arra áldozza egész

3 Teljes néven Magyar Evangéliumi Börtönmisszió (MEB): 1990-ben alakult, bejegyzett alapítvány.

4 Mécs László (1895–1978) premontrei szerzetes, költő-pap, három évig ült börtönben, koholt vádak alapján.

életét, hogy megtanítsa az embereknek, hogy a rosszból jóvá válhatnak, még az elvetemült börtöntöltelék is. Nem saját erőből, de Isten segítségével a jó jobba tehető, a jövőt pedig a legjobbá, legszebbé és a legcsodálatosabbá teszi. A motivált pedagógus nem a pénzért dolgozik, hanem ennek az ideának a megvalósulásáért. A legfényesebb fizetésnél is nagyobb értéket lát a sikeres nevelésben.

Ha valami egyértelművé teszi a jó és rossz közötti különbséget, és kétségtelenül bemutatja *a bűn és gonoszság valóságát, az a börtön*. Lehet filozofálni, vitázni, értelmezni és próbálkozni a holló fehérre mosásával, de a cellában az ilyen zsonglörködésnek nincs semmi értelme.

A társadalom minden visszásságáért az egyén fizet. Rossz környezetre hiába próbál az ember hivatkozni, nem mossák le róla a bűnöző bélyegét. A kolosszális mulasztások mezsgyéjén egyének buknak el többen, nem intézmények. Káin tépelődik,⁵ mégis feltartóztatatlannul sodródik a testvérgyilkosság felé.

Persze történhet olyan is, hogy barátságos közlekedésünkre ingerült elutasítás a válasz. Segítenénk, de úgy viselkednek az emberek, mintha egy oroszán sziesztáját zavarnánk. Szemükben bizalmatlanság villan. Veszedelmet és rivalizálást sejtene, nem jóindulatot. A „barátokat” a legrosszabb társaságból válogatják. Idegesen reagál a serdülő mások szavára, főleg a szüleinek óvására. Mindenkit gyaláz, rágalmaz, és fogadkozik, hogy milyen jó anya lesz ő. Játszik az érzelmeivel, aztán első magzatját orvossal öleti meg. Mindez nagyon rosszul esik, fájdalmas, de nem mondhatunk le arról, hogy újra jó szándékkal igyekezzünk kezdeményezni.

Ide kapcsolódik egy élményem motivált, önkéntes segítőkéről.

Egy jobbító táborozáson

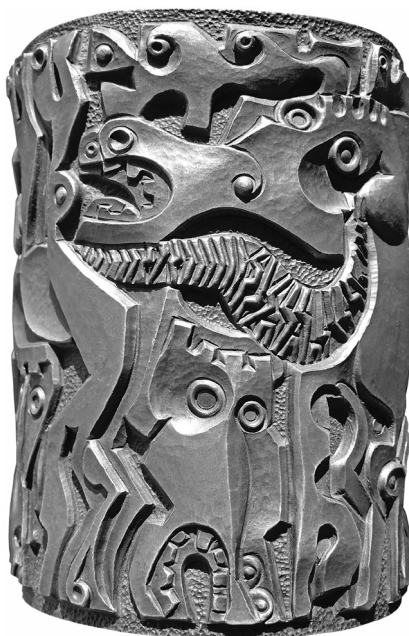
A '90-es évek elején egy északi kisközségben önkéntes, semmiféle anyagi támogatást nem igénylő peda-

gógusok, jogvégzett keresztyén emberek vettek egy ingatlant, amire önerőből és saját kézzel egy elfogadható nyaralót (tábort) építettek. Évente egyhetes, esetleg tíznapos üdülést szerveztek a törzset képező istenfélő fiataloknak, melléjük állami gondozásból hoztak más fiatalokat. Fiúkat, kisebb számban leányokat, hogy együtt vegyenek részt a bibliás szellemű táborozáson. Kiváló pedagógusok oktatták a 15-18 éveseket. A „kis vadócok” körülbelül tízen lehettek Pányokon. A táborban folyt még az építkezés. Sajnos nem készült el minden a tervezett időre. A fiatalság sátrakban aludt, csak az idősebbek és kisgyermekesek juttak fedél alá. A fürdőhelyiség kissé távolabb volt, amit a fiúk egy hétfői napon – a kezdés napján – úgy hidaltak át, hogy délután, a táborhelyen átfutottak anyaszült meztelenül a fürdőből a sátraikba. A jelenet megtette az elképzelhető hatását. Az önkéntes nevelők este megígérték a fiúknak, hogy az esetre visszatérnek. Aztán szép álmokat kívántak. A nevelők összeültek, és késő éjjelig tárgyaltak a maguk körében, majd imádkoztak, hajnal felé rövid nyugovóra tértek, reggeli után pedig bementek a fiúk sátorába.

Nekik más foglalkozást aznap nem tartottak. A csínytevőkkel négy-szemközt beszélgettek. Mindezekedden történt. Szerdán a renitens fiatalok az esti táborútnél sorra kiálltak bocsánatot kérni, és megfogadták, hogy Jézus Krisztust fogják követni.

A néhány leány, akiket a büntető-nevelőintézetekből vettek át az ifjúsági táborozásra, nehezebb feladatot adott. A teljes elzárkózás némaságát választották, és a közlekedő önkéntes pedagógusokat kurtán-furcsán elutasították. A tábor területén deklaráltan tilos volt a dohányzás, bár akkor még a tilalmak nem a mai elrettentő szavakkal ítélték el a káros szenvedélyt. A le-

ányok talán 14-16 évesek voltak, cigarettát követeltek. A hét nap különben „szép rendben telt”, ők előbb nem, de később mégis megjelentek a foglalkozásokon, bevonták őket apróbb szerepekkel a játékokba. Miután meggyőződtek arról, hogy nemcsak dohány, de még gyújtóeszköz sem található senkinél. Előbb mély megvetés ült ki az arcukra, majd hétvége felé elsimultak a redők, és megváltozott a viselkedésük és a szavuk.

Cizellált vörösrézhenget, 77 × 98 mm, 1985.

5 1Móz 4,6–8

Belenyugvással és egyetértéssel elfogadták a számukra addig teljesen abszurd házirendet. Beismerték, hogy nagyon meg vannak lepve. Soha nem gondolták, el sem képzelték, hogy így is lehet élni, de most már úgy gondolják, hogy *csak így érdemes*. Azt is felfedezték, hogy az életükkel akkor kezhetnek valamit, ha nem sötét bűnöket szőnek, hanem tiszta és nemes terveket. Nem a hiányzó anyagi lehetőségektől várják el a jót, hanem a lehetőségekkel összhangban a legjobb megoldás felé fordulnak. Ami nem annyira lehetetlen, mint amennyire eddig képzelték.

Az intézményi segítő-büntető eszközök közül őrajtuk egy sem fogott. Megszöktek, visszahurcolták őket. Aztán újra megszöktek, megcsinálták a „balhét”, törtek-zúztak. Ha el voltak nagyon keseredve, „befalcoltak” (felvágják karjukon az ereiket). Mi volt ebben a jó, vagy mi volt a megoldás? Belátták, hogy semmi.

Megfigyeltem, hogy a tábori vezetők között többeknek volt doktori címük, autója viszont mindössze egyetlen egynek. Ipari alpinistaként kereste meg az árát. A tábor munkatársai jóformán nem is tudtak egymás polgári tevékenységéről. Ezeknek a szerény nevelő művészeknek kitüntetések lehetne odaítélni. Noha ők ilyen kitüntetésre nem számítanak, és tetteikre sem hívja föl senki a szakmai vezetők figyelmét.

Kalandos úton bekerült a táborba egy „hölgy”, aki egészen mást kapott, mint amit várt. Pányokon sár volt, nem betonút. Tömeg, zsúfoltság és építkezés, nem pálmafás kert. A hálólátványt látva, tiltakozva méltatlankodott, és követelte, hogy vigyék azonnal viszsza. Valahogy megvárta az ízletes vacsorát, és meghallgatta az esti áhítatot. Akkor már meglátszott rajta a csodálkozás. Csendben pihenőre vonult. Másnap áldotta a szerencséjét, hogy oda került. „Nem hittem volna el senkinek – mondta –, hogy élnek még Magyarországon fiatal férfiak, akik ennyire másként viselkednek.”

Hol kezdődik a „jóra nevelés”?

A felvetett kérdésre olyan választ adhatok, mint Kodály Zoltán, aki így felelt a zenével kapcsolatos hasonló kérdésre: „A zene szeretetére a nagymamát kell nevelni.” A jövő nemzedékét az életmódszerű bűncselekményektől az tereli el, aki *önmagát neveli*. Egy bölcs miskolci osztályfőnök az érettségi jelöltek-

nek minden adódó lehetőséget megragadva, lélekben készítette föl tanítványait a családi lét tiszta, nemes és méltó vállalására, ha eljön ennek az ideje. Biológiaiából már mindent tudtak, de szellemileg a legfontosabb kérdések helyét gyakran kellett még bölcs tanácsadóra hallgatva rendezgetniük.

Nem tesz jót a tömeges ízlést kiszolgáló *akciófilmek sorozata* az erkölcsi progresszivitásnak. F. M. Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című kötetében megírt elemzése mást szolgál, mint a már unásig egyforma autós üldözés, a mélybe zuhant, lángoló roncs, a gyilkosság és a brutalitás a képernyőn. A film soha nem mutatja be a küzdelmet, amit a tettes önmagával vív. Minden ember tudatában tisztázni kell, hogy mi a bűn. Nem „jó szórakozás” embervért ontani, élő célra löni, rabolni, fosztogatni. A sort még nagyon sok „bűncselekménnyel” folytathatnám.

A pozitív fordulatoknak is szentelhetek köteteket a kortárs irodalom. Bátorság a bűn leküzdéséhez, a jóra törekvéshez szükséges, sőt több hősiesség kell, mint a lepaktáláshoz a cinkosokkal.

A hazai társadalmi fordulat idején kezdődött a speciális szolgálatom. Első alkalommal egy vidéki elítélt gyilkos meglátogatására kért föl a televízió. A környezetem aggódott. Az elítéltet katonai regulák szerint vezették elő személyes beszélgetésre. Az első, amire nem számított, hogy bemutatkoztam, kezét nyújtottam, de ő csak akkor mert kezét adni, amikor „Pihenj!”-t vezényelt jó hangosan a nevelőtisztje. A fegyőrök nagy szemekkel néztek, minden pillanatban készen a beavatkozásra. Biztos voltam abban, hogy bántódás nem ér.⁶

1987-ben 115 ártatlan embert ölt meg két terrorista egy dél-koreai repülőgép felrobbantásával. Elfogásuk előtt mindketten gyorsan ölő méreggel végezni akartak magukkal. Kim Hyun-hee egy eszperantó lap beszámolója szerint azonban elkésett. Elfogták, halálra ítélték. Börtönőrei egy Bibliát adtak neki. Feltűnt a fogékonyága a Biblia iránt, és őszintének tetszett a bűnbánata. Az ottani igazságszolgáltatás méltányolta, kegyelmet kapott, és előbb feltételesen, majd véglegesen elbocsátották. A szabaduló terroristanó a világ leghatalmasabb protestáns templomába ment, Yoido szigetére. A dél-koreai főváros 11 milliós lakosságának egy folyó torkolatvidékén lévő szigeten épített templomába, ahová milliós tömeg jár. Egyes

⁶ Hit nélkül semmi sem lehetséges. Ezzel szemben „minden lehetséges annak, aki hisz”, Mk 9,23

források szerint baptista gyülekezet, mások szerint pedig egy „pszeudo-karizmatikus szekta”. A budapesti követség egyik tisztviselőjének családjához tartozó férfi megerősítette a volt terrorista megtérését, és hozzáfűzte: „Megtért nemcsak a tömeggyilkos nő, hanem a családja, az áldozatok családtagjai és a terrorcselekményt kivizsgáló tisztek közül is többen.”

Ennyiből látható, hogy módomban állt évekig követni a távol-keleti esemény tettesének életét. Az egykori elkövető, az északi országból beküldött kémnő életében radikális evangéliumi fordulat állt be. Bármilyen hihetetlennek tetszik, lehetséges ilyen fordulat egy ember életében. Vannak gyökeres szellemi áttörések, evangélium szerinti változások. Aki vállalja, hogy az elítélt emberek között feltárja a gyökeres változás lehetőségét, a társadalomnak nagy szolgálatot tesz. Ez a fajta paradigmaváltás egyáltalán nem utópikus álom.

Még egy példát hozok föl a múltból. Egy budapesti eseményt írok le, és bárki önállóan levonhatja a következtetését.

Az első világháborút és a trianoni békediktátumot követően *egy határon kívülre került család Budapestre menekült*. Tehervagonban teleltek, leszórt szalmán aludtak. Eseménynek számított a meleg fürdő. Még ritkább volt a jó szó, egy csendesesen eltöltött vasárnap. Nélkülözés, betegség volt otthon, és az idő kilátástalanul telt. Lassan a pályaudvaron veszteglő vagonból bejutottak egy nyolcadik kerületi asztalosműhelybe, ott húzták meg magukat. Eljutottak egy

*Vir dolorum, 36 × 28 cm, 1997.
Róma, Vatikán, cizellált ezüstdomborítás*

baptista imaházba, de a fiún nem fogott a jó, az ottani hasonló korúak között vagánykodott, szórakoztatta őket az istentiszteleten, a terem egyik szegletében. Rövid idő után egy amerikai prédikátor jött az országba, mindenki csodálta őt. A szülők átmentek az új gyülekezetbe. A család elmaradt az eredeti lelki közösségtől, ahol a legnagyobb bajban segélyezték őket.

A fiú szívében erjedt a gonosz szándék, és eldöntötte, hogy saját kezébe veszi a sorsát. Lőszert és egy revolvert szerzett, megmutatta a barátainak, akik rábeszéltek egy közeli bank kirablására. 1934. dec. 31-ikén fényes nappal, a Szabadság téren ketten betörték a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankba. A harmadik egy lopott gépkocsival kint várta őket. Eldördült a lövés, kioltották egy banktisztviselő életét. A ga-

ládul megszerzett pénzzel elmenekültek, de rövid bujkálás után a rendőrség kézre kerítette valamennyit. Tari Nándort, a főbűnöst kötél általi halálra ítélték. Beengedték az új felekezet prédikátorát, aki mindvégig látogatta a halálraítélt fiatal embert. A Nap utcai baptista imaház egyik kis, tetőtéri helyiségében hívő kortársainak egy csoportja imádkozott érte minden áldott nap. A bankrabló kegyelmi kérvényét elutasította az akkori államfő. Az elítélt 1936. január 22-ikén, közvetlenül a kivégzése előtt a következő nyilatkozatot tette: „Gonosz útra léptem, ártatlan ember életét oltottam ki, most az életemmel kell fizetnem. Az életem az ördögé lett, a halálomban Isten nevét dicsőítem.”

Nem volt lehetősége többé korrigálni.

SZAKÁLY SÁNDOR
**A temetők mint
 történelmi források**

A múlt megidézése és bemutatása sokféle forráscsoport segítségével lehetséges. Az írott források mellett a tárgyi emlékek, a továbbélő hagyományok, valamint a sok mindent megtartó emlékezet is jelentős szerepet kapnak, játszanak a múlt feltárásában. A régészet például a valamikor volt temetők, sírok feltárásával nem egy esetben eltűnt kultúrák, népek múltját rekonstruálja. A temetők, a sírok sajátos „tárgyi lenyomatait” egy adott korszaknak, és meghatározóak egy-egy nép, nemzet életében.

„A városi köztemetők, ha csak le nem zárják, műemlékké nem nyilvánítják őket, jó félévszázados késéssel tükrözik a város lakosságának összetételét, ízlését.” Fogalmazott *Tört kövön és porladó keresztben. Pusztuló múlt és fájó jelen a Házsongárdi temetőben* című, 1997-ben megjelent könyvében Gaal György.

Megállapításai – meglátásom szerint – napjainkban ugyanúgy érvényesek, mint voltak ezelőtt közel húsz esztendővel, de azzal a megjegyzéssel egészíteném ki őket, hogy nemcsak a városokra, de minden település valamennyi temetőjére érvényesek. Így többek között a köztemetők mellett a különböző felekezetek által fenntartott temetőkre is, de a háborúk hősi halottainak, hadifoglyainak temetőire is.

A temetők alapvetően múltunk őrei (is), s mint ilyenek, olyan történelmi források, amelyek kiegészítenek, pótolnak elveszett írásos forrásokat, s a sírokat jelölő temetői síremlékek nem egy esetben olyan művészeti alkotások is (lehetnek), amelyek az adott időszak és kultúra hiteles „lenyomataiként” idézik az egykoron volt világot.

A kérdés természetesen szinte minden esetben az, hogy a temető vajon meddig képes őrizni a múltat, és milyen információkat közvetít a jelen, illetve a jövő számára?

A válasz – legalábbis a kérdés első felére – viszonylag könnyű: mindaddig, amíg a temetők fennmaradnak. Mert a temetők – a sírok – megszüntetésük, megszüntük után alapvetően már csak régészeti

feltárás során adhatnak információkat eleinkről. Régészetileg feltárni azonban a legtöbb esetben természetesen nem az egy-két évszázada meglévő temetők szokták, mivel azok – ha nem is eredeti állapotukban, de számos esetben – napjainkban is léteznek. A temetkezési helyek, a sírok fennmaradtak, s a jelent megelőző egy-két évszázad történései már jól dokumentáltak. Ugyanakkor, ha arra gondolunk, hogy mennyi információt, emléket rejt például csak Budapest esetében a Fiumei úti, a Farkasréti temető, vagy a Salgótarjáni utcai izraelita temető, akkor értékelhetjük csak igazán a temetők „forrásértékét”.

S milyen információkat közvetítenek, közvetíthetnek a temetők? Egyrészt közvetítik a település „lakosságának összetételét és ízlését”, de közvetítenek olyan információkat is, amelyek adott esetben a múlttal kapcsolatos ismereteinket bővíthetik. Gondoljunk csak az 1918 előtti Magyarország temetőire, amelyek hiteles lenyomatai az akkori Magyarország nemzetiségi összetételének, vallási sokszínűségének és részben a lakosság társadalmi összetételének.

A katonai temetők pedig segítenek eligazodni az adott kor haderejének személyi összetételében, a veszteségek meghatározásában, annak arányaiban, az elesettek rendfokozati összetételében, az ismertek és ismeretlenek arányának meghatározásában, a különböző csapattestek veszteségeinek összevetésében.

Természetesen nem állíthatjuk azt, hogy ezek az adatok felülírhatják a XIX. században már megfelelően és alaposan elkészült statisztikákat, de egy-egy település történelméhez, vagy adott esetben egy-egy csata történetének bemutatásához hiteles forrásoknak bizonyulhatnak.

A XIX. században – általában a nagyobb településeken – a temetők jelentős része a különböző felekezetek fenntartásában felekezeti temetőként működött. A több nemzetiségű településeken – ha kellően nagy létszámú volt az adott nemzetiség – nem egy esetben a nemzetiségek is saját temetőket használtak. Ha nem, akkor a legtermészetesebb volt, hogy az adott nemzetiség a felekezeti vagy köztemetőben temetkezett – az adott temetőben elkülönülten –, és a sírfeliratokat a saját nyelvén vésette-íratta a síremlékekre, fejfákra, s a település lakosai tisztelettel viseltettek egymás halottai, illetve sírjai iránt.

Aki a jelenlegi Magyarország területén járja a különböző temetőket, az a fentebb leírtakkal testközelből szembesülhet. S szembesülhet azzal is, hogy mennyire megváltozott mindez a XX. század köze-

Az előadás 2014. május 15–17-én hangzott el Kolozsvárott, *A multlandóság emlékkövei. A történelmi temetők örökségi értékeinek megőrzése* címmel megrendezett nemzetközi szemináriumon.

pétől kezdődően, az 1940-es évek utáni temetéseket, síremlékeket tekintve.

Ha valaki Magyarországon olyan települések temetőit látogatja végig, amely településeken egykor német, szlovák, román, horvát nemzetiségű lakosság (is) élt, akkor azt tapasztalhatja, hogy száz, de akár csak hetven esztendővel ezelőtt a síremlékek, fejfák felirata még az adott kisebbség nyelvén volt olvasható, ma már szinte csak elvétve. A német, szlovák, román, horvát nyelvű szövegek eltűntek, s az elhunytakra vonatkozó „információk” szinte kivétel nélkül csak magyarul olvashatók a sírköveken, fejfákon, kriptákon. Ugyanakkor ezek a feliratok egyúttal „szegényesebbek” is lettek. Nem jelölik már a foglalkozást, az egykoron számos esetben olvasható halálozási okot, a síremléket állító nevét.

Hajdanában a síremlékeken – nem egy esetben a rövidebb ideig megmaradó fejfákon is – a legtermészetesebb volt feltüntetni az elhalálozott foglalkozását. Ez a hagyomány, gyakorlat napjainkra egyre inkább visszaszorult. Pedig az utókor számára ez is fontos információ (volt). A település társadalmifoglalkozási összetételére vonatkozó fontos információ. Ugyancsak annak számít(ott) a feltüntetett életkor – akár a születés és halál időpontjának megjelenítésével –, amely az adott időszakban éltek átlagéletkorának kiszámításához is segítséget nyújthat.

Ha a fentebb leírtakat néhány kisebb település példáján szeretném bemutatni, igazolni, akkor a következőket mondhatom:

Szülőfalumat, a Somogy megyei Törökkoppányt a XIX. század végén, a XX. század elején mintegy 1200-1300-an is lakták – napjainkban az ott élők száma nem éri el az 500 főt –, és két temetője is volt, pontosabban három, mivel a településen a XVIII. századtól kezdődően néhány izraelita hitfelekezetű, változó lélekszámú család is élt. Ők a hitéletet a településen nem gyakorolhatták – nem lévén zsinagóga –, de saját temetőt tartottak fenn, amely, úgy tűnik, hogy a szomszédos településeken élő izraelita vallásúak temetkezési helye is lehetett, mivel a szomszédos falvakban zsidó temető létezéséről nem rendelkezem információval. A település izraelita vallású tagjai egyébként a Törökkoppánytól mintegy 20-25 kilométerre található somogyszili hitközség tagjai voltak.

A gyermekoromban – amely az 1960-as évek elejére esett – rossz állapotú, akkor már mintegy két és fél évtizede használaton kívüli – 1944-ben temették ott el az utolsó halottat – zsidó temető régebbi (XIX.

századi) síremlékein a sírfeliratok héber nyelven, a XX. század elejétől héber és magyar nyelven, majd később már csak magyar nyelven szerepelnek. A mintegy tíz esztendővel ezelőtt felújított, rendbe hozott temető síremlékei ma is állnak. Az elhunytak hozzátartozói – ha vannak még leszármazottak – nem látogatják őket. Ha ez így marad, a temető lassan ismét a fák és bokrok fogságába kerül.

A település köztemetőiben a sírok felirata magyar nyelvű. Más nemzetiségűek a településen nem éltek, a falu lakossága szinte kizárólag római katolikus volt. A síremlékek, sírok is ennek megfelelőek, de a két temető közül ma már csak a nagyobb temetőbe temetkeznek. A másik temető lassan az enyészeté. Talán négy évtizede is annak, hogy oda temettek valakit. A két temető elhelyezkedése a falu két „végén”, így a „kü(l)sőváriak” az egyikbe – az volt a kisebb –, míg az „a(l)sőváriak és a fő(l)sőváriak” a másikba – a ma is használatosba – temetkeztek. Ez a temetkezési szokás, illetve gyakorlat régen egyúttal azt is kifejezte, jelezte, hogy az elhunyt a település mely részén lakott életében.

A másik példa az édesanyám szülőfalujából – Mágocs, Baranya megye – való. A települést döntően német nemzetiségűek (svábok) lakták. Mindössze kis számú magyar és néhány tíz fős zsidó közösség élt még ott 1945-1947-ig. A ma is használatban lévő temetőben az 1940-es évekig eltemetettek esetében szinte kizárólag német nyelvűek a sírfeliratok – leszámítva a néhány „színmagyar” család sírjait –, és sok a kriptá. Az 1947 után elhunytak esetében viszont többnyire már alig olvasható német nyelvű felirat. S az ok?

1944. december 24-én a településről több száz embert hurcoltak el kényszermunkára a szovjet Vörös Hadsereg katonái, és 1947-ig mintegy másfélezer embert telepítettek ki Németország szovjet megszállta övezetébe. Helyükre magyarországi családokat (főleg Dorozsma) és az újjáalakult Csehszlovákiából elűdözött magyarokat telepítettek be. A német nemzetiségűek és anyanyelvűek évtizedekig nem tudták feldolgozni ezt a traumát, és ez a sírok feliratain is látszik. Szinte azonnal eltűntek a német nyelvű mondatok, pedig a település lakosságának az elhurcolások és kitelepítések után is jelentős százaléka – 30-40% – maradt német nemzetiségű.

A leírtak talán jól illusztrálhatják azokat a következményeket, amelyeket a politikai változások hoznak, hozhatnak egy-egy közösség életében.

Különösen így van ez akkor, ha a politikai változások területi változásokkal is együtt járnak, és egy

adott ország területének egy része, lakosságának pedig jelentős hányada más országokhoz kerül, minek következtében új politikai hatalom „alattvalóivá” válnak.

A magyar történelemben ez a XX. században 1918–1920-ban következett be, amikor is az I. világháborús vereséget követően a trianoni békediktátum eredményeként Magyarország addig területének – Horvátország nélkül – mintegy kétharmadát, magyar nemzetiségű lakosságának egyharmadát veszítette el, és kerültek ezek a területek, illetve emberek a létrejövő új osztrák, csehszlovák és szerb–horvát–szlovén államhoz, és növelték meg a Román Királyság területét, valamint lélekszámát.

S miként érzékelhetőek ezek a változások a temetőkben, mi lett, lesz azoknak a sorsa?

Politikai és területi változások esetében a temetők „birtoklása” egyben a múlt „eltulajdonítását” is jelentheti. Nem véletlen tehát, hogy minden nép, nemzet ragaszkodik a temetőihez, sírjaihoz. Ha azok elvesznek, elvesz a múlt is.

A temetőkben érzékelhető változások egyébként jól igazolják, támasztják alá azokat a következményeket, amelyek egy-egy nép, nemzet, vallási vagy nemzeti kisebbség életében bekövetkeznek.

A magyarországi – s a külföldi – temetők síremlékeinek tanulmányozása során érezhető mindaz a változás, amely évtizedek, netán évszázadok alatt bekövetkezett a jelzett nemzetiség, népcsoport életében. Lassan nem az elhunyt anyanyelvén jelennek meg a sírokon, sírjeleken a feliratok. Az addig megszokott, jellegzetesnek nevezhető sírjelek a többségi nemzetéhez igazodnak, átalakulnak a temetkezési szokások.

Ez leginkább a szórványban élők esetében érzékelhető, s gyakorlatilag két-három generáció élete alatt bekövetkezik. Mondhatjuk természetesen azt, hogy ez így normális, de mégis elszomorító. Eltűnnek, megváltoznak a feliratok, s eltűnnek az emlékek, feledés homályába merül a múlt.

Az Amerikai Egyesült Államok, illetve Kanada egykoron jelentős magyarlakta településeinek a temetőkben a sírköveken, a hazaira emlékeztető síremlékeken az első generációs halottak – a kivándoroltak – esetében szinte minden felirat magyarul olvasható. S ezek a feliratok nem egy esetben nemcsak az elhalálozott születési és halálozási adatait közlik, hanem egyéb információt is nyújtanak annak foglalkozásáról, családjáról. A második, néha harmadik generáció esetében még magyarul, de már helyesírás-

si hibákkal került fel a szöveg a sírkőre, s a feliratok közé egy-egy angol szó vegyült, s a még később elhalálozottak, a harmadik-negyedik generáció tagjai esetében már csak a családnévből tudhatjuk, hogy magyar származású halottak nyugszanak a sírban.

Úgy vélem, ez az élet természetes rendje – bár vannak az Újvilágban olyan közösségek (kínaiak, olaszok, kubaiak stb.), amelyek integrálódnak, de nem asszimilálódnak. Ha valaki a kanadai Hamiltonban jár, és még találkozik az egyre kisebb magyar közösség tagjaival, akkor tőlük megtudhatja, hogy az 1920-as, de még az 1930-as években is szinte gond nélkül el lehetett boldogulni a településen az angol nyelvű ismerete nélkül, mert a lakók többsége magyar volt. Három hitfelekezet – római katolikus, református, evangélikus – rendelkezett templommal és jelentős létszámú hívővel. Mára megmaradtak a templomok, és gyakorlatilag elfogytak a hívek. Magyar nyelvű misék már alig hangzanak el, a temetőkben még vannak ugyan „magyar parcellák”, de a sírfeliratok már szinte kizárólag angol nyelven szerepelnek.

Amint utaltam rá, ez a változás természetes és el is fogadható, a kikényszerített viszont nem. Ezért is fontos megőrizni a magyar temetőket a határainkon túl, ugyanakkor lehetőséget adni minden Magyarországon élő nemzetiségnek, hogy a temetési szokásait, síremlékeit a hagyományainak megfelelően tartsa meg. Amíg csak lehetséges, meg kell őrizni a temetők „arculatát”, mert azok a múlt hiteles lenyomatai és eleink végső nyughelyei. Örök álmuk, nyugalmuk megőrzése valamennyiünk közös kötelessége. Tegyük érte közösen, együtt!

S mi igazolhatja, igazolhatná legjobban ezt a közös kötelességet? Például a katonatemetők sorsa. Az I. majd a II. világháború több millió katona számára a hősi halált – családtagjaik számára a soha nem múló fájdalmat – hozta.

Az I. világháború után a legtöbb győztes és legyőzött ország egyaránt gondját viselte a temetőknek, az „egyentemetőknek”. Olaszország területén, Franciaországban, Romániában és számos más országban figyelnek a katonatemetőkre. A valamikori Oroszország területén a hősi halottak és hadifoglyok temetői eltűntek. Napjainkban a II. világháború hősi halottainak temetőit próbálják feltárni, rekonstruálni ott. Emléket állítva mindazoknak, akik szülőföldjüktől távol vesztették az életüket. Sírjelükön – ha méltó temetést kaptak – születési és halálozási adataik, csapattestük,

rendfokozatuk. Fontos adatok a kutatók számára. S hogy ezek meddig maradhatnak fenn és hordozhatnak üzenetet? Megint csak rajtunk múlik. Magyarországon az I. és a II. világháború halottainak temetői rendezettek, gondozottak. A mai ország területén az I. világháborúban nem folytak harcok. Hadifoglyatáborok viszont voltak sok helyütt. Az ott elhunytak – oroszok, románok, olaszok... – temetői mindazok szá-

mára forrásértékkel bírnak, akik azt kutatják, hogy hol, hányan és mikor hunytak el a hadifoglyok közül.

Ezeknek – mint minden temetőnek – egyúttal üzenetük is van a jelen és a jövő nemzedéke számára: tisztességes, kölcsönös megbecsülés az életben és a halál után is. Az emlékek megőrzésének, a történelem hiteles bemutatásának fontos forrásait képezik a temetők. Fenntartásuk elemi és közös érdek.

BIRÓ JÓZSEF

Akkor gemma

Marsall László emlékének

*visszakamaszodnunk
kellett volna
időtlenülé élnünk
minden tengert
feledni múltunk
képzelt jövődönk
törölni jeleinket
melyekkel
létünk áztatott
semmink maradt
így is ok
tudtuk már hegedűtörtén*

My generation

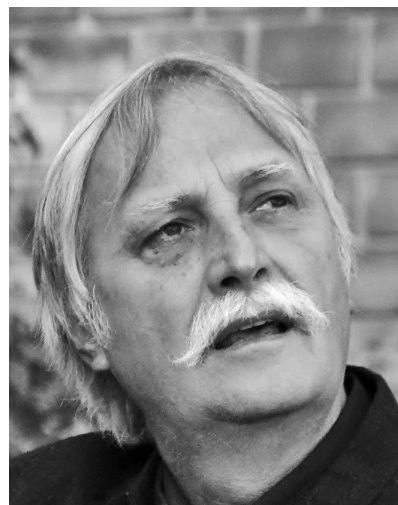
Bertha Zoltánnak

*tartalék sorvad:
szalmaszál rothad
:ritmust ad a táj*

Európa nyítt ruhái

Beszélgetés Kobzos Kiss Tamással

Kobzos Kiss Tamás előadóművész, muzsikus, énekes, az Óbudai Népzenei Iskola igazgatója. Nemhiába literátor családba született (a költő Kiss Tamás fia): valóságos muzsikus nagykövete a régi és újabb korok magyar költészetének is. Március 15. alkalmából Kossuth-díjban részesült sokoldalú művészi és pedagógiai tevékenységéért.

– *Édesanyám, aki Vas megyében született, egyszerű asszony volt: minden reggel, miközben tett-vett otthon, folyamatosan dalolt. Én mindig erre a dalolásra ébredtem. Voltak-e neked hasonló élményeid?*

– Nekem nem volt ekkora szerencsém. Viszont volt egy dadám, ő dalolt nekem. Az első ilyen élményem úgy hároméves koromból van; de persze az ember ilyenkor nem biztos abban, hogy mesélték-e neki, vagy valóban megtörtént. Arra viszont mintha emlékeznék, hogy a nagybátyám hazajött a fogságból – ez akkora esemény volt a családban. Nyolc év után jött haza a Szovjetunióból. Egy pillanatig egészen jónak tűnt a helyzet, de aztán Debrecenből már az állomáson elirányították őket Kazincbarcikára, és ott még három évet húzott le: nem is tudta senki, hol van. Aztán jött 1956; arra is elég jól emlékszem: utcabeli kölykökkel játszottam, és láttuk az orosz tankokat. Aztán kihúzták a fogamat – tejfog volt még –, anyám mézest sütött, és nekem meg volt tiltva, hogy egyek belőle. De persze én mégis ettem, és elkezdett a szám vérezni. Rettenetesen vérezett, de éjszaka volt és kijárási tilalom – ez már november negyedike után volt néhány nappal. Nem volt

mit tenni, el kellett menni egy orvos barátunkhoz. Nem lakott messze, de át kellett menni egy-két szélesebb úton, és ez akkor életveszélyes volt. S ha már ötvenhatos dolgoknál tartunk: anyámat figyelmeztette a tanító néni, aki korábban diakonissza volt, hogy csinálnak valamit a gyerekkel, mert március 15-én, ami akkor munkanap volt és nem volt iskolai szünet sem, a gyerek azt mondta, hogy vegyék be a vörös zászlót, mert ez nemzeti ünnep. Hogy a csudába jutott ilyesmi az eszembe, nem tudom; de hát akkoriban a gyerekek egymás között találták ki az ilyeneket. Nos, ami aztán a zenét illeti, nekem inkább a lemezjátszó, a Török Erzsébet, Kodály- és Bartók-lemezek jelentették a muzsikát. Szüleim is a zenének köszönhetően ismerkedtek meg: Csenki Imre kórusában énekeltek.

– *Otthon mennyire volt jellemző az éneklés?*

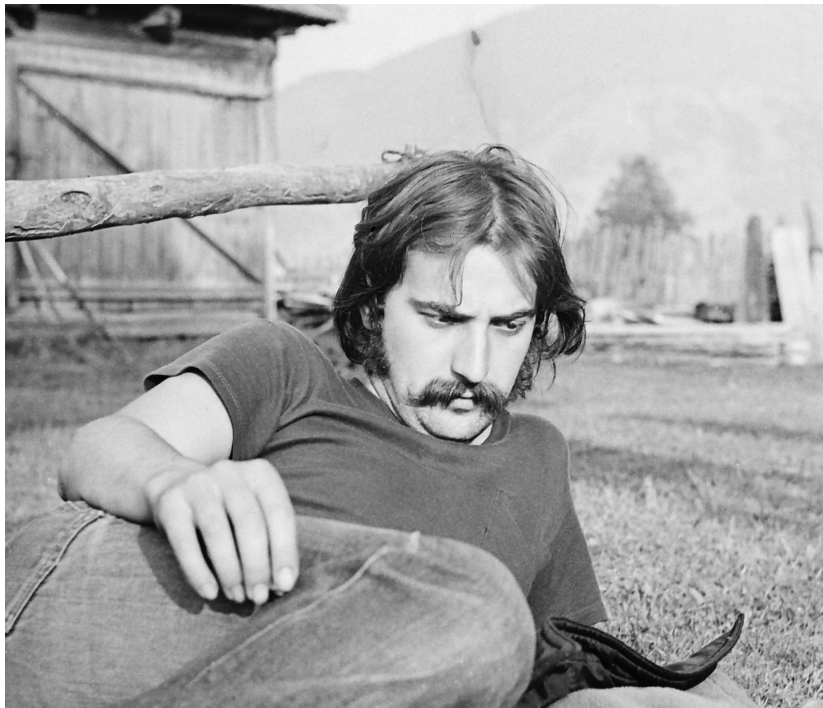
– Ha volt vendég és egy kicsit beittak, ilyesmi azért általában volt – bár hát például Weöres Sándorral nemigen lehetett énekelni. Általános volt akkor, hogy egy vendégségben egy kis borozás után előkerültek a nóták; általában népdalok. Később aztán, mikor apámmal mentem az írószövetségi összejö-

vetelekre, ott is szinte rendszeresen rázendítettek. Ha Czine Mihály ott volt, ő mindig énekelt zsolnárt is. Erről szép jelentéseket lehet olvasni, „jelentős” személyiségektől. Apámról százharminc oldalt gyűjtöttek ki a kérésemre...

– *Egy ilyen otthoni közeg nyilván orientált későbbi pályádra...*

– Kezdetben magányos kisgyerekek voltam, akit nemigen lehetett irányítani. Mivel otthon a bölcsészet uralkodott (lévén apám és anyám is magyar-történelem szakos tanár), én inkább a másik irányba mentem el. Ez azt jelentette, hogy a kötelező olvasmányokat nem olvastam el, pedig a középiskolában apám volt a magyartanárom. Ez mellesleg kicsit dacolás is volt, de a természettudományok iránt tényleg komolyan érdeklődtem. A szomszédban lakott egy gyerek, ő fizikusnak készült, érdekes folyóiratai voltak (emlékszem például egy csehszlovákiai magyar nyelvű lapra). A fizika érdekelt meg a kémia, annyiban legalábbis, hogy ötvenhat után szereztünk puskaport, meg egyáltalán mindent, ami robbant. Ez a lelkesedésem kitarított egészen a gimnáziumi felvételiig. Akkor jött egy kis zűrzavar, mert az angol is kezdett nagyon is érdekelni – ebben

nyilván a Beatles együttes is szerepet játszott. Most olvasok éppen egy könyvet, *Fejek forradalma* a címe; fantasztikusan írja le a hatvanas éveket. 1962-ben robbant be a Beatles, én már '63-ban bekapcsolódtam. Úgy volt, hogy angoltagozatos osztályba jelentkezem, föl is vettek, de az utolsó pillanatban kiderült, hogy lesz egy kémia–fizika tagozat is; akkor átjelentkeztem oda. Apám, aki azt hitte, hogy a C osztályba megyek,

Gyimesben (1974)

elvállalta az E osztályt, ahová végül is kerültem. Így ő lett a magartanárom, ami majdnem végzetes volt, mert az osztálytársaim végig cukkoltak, hogy persze, te vagy a tanár fia. Soha nem feleltett, inkább adott egy nagy taslit, ha rosszkodtam, ami gyakran előfordult. Tanárjelöltek feleltettek, mert gyakorlóiskolába jártam – végig a gimnázium alatt így volt.

– *Mikor jelent meg az életedben a gitározás?*

– 1965-ben lett egy jó angoltanárom, Abádi Nagy Zoltán, aki

szigorú, de közben mosolygós, kedves ember volt, s kiderült, hogy gitározik. Egyszer karácsony táján be is hozta a hangszerét, és angol karácsonyi dalokat énekelt, én pedig megkértem: adna-e nekem kottákat? Ezeket másolgattam és aztán énekeltam. Hogy magyarul is lehet énekelni, az egy-két évvel később derült ki: az Illés együttes kezdte a magyar népzénet és a népi hangszereket bevinni a beatzenébe. Ez számomra nagy fordu-

megváltoztatta az életét. Sebőék csak később, a rádióban hallották, de az Illés együttes is feldolgozta, az *Átkozott féltékenység* című számot csinálták belőle. Ekkoriban kezdtem a gitár mellett magyarul énekelni. Kezembe került a Pálóczi-gyűjtemény, az *Ötödfélszáz énekek*, abból énekeltam virágénekeket.

– *Mennyire volt átjárás a zenében azokban az években?*

– Nagyon jó közegben léteztünk akkor: egy gitáros mindenhol elkelt a társaságban. Mentünk kirándulni, el kellett vinnem a hangszert, énekeltünk mindenfélét. Aztán katona lettem '68-ban Jánoshalmán, a világ végén. Talán, ha háromszor voltam ott. Ugyanakkor ez nagyon hasznos is volt, mert rengeteget gyakorolhattam. Akkor már citeráztam is; elvonultam egy terembe, és magamnak énekeltam. Csináltunk egy háborúellenes műsort Felleg Andris nevű sorstársammal. Légvédelmi tűzérként szolgáltam, öten voltunk egy ütegben, nagyon jó barátok lettünk. A fiúk sokat segítettek nekem, mert lelkileg nagyon nehéz volt elviselni az első hónapokat. Felleg Andris jó szavaló volt; ha jól tudom, most Keszthelyen lakik. Együtt csináltuk a műsort, amit aztán Kalocsán bemutattunk. Benne volt Gyóni Géza verse, a *Csak egy éjszakára* is. Jellemző, hogy a tiszték benyelték; bár nyilván lassan leesett a tantusz. Nem lett belőle laktanyafogság meg ilyesmi, mert egy-két polbeat dallal elütöttem az élett a dolognak: énekeltam a *Mr. Johnson*t, egy vietnamiháború-ellenes dalt, amit akkor írtam, mert az is benne volt a levegőben. Pete Seegerrel leveleztem, küldött ő is kottát. Bob Dylant is akkor fedeztem fel, meg

Bob Dinnyést is akkor ismertem meg, nagy év volt ez: 1968. március 15-én, még a gimnáziumba meghívtuk Dinnyést; ő éppen akkor volt katona. Akkoriban én nagyon szerettem, amit ő csinált. Elvitt a tanítóképzőbe, ahol volt egy fellépése, és én is énekeltem: ez volt az én bemutatkozásom. Éppen a prágai bevonulás után vonultam be én is; volt egy lengyel szerelmem is, aki ide jött 19-én, 20-án pedig lezárták a határokat. Ezzel hál' Istennek meghosszabbodott az együttlétünk; persze apámék nagyon aggódtak.

– *A katonaság után következett az egyetem Debrecenben...*

– Ma is nagyon fontosnak tartom, hogy akkor ott mi magunknak csináltuk a kultúrát. Volt egy kulturális bizottság, az elnökét Ternai Andrásnak hívták, aki sokkal inkább velünk volt, mint ellenünk – gondolom, állandóan lekéztette a pártbizottság, miért hívta meg ezt vagy azt. Sándor György is rendszeres vendég volt, egyszer egymás után kétszer is megnéztük az estjét. Latinovits is volt, ő is két dupla estet adott az aulában, ahol nagyon nagy volt az érdeklődés: az Ady-műsor volt az első rész, a második részben pedig a *Köd-szurkálóból* olvasott fel. Ezenkívül mi is zenéltünk egymásnak. Akkor ismertem meg Rácz Tóni barátomat meg a húgát. Ők citeráztak, Tóni később a Muzsikással is dolgozott együtt. Jött a Főnix együttes, székely dalokkal és szövegekkel Szegeden első díjat nyertünk 1972-ben, majd Juhász Ferenc *Tékozló országából* csináltunk egy műsort. Aztán beléptem a Délibáb együttesbe – akkor kezdtem el a brácsát, a kobozt. Akkoriban jött be nagy erővel a Kallós-féle gyűjtés: Moldva, a

Bakfark Bálint Lant Trió

Mezőség. Ennek hatására jártam 1973 november elején, halottak napján először Széken, meg Kalotaszegen is. Megismerkedtem a széki cigányokkal, s a következő évben már jó pár napot töltöttem ott nyáron, azután Gyimesben is. Közben a Kaláka 1974 májusában Debrecenben járt, hallottak engem énekelni, hegedülni meg gitározni. Épp akkor ment el tőlük Mikó Pista, és én lettem volna az utóda. Kételkedtem magamban, nem is kicsit: meg kellett volna tanulni az egész repertoárt, az énekelt verseket, ami nekem nagyon nehezen ment, mert soha nem voltam az a kívülről éneklő. Így aztán egy idő után fel is adtam, meg sokkal jobban érdekelt is a táncház.

– *Közben restaurátor lettél a Néprajzi Múzeumban...*

– Ez is érdekes történet. Gondolkodtam, mihez kezdjek a diplomámmal, és szerettem volna Pestre kerülni. A kezembe került egy könyv a restaurálásról, illetve inkább a hamisításról. A könyv egy olyan hamisítóról szólt, aki annyira tudott Vermeert hamisítani, hogy még a nációk, köztük

Göring is vett tőle képeket. Később elítélték, és a börtönben bizonyította be, hogy ezeket a Vermeereket ő készítette; a vegyészek pedig vizsgálatokat végeztek, és abból is kiderült, hogy szintetikus festékeket használt. A Néprajzi Múzeum éppen akkor keresett restaurátort, és én odakerültem műhelyvezetőnek. Huszonnégy évesen, minimális tudással! Két tűz között voltam: a főnökség elvárta, hogy rendet tartsak a kollégáim között, akik aranyos művészgyerekek voltak, mindegyik más karakter, én inkább hozzájuk húztam. Mostanában derült ki, Vidák Pista és Nagy Mari, a nemezkutatók mondták, hogy mennyit segítettem nekik, amikor tárgyakat hoztam el a raktárból úgymond restaurálni, hogy megnézhesék őket. Ők akkor kezdték a kézműves pályájukat. Rajtuk kívül még sok népi kézműves barátom lett, a legtöbb Kecskeméten. Eltöltöttem a múzeumban másfél évet, de láttam, hogy ez nekem nem nagy perspektíva. Szerencsére éppen akkor jött egy hívás Éri Pityunak, a Muzsikás tagjának az apjától,

Sebő–Halmos–Kobzos

Éri Istvántól, aki régészként egy új intézet igazgatója lett. Épp oda költöztek, ahonnan a múzeum kiköltözött. Eltöltöttem ott még egy évet mint vegyész: úgy éreztem, hogy inkább a helyemen vagyok. Bár Éri István inkább arra használt, hogy nemzetközi kapcsolatokot építtessen velem – akkor már jobban tudtam angolul meg németül. Szerveztem egy-egy nemzetközi konferenciát 1976-ban és 1977-ben.

– *Mégis visszamentél Debrecenbe. Miért?*

– Közben megismerkedtem a későbbi feleségemmel, akivel 1977-ben össze is házasodtunk. Úgy gondoltuk, hogy Pesten nem tudunk meggyökeresedni. Debrecenbe, a Déri Múzeumba hívtak műhelyvezetőnek. Az igazgató Dankó Imre volt, aki előzetes látogatásunkkor azzal dicsekedett, hogy presbiter. Jól tudta, hogy a feleségem református lelkész, és úgy volt, hogy a levéltárba kerül. De nem így történt: püspöki titkárnő lett belőle, engem pedig az igazgató mindjárt az első nap ki akart rúgni. Azt mondta: letagad-

tam, hogy a feleségem lelkész, és a pártbizottságtól átszóltak. Meg hogy jobb volna nekem visszamenni Pestre, mert Debrecen egy ilyen város... Ez azért már sok volt: másodsor találkozottam a rendszer arcával.

– *Mi volt az első markáns találkozás a rezsimmel?*

– Az még 1974-ben történt, karácsony előtt. Felszálltunk egy teli vonatra a barátommal, utolsó tanítási nap volt már, és az utolsó szakaszban szakmunkástanulók utaztak. Mi pedig bekéredzkedtünk közéjük, s be is engedtek. Ezek a gyerekek pedig lezárták a vagon, nem engedték be a kalauznőt; gondolom, volt náluk valami kulcs, vagy csak eltorlaszolták az ajtót. A kalauznő szólt a civilruhás rendőröknek, akikről tudta, hogy a vonaton vannak. Ezek pedig ugrottak, és módszeresen elkezdtek verni a gyerekeket. A szemünk láttára ráncigálták ki őket, és a peronon agyba-főbe verték mindet. Próbáltunk nekik segíteni, de reménytelen volt. A tanárok sunyítottak, és később is így tettek, mert nem beszélték rá a szülőket, hogy vetesse-

nek látteleletet. Mi, ahogy leszálltunk a vonatról, írtunk egy levelet a belügyminiszternek, mert tudtuk: ha hazaérkezünk, ez már nem fog menni, mert a szüleink lebeszélnek. Feladtuk az állomási postán, aminek az lett az eredménye, hogy január első napjaiban Kistarcsára hívtak bennünket – ott volt a kiképző intézmény. Először kikérdeztek. Nem világítottak a szemünkbe; inkább félhomály volt. Próbálták bizonyítani, hogy ami történt, az meg se történt, vagy nem úgy történt. Mi meg tartottuk magunkat. Utána fel kellett ismerünk az embereket. Felsorakoztatták az egységeket, mi meg kiszedtük őket a sorból. Ennek aztán az lett a következménye, hogy a Néprajzi Múzeumba kijött hozzám egy nyomozó, és megpróbált rábeszélni, hogy vonjam vissza a vallo-másomat. Ezt sem én nem tettem meg, sem a barátom. Utána velem nem történt semmi, de a barátomat elkezdtek végzárni. Ő belekerült mindenféle ellenálló körbe: az anyja nagy kommunista volt, s valószínűleg dacból csinálta ezt. Vele végül nagyon kibabráltak: leszázalékolva él ma Debrecenben. Később egy alkalommal megint együtt utaztam ezekkel a rendőrökkel. Láttam, hogy felszállnak a vonatra, úgyhogy igyekeztem behúzni fülem-farkam...

– *Mi történt a debreceni múzeumi affér után?*

– Valakinek dolgozni is kellett, meg kellett csinálni a kiállítást, ami ősszel nyílt. Pár héttel korábban született a lányom is. Pestre, a szülésre sem akart elengedni az igazgató. Megbeszéltük, hogy én december végéig maradok, utána visszamegyek Budapestre, s ez így is történt. Visszakerültem a Múzeumi Restaurátor- és Mód-

szertani Központba, de állandóan zenéltem, táncházakban meg különböző kis klubokban. Meghívtuk Domokos Pál Pétert; ekkor kezdődött a működésem az Egyetemi Színpadon is. Még mielőtt Debrecenbe mentem volna, bekeverültem a Kecskés együttesbe. Akkor tértem át a régizzenélésre. Kecskés András fedezte fel, hogy én tudnék ilyesmiket csinálni kobozzal, később pedig lanttal.

– *Ebből huzamos együttműködés származott...*

– Tíz szép évet töltöttünk el így együtt. Nagyon jó erők voltak ebben az együttesben. Később aztán, a nyolcvanas évek közepén, kiváltam közülük. Már korábban, 1979-ben ott hagytam a munkahelyemet és szabadúszó lettem. Ez nagyjából egybeesett azzal, hogy hanglemezklubok kezdtek foglalkoztatni – ami azért volt érdekes, mert hanglemezen még nem jelentem meg. 1979-ben aztán készült egy felvétel. Erre hivatkozva már tudtak fizetni háromszáz forintot, ami akkor nagyon nagy pénz volt. Korábban a fizetésem olyan 1100–1200 forint volt, úgyhogy négy fellépésből már többet kerestem. Az első komoly szólókoncertem, rögtön szabadúszó életem kezdetén, Pannonhalmán volt. Az akkori igazgató, Korzenszky Richárd keresett meg teljesen ismeretlenül: máig sem árulta el, hogyan bukkant a nyomomra. Innen indult egy nyolc éves folyamat, ami aztán sok külföldi úttal is járt. 1981-ben Kecskés András jóvoltából megismerkedtem René Clemenciccsel, s vele együtt sok magyar vonatkozású, meg török műsorban vettem részt Bécsben. Nagyon szerettek ott minket, meg a török zenét is. 1983-ban volt egy kiállítás az ostromról, ami a törökök számára végül

is sikertelen volt. Ebből az alkalomból rendeztek egy nagy kiállítást, minden hét végére vízumot kellett kérnünk, hogy zenélhessünk. Így indult a török zenével való viszony, bár az érdeklődésem korábban kezdődött iránta, mikor kamasz koromban a magam gyártotta rádión egy török adót hallgattam.

– *Volt folytatás is?*

– 1987-ben kaptam egy ösztöndíjat Törökországba, két hétig voltam ott.

Még 1982-ben megismerkedtem Michel Montanaro provanszál zenésszel, és nagyon sok koncertet csináltunk együtt tíz évig. Tavalyelőtt, húszéves szünet után Csíkszeredában léptünk fel; ezt az Óbudai Társaskörben áprilisban megismételtük. Vele rengeteget szerepeltem, főleg náluk, Provenceban, ahol egy különös paraszti világot találtam. A koncertjeink után vad táncolás volt, talán a magyar táncházak példája nyomán. Jancsó Adriennek (aki férjével, Jékely Zoltánnal együtt jó barátja volt apámnak) köszönhetem, hogy filharmóniai működési engedélyt kaptam 1979-ben.

Aztán a szabadúszó éveknek 1986-ban vége lett: elszegődtem népzenei tanítani a harmadik kerületi zeneiskolába. 1991-ben létrejött az Óbudai Népzenei Iskola, amelynek igazgatója lettem, s az vagyok maig.

– *Sokáig viaskodott egymással a modernpárti és tradicionális tábor. Te hová sorolódnál?*

– Azzal, hogy 1982-ben találkoztam Szabados Györggyel, ez a dilemma bennem feloldódott, mert ettől kezdve úgy éreztem: korszerű is vagyok, meg hagyományörző is vagyok; lehetek egyszerre mind a kettő. Ezzel szemben, amit a Vizöntő meg mások csináltak, minket kicsit elriasztott, bár most, utólag meghallgatva, azok is nagyon jó dolgok voltak. Akkoriban kezdődött igazán a népi–urbánus ellentét, amit ők azért meglehetősen éltek is. Az ő életformájuk liberális volt, kommunákban éltek együtt, próbálták a hatvanas évek hangulatát továbbvinni, ami a hetvenes években már nem volt olyan korszerű. Ez is megkésített egy kicsit nálunk. Mi viszont elmentünk például Székre, ami nem valamiféle skanzenvilág volt, hanem valódi.

Kobzos, Erdélyi, Szabados Nagymaroson (2010. szeptember)

Nem arról szölt, hogy „hagyományt örzünk”; nekik a viselet a munkaruhájuk volt. Az lehet, hogy mi is játszottunk egy szerepet, talán még műparasztoknak is látszhatunk, de minket ez annyira fejbekólintott, mint korábban a Beatles. Ugyanaz a hatás ért minket, s mi ezt tartottuk teljesen természetesenek. És hiába mondták, hogy inkább a szülőföld, a Hajdúság zenéjét szeressük. Miért? Azért, mert abban egyszerűen nem volt annyi erő. A másik oldalról megkaptuk, hogy nem vagyunk korszerűek. Én értem ezt a dolgot, de nagyon sok út volt akkor, a táncházba járás csak egy lehetőség volt, és nem volt egészen veszélytelen: a rendszer ezt valamilyen szinten üldözte. Sebőkék próbálták ennek elvenni az élet.

– *Volt közöttetek nézeteltérés ez ügyben?*

– Kicsit úgy érzem, hogy Sebő Feri a mai napig is próbálja lemosni magáról a „nacionalizmus vádját”, pedig világos, hogy szó sem volt erről. Én is vitatkoztam már vele arról a vélekedéséről, hogy Európa nyűtt ruháit mi öriztük meg a cselédszobákban, és Európa köszönetet mondhat nekünk. Európának sok köszönnivalója lett volna, lenne – talán egyszer ki fog derülni az igazság.

– *Térjünk vissza a szintézishez, amit már érintettél. A mi közös, nagy mesterünkre gondolok, Szabados Györgyre, akivel annyi szép és fontos pillanatot éltünk meg.*

– Szabadost tényleg valamennyien prófétának láttuk. Annak idején a Kassák klubban mindenki, aki akkor akart valamit ebben az országban, egyfelé tartott. Oda jártak Sebőkék, ott indult Sebestyén Márti, ott voltál te is, én is, és még mennyien... A későbbi liberálisok is, meg a 180-as csoport, Melis,

Soós Andris. Gyuri a *Szertartászenével* nemcsak zeneileg hozott fantasztikus dolgot létre. Művét 1983-ban a Tavaszi Fesztiválon mutattuk be, és több hónapos próbaidőszak előzte meg. Ez rengeteg mindenről szólt: beszélgetések Hamvas Béláról, akiről én akkor még nem is hallottam; Karácsony Sándort már ismertem; de Gyuri olyan módon tudta közvetíteni ezt a tudást, úgy tanított, hogy az mindenkire hatással volt. Nekem a Kassák Klub jelentette a nyolcvanas évektől a szabad zenélést, meg a Kassák-Karácsonyokat is. Ott volt Somogyi Győző, meg per sze te is. Azt hiszem, alapjaiban megváltoztatta az életemet a veletek való találkozás, ami végig, harminc éven keresztül ugyanazon a hőfokon működött.

– *Volt Gyurinak egy mondása, amit köbe kellene vésni. Azt mondta: a művészet nem technika, nem stílus, hanem elsősorban morál. Nem igaz, hogy az immorális művész jó művész.*

– Valami olyasmit hirdetett, mint a szecesszió mesterei, Ruskin és Morris, akik a szépség mellett az erkölcsről is beszéltek. Gyuri a szépséget eurázsiai szintre terjesztette ki, nem pedig a ma dívó langyosság felé figyelt. Kétségtelen, hogy a free-jazz, a MAKUZ szabadzenélési formái számomra is erőpróbát jelentettek, főleg külső hallgatóként; de aki ismerte Gyurit, az tudja, hogy ezek nagyon fontos lélek-felszabadító aktusok voltak. Ez kellett többek között ahhoz, hogy a csapat együtt maradjon. Ugyanakkor egy sereg leírt vagy leírható művet alkotott, és a mi nemzedékünknek az lenne az egyik legfontosabb feladata, hogy valamilyen módon ezt továbbörökítsük.

– *Lehetséges a szabad zenélést más műfajokra is átvinni?*

– Én ezt annyiban csinálom a régi zene műfajában, hogy soha nem készülök kötött műsorra, hanem csak nagyjából, és figyelem a közönséget, figyelem az időt, és hogy mire van szükség. Több vidámságra, vagy valami másra; így is lehet alakítani közben.

– *Van-e még manapság tiszta forrás, ahonnan a bartóki értelem-ben meríteni lehet?*

– Dresch Misiék útja például nagyon jó út; Lukács Miklós és Balogh Kálmán cimbalommuzsikája is kiváló. De az is biztos, hogy ennél több, más is kellene. Úgy gondolom, az igazi áttörés még nem történt meg. Talán, majd ha a zeneszerzés szakos hallgatók áthallgatnak a népzenebe. Góg van, félismeret van. Még ugyanúgy oktatják a népzene-t sok helyen, mint korábban, de azért ez az egész mégis oldódik. Sajnos, a nagy népi énekesek és hangszeresek elementek, elmennek. Lassan be kell csukni az ajtót utánuk, mindig ezt mondjuk. Aztán egyszer csak mégis előkerül egy utolsó, legutolsó. Még él egy dudás 94 évesen, de nyilvánvaló, hogy ennek a folyamatnak régen vége van: a falu életéből ez már hiányzik. Nekünk még könnyű volt, mert mi elmentünk Gyimesbe meg máshová, és hihetetlen élményeink voltak – de hogy mennyire veszik át a fiatalok azt a szellemiséget, azt nem lehet megjósolni. Én is sokat töprengök, vajon jól csináljuk-e itt az iskolában a dolgunkat, hogy úgy oktunk: gyere, fiam, és tanuld meg ezt meg azt. Valami plusz még kellene, amire talán ma nincs elég idő meg odafigyelés, talán még a részünkről sem...

Erdélyi György

Báger Gusztáv: Széphalom
Mondtam-e? Könyvműhely, 2013

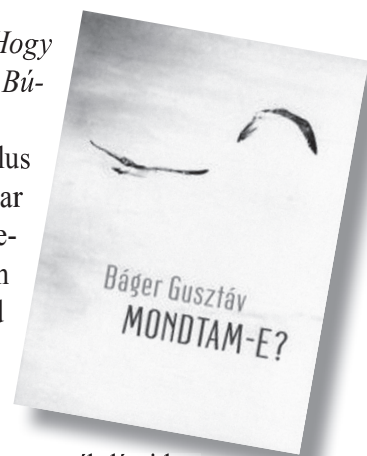
A narratíváink „ismerős ismétlések. Először csak környezetünk hívja fel rá a figyelmet. Aztán mi magunk is unni kezdjük. Közben meg valami hiányzik. És a róla való beszéd is egyre kevesebb” – írja Báger Gusztáv a tavalyi könyvhétre megjelent *Mondtam-e?* című verseskötetének fülszövegében, rámutatva arra az experimentális költői törekvésére, amely során az interperszonális kapcsolatok – kötetsszervező erőként – poétikai jelentéssé aktualizálódnak. S bár három ciklusra tagolja a könyvet, az előző kötetéhez hasonlóan a költemények szervesen összefüggő egységes egészként, egyetlen műként, versmondatként sorjázanak. Verseinek központi témája a beszéd, a „mivel, miről, kivel” alapkérdése, s a férfi-női kapcsolat mai modelljét felmutatva és ettől elidegenítve belső versmonológgal, a nyelvvel való kommunikáció központi metaforájával teremti meg azt az ideális képet, amelyre vágyik. A költő és a befogadó egyaránt.

A kötetnyitó ciklus, a *Lépéselőny* az egymással való érintkezés eszközt, a nyelvet vizsgálja, miközben a poétikai gondolkodás önreflexiója ars poetica-szerű kijelentéssé válik. Így megismerhetjük a lírai beszédmódot meghatározó olvasmányélményeket, szerzőket konkrét hivatkozással (*Zsoltárok könyve, Énekek éneke, Szentkuthy, Weöres, Bodor Ádám, Borges, Umberto Eco – Alkímia; Cage – Hangyák, gyöngyök, hangjegyek*), vagy paratextuális (*Esti kérdés – Babits*) és intertextuális utalásokkal („Legyen világosság! / És kiáradt a fény / Isten lelkéből a földre” – *Föld*), illetve Kosztolányi *A szegény kisgyermek panasza*i című ciklusának reminiscenciája a *Mágia* című vers. Alkotói létmódját a Teremtőhöz kapcsolja, hiszen földből születik a vers, akárcsak minden a teremtetés során (*Föld*), s meghatározza a poétikai-retorikai megformálás egyéni arculatát is: „Legszívesebben kimennél a térből és az időből, a nyelvből és / a gondolkodásból, az elképzeltből és a tapasztaltból, kívül maradnál” (*Kívül kerülni ezen*). S a klasszikus formákat is művelve (lásd például a ciklus haikuit) valóban túllép a megkötött, szabályos versszerkezeten, és prózaverseket alkot. A *Dallammá a dilemmákat* ciklusban már az avantgárdra jellemző poétikai megformálással, az ok-okozati rend felbontásával, egyedi és merész költői képekkel, párhuzamokkal

találkozunk (*Andersen, Hogy megtudjuk végre, Kiállítás, Búvárszemüveg*).

Az *Erővonalak* című ciklus pedig egyedülálló a magyar irodalomban. A hitvesi szerelmi költészet ugyanis jelen van a költészetünkben (lásd Kisfaludy Sándor, Petőfi, Tóth Árpád, Radnóti, vagy a kortárs irodalomban Pósa Zoltán), de a házassági párharc nyílt lírai beszédmódjának még senki sem szentelt teljes ciklust. Báger Gusztáv a férj és feleség (néhány versében a lírai én és a szeretett nő) közötti állandó harcot prezentálja, azt a kommunikációs zavart, ami lehetetlenné teszi a harmonikus együttléteket. S ennek a harcnak a feloldása lehetetlenné válik, hiszen a másik helyett saját lelkünk történései válnak meghatározóvá, még akkor is, amikor vallomásra nyílunk („Nem tudom, mondtam-e már Neked, / hogy az égboltot láttam / tükröződni a szemedben. Láttam a tavat is, ahogy / a szembogaradban fodrozódott. [...] Nem tudom, mondtam-e már ezeket Neked, / ha nem, kérlek erősíts meg hitemben, / hogy érdekel, mi zajlik bennem” – *Mondtam-e?*). Egy pusztá együttélésben, ahol csak érzések és érzelmek kötik össze a feleket, ilyen helyzetben gyakran ott hagyják egymást, egy házasságban viszont sok minden akkor is összetart, ha a házastársak közötti különbség szembenállássá, elkülönüléssé, értetlenségévé válik. Miért van ez az elhidegülés? „Mert megöltem benned az embert, / és felszabadítottam az állati / ösztönöket” – írja a lírai én. De ez nem az ő vallomása, hanem a másik mondatja vele. Vagyis az okot a feleség (a nő) nem önmagában keresi, hanem a másikban véli megtalálni. A nyelv elégtelen volta, a tökéletlen kommunikációs rendszer, az egymás mellett való elbeszélés története – mondhatnánk. Pedig a legtökéletesebben jelzi a nyelv a hiányt: a kommunikációs zavar a szeretet hiányából fakad. A szívet ezzel a ragaszkodással, a másikra való odafigyeléssel kellene feltölteni. A kötet záró ciklusa ezt a vágyat illusztrálja.

A kötet különlegessége még, hogy külső megjelenésével diszkurzív aktust teremt a klasszikus versformák, a szabad sodrású prózaversek és a vizuális költészet között. A költő ugyanis a hátsó borítón a lineáris versekből kiemelt mondatok topologikus elrendezésével egy olyan vizuális költeményt alkotott,

amely egyetlen oldalon képes sűríteni a kötet tartalmát, az aktuális alkotói üzenetet. A jelentőségész megteremtése mellett viszont új kontextusba is kerülnek az adott költemény kiemelt sorai. A tipográfiai kiemelések is (a lexémák, szintagmák verzálissal való írásmódja, a különböző betűnagyság, betűtípus és -szín) nemcsak esztétikai élményt jelentenek, hanem újabb olvasatokat és költeményeket generálnak a befogadás során. Ezzel a sajátos nyelvi-poétikai-

képi rendszerrel a magyar irodalomban a költői nyelv dimenzionális változatait elutasító vagy azoknak a klasszikus versformákkal való egyenrangú hatását elvető irodalomkritikai felfogás számára egy új fogalmi interpretáció lehetőségét teremti meg. Egy olyan kritikai attitűd kialakítását sugallja, amelyben a sorírasos, lineáris költemény mellett a képi forma pozitív értékítélete is jelen van.

Kelemen Erzsébet

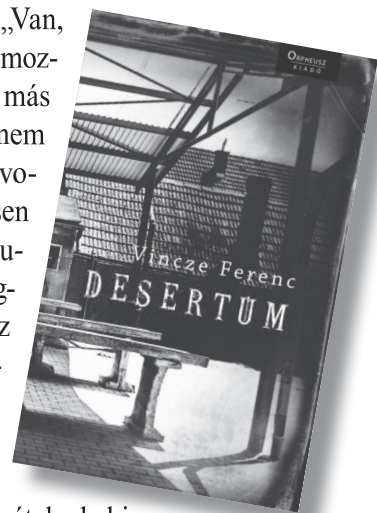
Vincze Ferenc: Orpheusz Kiadó,
Desertum Budapest, 2014

„Ugyanaz a történet kísért egész életemben. És nem lehet letenni, nem lehet félreállni, nem tehetek úgy, mintha nem lenne. És addig jó, míg magad is a történet része vagy, hiszen utána már csak meséled őket.” *Desertum*, 130.

Vincze Ferenc *Desertum* című új, *A macska szeme* elnevezésűt (Budapest, FISZ–Napkút Kiadó, 2007) követő szépirodalmi kötete zavarba ejtő. Egyfelől az olvasónak egy nyomozást kell végrehajtania a történetek összeillesztéséért, másfelől pedig rendkívüli könnyedségű, görcsösségtől mentes irodalmi nyelvvél szembesül. A nyomozásnak a regény végére (ha elfogadjuk a regény meghatározást) azonban kevésbé lehet tétje, ugyanis a profán jellegtől elemeli a szöveget az örmény kolostor lakójának eredetkeresése. Ez a keresés lehetne nyomozás, ám sokkal inkább a mitologizálás profántól mentesítése lelhető fel: a lényegi mozzanat nem a történet helyességéhez, a történetfoszlányok pontos összeillesztéséhez, hanem sokkal inkább a történet elmondásához kapcsolódik: „És Gajzágó Kajtán atya azóta sem feledte mindezt, tudta, mesélőnek és hallgatónak is történetre van szüksége, hogy tovább tartsa magát az évszázados mondás. Történetre, ami nélkül nincs sziget, nincs kolostor, nincs könyvtár és nincs nép se”. A humor eszközével erősen él a *Desertum*. Olvasható utalás arra, hogy mit tehet az eredetkereső, ha nem talál elég anyagot a történetéhez. Önnön szerencséjére céloz is a narrátor, lévén, hogy találkozik a vonaton Dimitrij Herskovits-csal, aki elad neki egy fénykép-

albumot, így történetet is: „Van, aki egyetlen, jól megfontolt mozdulattal ad túl a múltján, más meg azt is gyűjti, ami nem az övé, gondoltam még a vonaton, miközben görcsösen szorongattam a fényképalbumot. Akkor valahogy megéreztem, szükségem lesz képekre, dokumentumokra, hogy teljesíteni tudjam Gajzágó Kajtán kiszabta feladatát. [...] És a megvásárolt fényképalbum jó vételnek bizonyult, mivel nemsokára kiderült, nagyapám, Pászákász Ádeodát háza és egyúttal temérdek iratot, könyvet és fényképet tartalmazó könyvtára a nemrég esett városi tűzvész áldozata lett”. Ha a szöveg szerkesztettségére pillantunk, akkor szintén észrevehetjük a humort, hiszen maga a Vincze-regény is tartalmaz vendégegyeségeket Bodor Ádámtól, Esterházy Pétertől, Kosztolányi Dezsőtől, Sütő Andrásról, Szilágyi Istvántól, Tamási Árontól, s nem utolsósorban a regény „ritmusát” meghatározó, egyik legkarakterizálóbb írásból, a *Nemzeti dal*ból.

A Dimitrij Herskovitstól vett album a fényképek természetének hála a dokumentálás jellegét erősítheti. A fényképek viszont érthető módon ezen túlmutatnak, csupán alapot adhatnak, csakúgy, mint Dimitrij nagyapjának emlékezései, meséi. Az azonosítás lehetetlen, hiszen Dimitrij Herskovits nagyapja is Dimitrij Herskovits, így a történeteik összekuszálódnak és egyben időtlenné válnak. A fényképek azonban emlékeztethetnek, tőlük indulhatnak a történetek, amelyekből mintegy már menekülnének az utódok úgy, mint ahogy magától a fényképezésektől idegenkednek az elődök: „Valami történt, vagy tör-

A szerző a szöveg megírása idején NKA Alkotói támogatásban részesült.

ténni fog a képen, ott rejlik a kényszeredett kifejezésben, ahogy egyenes háttal, kissé mosolyra, már-már vigyorra görbülő szájjal bámulnak a fényképezőgép szemérmetlen tekintetébe, amely mozdulatlanságba sűríti nyugtalan állapotukat”, „Idősb Dimitrij arcán ugyanaz a kényszeredett mosoly, mint egy oldallal elébb, vigyor az örökkévalóságnak”.

A fényképek által sugallt történetkezelés nyoma az át-/és továbbírás. Füttyös és a medve találkozásának több variánsban létezése és a Füttyös halálának körülményeit illető bizonytalanság ezt sejteti: „Így is történhetett volna, de nem egészen így volt”. A bizonytalanság végig meghúzódik a regényben. Legerőteljesebben a dossziét megtöltő nagyapa életének nyomaiban lelhető ez fel. Egyrészt nem tudható, hogy a nagyapa melyik történelmi periódusban írt jelentéseket, egyáltalában jelentéseket írt-e, vagy esetleg csak magának feljegyzéseket. Az ideológiai fordulat miatt talán megfejtethetjük az időszakot, de a kétségeket megőrzi a szöveg. Másrészt felmerülhet, hogy a regény összes története e nagyapa dossziéjából eredeztethető. Ráadásul a jelentésekben, naplóban javítások, áthúzások vannak, azaz a változásokra figyelmeztetés: végbement az események, emlékek átírása. A sorvezető ellenben minden időszakban fontos, nehogy „letérjen” a szövegalkotó a helyes ívről. Ez oknál fogva található meg az unoka e „segítségét”, ám ő tisztában van ez iratok olvasásának módszerével („A helyzet meglehetősen bonyolult, minthogy a dossziék olvasásának hagyománya van”, s pont ezért félhet („Most kéne nem elhinni, amit látok”), s bizonytalanodhat el magában („Az unoka van, lapozgatja a dossziét, rendezgeti az iratokat. / Lélegzik. Gondolkozik. / Van. Ez bizonyos. / Az unoka. Ez bizonytalan”), ugyanis már a nagyapa jegyei is ellentétesek, nem lehet őt sem azonosítani. Az emlékezés átalakító vonása erre íródik rá („És ha holnap vagy holnapután is elmesélné, akkor minden kicsit másképp történe. Minden. Még az erdő sem ott lenne, ahol volt. De ki tudja, hol volt, vagy nem volt”), miközben az alakok szeretnének ragaszkodni a történeteik viszonylagosan jól ütemezett elmondásához („Egy kiszámított, kimért, precíz történet. Aminek volt eleje, közepe és vége”), még akkor is, ha tudják, ez csak illúzió. A történet nélküliség a teljes fosztottsággal ér fel: „Története nincs, emléke sem”.

Egy többnemzetiségű közeg emlékezései, múltértelmezése, mitológiagyártása figyelhető meg a mű-

ben. Az egymás mellett élésből adódik a régi események merőben eltérő értelmezése: a német anyanyelvű karakterek a teljes visszaszorulásukat diagnosztizálják („Azt mondták, mi voltunk a bűnösök. Mi, a folkszdájcsok. Mert kiálltunk a népünk mellett”), a román és a magyar szereplők történeteiben meghúzódó különbségek kimutathatók („Tudod, Tátá, elegendő lett belőled és az ungurokból is. Ne félj, azok is utálnak minket. Kölcsönös az érzés. Tudod, ezt akkor nem mondhattam neked, akkor nem. Azon az éjjelen, mikor ismét a faluban jártál, akkor mentem el. Alig vártam, hogy megszabaduljak a juhoktól, a hegytől, a falutól, ettől a tetves országtól! És tőled, Tátá, mert tőled is meg akartam szabadulni, tőled és az unguroidtól, akik mindenbe beleártották magukat, akiket mindig elnyomtunk, akik mindig panaszkodtak, akik mindig túléltek, és akik mindig a nyakunkon vannak”), s e különbségekbe való belefáradás miatti menekülés látható, akár, mint a fiatal Gábornak az elvagyódása s a visszatérés miatti keserősége, míg az örmény alakok szenthez való vonzódása, azaz történelmüknek teljesen a szent történelemhez kötése. A történelemszemléletben megmutatkozik a humor is, hiszen e könyvben a háborús sérülés története eléggé mulatságos: egyfelől nem lehet eldönteni, hogy menekülés közben lötték-e hátsón az alakot, másfelől az merül fel, hogy a sebeket szögesdrót okozta. Minden változatban valamiféle menekülés, elbújás, ügyetlenség játszik közre. A háborúban mindegyik szereplő esetlen, hősök nincsenek, vagy legalábbis ezek az alakok nem óhajtanak hősök lenni.

A *Desertum*ban megjelenő karakterek valójában a felejtéstől félnek, attól, hogy a történeteikre senki sem fog emlékezni. A vándorlásaikból újra meg újra visszatérnek, csak az elhagyott közegben képesek mesélni, miközben pontosan az előző nemzedék történeteitől futnak el. Az alakoknál észrevehető düh éppen abból adódik, hogy nem sikerül szabadulni. Ha más nem, akkor az őket követő generáció kérdez rá a történetekre.

A *Desertum*-könyv végére már nem az a fontos, hogy egy család eseményeiről van-e szó, és hogyan kapcsolódnak-e egymáshoz e foszlányok. A lényeges az lett: van történet. Vincze Ferenc ebben az új, remekül megírt könyvében a történet mellett voksol.

Kovács Flóra

Az érzékiség mint szakralitás

Zsávolya Zoltán:
Égi Rozi ideje,
Kráter Műhely
Egyesület, 2012.

Zsávolya Zoltán közelmúltban megjelent kisregénye (vagy elbeszélésfüzére?), az *Égi Rozi ideje* sokszínű, enigmatikus alkotás: egyszerre melodráma és pamflet, fenomenológiai ihletettséggű értekezés és krimi, szociográfia és *fantasy*. Esztétikai, kultúrtörténeti és erotikus utalásokkal teli, kísérleti prózai szöveg, amely ezen a kategórián belül is meglepetésekkel szolgál. Egyfelől ezer szállal kapcsolódik a nyugati posztmodern törekvésekhez: fragmentált, nélküli a zárt kompozíciót, mellőzi az intakt cselekményt, illetve burjánzó nyelvi reflexióval helyettesíti a teleologikus történetmondás modelljét. Másfelől folyamatosan párbeszédet folytat a magyar hagyománnyal is: visszaül többek között a Petőfi-mítoszra (a forradalmár költő és Bem apó legendás barátsága kapcsán), Mikszáth satirikus-publicisztikus hangvételű Noszty-fiújára, illetve Mészöly Miklós mikrorealista „pontos történeteire”. Mi több: maga a címadás is intertextuális keretben értelmezhető: az „Égi Rozi ideje” anagramma, a Mátyás Ivánhoz köthető „rég-i idők mozija” hangsor eltorzított változata.

A rendszerváltás utáni időszakban, nagyrészt 1995-ben – egy vidéki megyeszékhelyen, feltételezhetően Győrben – játszódó alkotást akár történelmi regénynek is lehetne nevezni, vagy ha annak nem is, a magyar félmúlt ironikus látéletének minden bizonnyal. A mű középponti alakja, Jamnitz Géza előnyugdíjas köztisztviselő a próteuszi alakváltozásokban bővelkedő XX. századi történelembe belevetett látszat-egzisztencia; sodródó, az aktuális rendszert mindig reflektálatlanul kiszolgáló antihős. Hírnevét nem közéleti tevékenységének, hanem mozgalmas szexuális életének, pontosabban az utóbbit feldolgozó kéziratának, a „Lé és tüdő”-nek köszönheti. Ez a „Lé és tüdő” ismét anagramma: a magyar fordításban először éppen a rendszerváltozás időszakában olvasható magasztos Heidegger-opuszra, a „Lét és idő”-re asszociálhat e cím hallatán a bölcsészettudományok terén valamelyest is járatos olvasó. S itt a blaszfémikusnak is nevezhető nyelvi játék nem véletlenszerű: az önmagát túlságosan komolyan vevő, rigorózus heideggeri világkép, illetve a német bölcselő által oly magas intellektuális színvonalon jellemzett autentikus lét

fogalma az *Égi Rozi* lapjain, illetve Jamnitz Géza élettörténetében radikálisan átértékelődik. A markáns kultúrkritikát nyújtó, tudományos pontosságra törekvő és ironiátlan „Lét és idő” „Lé és tüdő”-vé degradálódik. Ez a materiális javak gáttalan élvezetére okító, s a szerelmi sikerre vágyók számára afféle kézikönyvként használható, minden jel szerint frivolitásokban bővelkedő bestseller mint titokzatos „pre-textus” a többszólamú, többretegű szöveg rendező elveként funkcionál – még akkor is, ha az olvasó nem ismerheti meg a pontos tartalmát.

Zsávolya műve nemcsak ezen a ponton deromantizál: számtalan, termékenynek tűnő múlt- és jelenbeli illúzió érvényességét teszi kétségessé. Legyen szó tudásról (tudományról), politikáról, szerelemről vagy éppen az elmúlásról: a szövegben megnyilvánuló következetes, már-már a szenvedélyig fokozódó relativizmus az emberi létezésnek úgyszólván egyetlen lényegi összetevőjét sem hagyja érintetlenül. S e varázstalanító hevület legfőbb céltáblái éppen azok a korlátozott érvényű igazságok, amelyek a mindennapok, illetve a történelem világában az individuumot élni, túlélni segítik.

Mi több: a narráció önmaga és az általa közvetített történet átvilágításához is a tiszteletlenségben felülmúlhatatlan, szélsőséges ironikus attitűdöt hívja segítségül. A Jamnitz barátjaként ismert szubjektív narrátor, Génusz Laci mint konkrét személy alig-alig értelmezhető; nevéhez illően inkább „mi”, mint „én”. Egyfelől – nevével szoros összefüggésben – a topográfiai értelemben meghatározatlan, Győrre emlékeztető *hely*, konkrétan a főhős életéhez köthető városi terek *szelleme (genius loci)*, s mint ilyen, az események koronatanúja, illetve a hírvivői-kronikási szerep hordozója. Másfelől viszont ő a kompromisszumot nem ismerő, könyörtelen ironia képviselője is – s e mozzanat jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Figyelemreméltó, hogy Laci még saját, parodisztikus nyelvi konstrukcióihoz is distanciával, olykor a játékrontás dionüszoszi mámorával közelít. Az önálló entitásként megnyilvánuló, önreflexív nyelvi kifejezésmód folyamatosan ironikus gyanakvással

szemléli önmagát – nem függetlenül az igényességre, pontosságra törekvő gyilkos dekonstrukciótól.

Az utóbbi kifejezések együttes használata nagyon is indokolt, ha arra gondolunk, hogy az egzaktág igénye itt provokatív indítatással társul. A pajzán Génusz Laci valósággal sokkolja a konzervatívabb ízlésű publikumot, amikor a bölcséleti értekezések művi, nem ritkán túlzásfolttnak, túlbonyolítotttnak ható nyelvét a banalítások világára alkalmazza. Ám nemcsak stilsztaként száll szembe a hagyományos olvasói elvárásokkal. Mesemondóként sem könnyíti meg a befogadó dolgát: ígéretesen felvázolja, azután torzóban hagyja, majd újakezdi, pontosabban: atomjaira bontja, új és új képzettársításokkal konzekvensen szétzilálja, végtére néhány rövid, összegzőnek szánt fejezetben még inkább összekuszálja Jamnitz Géza különös szerelmi történetét. Laci érdeme, hogy legeslegutoljára, a 156 oldalas mű durván hetven soros epilógusában igyekszik egyszerűbb szavakkal is megvilágítani az események közötti összefüggéseket.

Törekvése nem mondható sikertelennek: a már csüggedő olvasó számára többé-kevésbé átláthatóvá válik a történések szövevénye (jobb későn, mint soha). S végül a befogadónak rá kell döbennie arra, hogy a tragikum mozzanatait sem nélkülözi az öregedő és deklasszálódó köztisztviselő félresikerült románca az őt megbabonázó, fiatal és életerős „macskával”, a Robusztus Tinédzsernek és ufonautának is nevezett femme fatale-lal, Majnald Rozáliával. Ez a kései szerelem a halálra készülő férfi keserédes búcsúja a létől. (Nem hagyhatom ki a poént: a meggyalázott Heidegger immár békében nyugodhat a sírjában...)

S a teljes szöveg ismeretében már az sem okozhat meglepetést, hogy Jamnitz tragikus hőssé válásával párhuzamosan – az elidegenítő hatású nyelvhasználat és a tömény ironia ellenére – a kisszerű érzékiség is a szakralitás létrégiójába emelkedik a mű végén. Másként hogyan is lényegülhetne át egy nimfomániás ifjú asszony Égi Rozivá?

Mórocz Gábor

Tabernákulum ajtó (részlet), 25 × 30 cm, 1989. Cegléd

Beke Mihály András (1956, Bukarest) író, újságíró, műfordító, kultúrdiplomata. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar–orosz szakán végzett. A Pázmány Péter KTE-n szerzett Európa-szakértő diplomát. 2003–2012 között a Magyar Televízió munkatársa. 2003–2008 között a bukaresti Magyar Kulturális Intézet igazgatója. Legutóbbi kötetei: *Hunok Európában*, *Gondolatok a magyar kulturális diplomáciáról* (2010), Alain Minc: *Új középkor* (fordítás franciából).

Bíró József (Budapest, 1951) költő, performer. Legutóbbi kötetei: *Kado* (2007), *Self Acting – visual poems* (2007), *Halálom halála (versek, 1973–2003, 2008)*, *Mukkeum si* (2009).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. Legutóbbi kötetei: *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011), *Volt egyszer egy VÁTI – Egy tervezőiroda története 1950–2000* (Aczél Gáborral és Lukovich Tamással, 2013), *Karnevál* (2014).

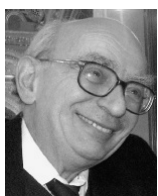
Erdélyi György (1943, Budapest) színművész, rendező. 1968-ban szerzett előadóművészi diplomát, azóta több mint 50 önálló estet készített. 2006-ban volt a premierje a Benedikty Horváth Tamás regényéből készült, *Szuvenír* című színművének, amelyet ő rendezett és játszott. 2009-ben a Magyar Kultúra Alapítvány Petőfi-díjjal tüntettek ki. 2010-től a Kompánia társulattal dolgozik együtt.

Farkas Gábor (1977, Miskolc) költő, tanár, kritikus, szerkesztő. 2002-ben végzett a Debreceni Egyetem magyar szakán. 2001 óta jelennek meg versei, tanulmányai folyóiratokban, antológiákban. Kötetei: *Törzsét tartó ág* (2011), *Vallását kereső hit* (2012).

Teresa Ferenc (1934, Zamość) lengyel költő. 1943. június 1-jén a náci megszállók lakóhelyét, Sochy falut felégették, a lakosságot lemészárolták. Az akkor kilencéves Teresa család körülmények között megmenekült. Magyar családnevének pontos eredete feledésbe merült, felmenői vélhetőleg Mária Terézia uralkodása idején költöztek lengyel földre. Huszonégy verseskötet szerzője. Férje, Zbigniew Jankowski szintén ismert költő – akárcsak két lányuk, Anna Janko és Milena Wiczozrek. A Balti-tenger partján, Sopotban él.

Ferenczi László (1937, Budapest) irodalomtörténész, író. Az MTA doktora, az MTA Irodalomtudományi Intézet ny. tanácsadója, a Miskolci Egyetem ny. tanára. Legutóbbi kötetei: „*Még egy kicsit nézni...*” (esszék, 2009); *Egy barátság margójára – Egy betegség anatómiája* (versek, 2012).

Mike Foldes (1946) amerikai költő, szerkesztő, kiadóvezető. Édesapja, Földes István 1932-ben vándorolt ki az Egyesült Államokba; nagybátyja, Földes Dezső kétszeres magyar olimpiai bajnok kardvívó (1908 és 1912) volt. Az Ohioi Egyetem antropológia szakán szerzett diplomát. A hetvenes évek kezdete óta számos napilap és magazin munkatársa, illetve szerkesztője. 2004 óta az általa alapított *Ragazine* online művészeti és szórakoztató magazin főszerkesztője. A civil életben csaknem három évtizeden át elektronikai cégek értékesítési osztályán dolgozott. Nős, három gyerek édesapja.

Frigyesy Ágnes (1963, Kecskemét) újságíró, tudósító, (fő) szerkesztő. Számos erdélyi kulturális rendezvény médiafőnöke volt. Tagja a Magyar Újságírók Közösségének (1991) és a Független Újságírók Szövetségének (2006).

Iratkozzon fel a Magyar Napló levelezőlistájára!

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában:
www.magyarnaplo.hu

Hárs Ernő (1920, Magyaróvár – 2014, Budapest) költő, műfordító, közgazdász, a Magyar Írószövetség örökös tagja. 1946-tól 1976-ig a Külügyminisztérium munkatársaként az ENSZ-diplomáciában dolgozott. Legjelentősebb műfordításai közé tartozik Tassótól *A megszállított Jeruzsálem*. Portugál Műfordítói (1987), József Attila- (1993), Radnóti- (1996), Déry- (2003), Hieronymus- (2010) és Stephanus-díjas (2011). Legutóbbi kötet: *Odüsszeusz visszánéz* (2011).

Ivády Balázs (1981, Budapest) költő, aneszteziológus szakorvos. Iskoláit Budapesten, illetve Esztergomban végezte. Középiskolai éveit óta ír verseket, 1999-ben részt vett a Diákirók, Diákköltők Országos Találkozóján. 2003 óta nem publikált, most tér vissza az irodalmi életbe.

Kalász Márton (1934, Somberek) költő, író, műfordító. Volt a stuttgarter Magyar Kulturális és Tájékoztatási Központ igazgatója, 2001 és 2007 között a Magyar Írószövetség elnöke. 2009 óta a Magyar Művészeti Akadémia tagja. József Attila- (1971, 1987), Stephanus- (2007), Balassi Bálint- emlékkard (2013) és Kossuth-díjas (2013). Legutóbbi kötet: *Berlin – zárt övezet* (2010).

Kelemen Erzsébet (1964, Edelény) Debrecenben élő író, költő, drámaíró. A Szent József Gimnázium és Kollégium tanára. Kutatási területe a kortárs irodalom, az avantgárd, a vizuális költészet. A doktori disszertációját Papp Tibor vizuális költészetéből írta. Legutóbbi kötet: *Tiván* (ifjúsági történelmi regény, 2012); *Testet öltött szavak. Papp Tibor vizuális költésze* (monográfia, 2012).

Tomaso Kemeny (1938, Budapest) költő, író, fordító, az angol nyelv és irodalom professzora. Jelenleg Milánóban él. Magyarul megjelent kötet: *Erdély aranypora* (2005), *A vízözön mondja* (2011).

Kovács Flóra (1982, Hódmezővásárhely) irodalomtörténész, egyetemi óráadó (SZTE), PhD, szerkesztő. Kortárs irodalom, irodalomelmélet, színházelmélet, komparatiztika területén közöl írásokat. Megjelent kötete: *A közösség a kortárs erdélyi drámában és színházban* (2013)

Loschitz Ferenc (1977, Pécs) költő. Győrben él. A Pécsi Tudományegyetemen szerzett művelődés-szervezői diplomát, jelenleg a Molnár Vid Bertalan Művelődési Központ munkatársa. Számos folyóiratban publikál.

Majoros Sándor (1956, Bácskossuthfalva): író. 1976-tól 1991-ig Bácskossuthfalván elektrotechnikusként dolgozott, 1991 óta Budapesten él. József Attila-díjas (2004). Legutóbbi kötetei: *Emberrel esik meg* (novellák, 2007), *Tranzitszálló* (2009), *Az eperfa nyolcadik gyökere* (2013).

Mórocz Gábor (1981, Hódmezővásárhely) doktorandusz hallgató, bölcsész-tanár. A Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végzett 2005-ben történelem, 2006-ban filozófia szakon. 2010-ben fejezte be magyar nyelv és irodalom szakos tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. 2012 óta a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területe: a magyar esszé és esszéisztika széppróza története a XIX. század második felében és a XX. század elején.

Oberczián Géza (1961, Budapest) agrármérnök, vállalati tanácsadóként és trénerként dolgozik. Dunakeszin él. A Magyar Írószövetség Íróiskolájának hallgatója.

Julia Schiff (1940, Detta). Tizenegy éves korában szülei és testvéreivel együtt deportáltak a Bărăgan-síkságba. Francia-román szakos tanárnő, okleveles műfordító. 1981 óta Münchenben él, az ottani egyetem romanisztika intézetében tanszéki titkárnő volt nyugdíjaztatásáig. Jelenleg szabadfoglalkozású író, fordító, esszéista és irodalomkritikus. Két regénye (az egyik saját fordításban magyarul is), egy magyar elbeszélés- és egy német lírikakötete, valamint hét magyarból németre fordított próza-, ill. lírikakötete jelent meg. Több irodalmi díjat nyert Németországban. A Román Írószövetség tagja.

Serfőző Simon (1942, Zagyvarékas) költő, író. A Hetek költőinek tagja. 1968-tól a miskolci Napjaink munkatársa, jelenleg a Felsőmagyarország Kiadó vezetője. József Attila-díjas (1991) és Balassi Bálint-éremes (2008). Legutóbbi kötete: *Égig érő nyár* (gyermekversek, 2013). Magyar Érdemrend középkeresztje (polgári tagozata, 2012) kitüntetésben részesült.

Paul Sohar költő, diákkorában hagyta el hazáját 1956-ban, az Egyesült Államokban fejezte be filozófiai tanulmányait. Egy laboratóriumban kezdett dolgozni, de fő munkájának az irodalmat tekintette. Több mint kétszáz alkalommal szerepelt angol nyelvű kiadványokban a verseivel, fordításaiival és prózájával. A magyar irodalom egyik legaktívabb népszerűsítője és fordítója Amerikában. Legutóbbi kötete: *Dancing Embers* (Kányádi-versek gyűjteménye, 2002), *Homage Poems – Hazajáró versek* (saját versek, 2005).

Szakály Sándor (1955, Törökkoppány) hadtörténész, egyetemi tanár, az MTA doktora. Volt a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum főigazgatója (1999–2000), a Duna Televízió alelnöke (2001–2004), a Semmelweis Egyetem (2007–2009), a veszprémi Pannon Egyetem (2009–2010) egyetemi tanára. Jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetem intézetvezető professzora. Kutatási területe az 1868 és 1945 közötti magyar hadtörténelem, társadalom-, illetve sporttörténet. Legutóbbi kötetei: *Múltunkról – kritikusán?* (kritikák, 2005); *Katonák, csendőrök, ellenállók* (Tanulmányok, 2007); *Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették* (2013, 2014).

Szebeni Olivér (1928, Budapest) a fővárosban és külföldön tanult teológiát, a Baptista Teológiai Akadémián volt a hatvanas, majd a nyolcvanas években tanár. Florida államban disszertált és szerzett doktori címet. Elsősorban az egyház történelmét kutatta a XVI. századtól. 1989 óta publikál könyveket, cikkeket, tanulmányokat. Legutóbbi kötete: *Beszéd, nyelv és a Biblia* (2008).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István-díjas (2008). Legutóbbi kötetei: *Roman Chojnacki: Íratlan versek* (fordítás, 2008), *Amit kerestünk* (versek, 2009), Evelyn Waugh: *Heléna* (fordítás, 2010), Waclaw Oszejca: *Az öröm szenvedése* (fordítás, Kovács Istvánnal közösen, 2012), Anna Świrszczyńska: *Barikádot építettem* (fordítás, 2014).

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek • Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok • Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu